

Kapitlene på samisk Kapittalat sámegillii Kapihtele oarjjelsámegielen Kapihttala julevsámegiellaj

Rapporten er oversatt til tre ulike samiske språk - sørsamisk, lulesamisk eller nordsamisk. Sidene heretter er på et av disse språkene.

Raporta lea jorgaluvvon golmma sámegillii - lullisámegillii, julevsámegilli dahje davvisámegillii. Čuovvovaš siiddut leat ovtta dáin gillii.

Reektehts jarkoestamme golme ovmessie gielide - åarjelsaemien, julevsaemien jih noerhtesaemien. Dah jeatja sæjroeh dejtie gielide.

Rappárttå I jårggåluvvam gálmå sámegielajda - oarjjelsámegiellaj, julevsámegiellaj ja nuorttasámegiellaj. Da biele ma dálla tjuovvu li dajda gielajda.

Ovdasátni

Sámi logut mitalit-raportaráiddus leat 2008 rájes almmuhuvvon oktiibuot 14 raportta. Sámi statistihka fágalaš analysajoavku iluin dál almmuha *Sámi logut mitalit 15*, mas leat guhtta artihkkala.

Dán girjjis čállá Kevin Johansen sámegiela formála oahpahusa ovdáneami treanddaid birra. Artihkal giedahallá sámegiela oahpahusa mánáidgárddiin, vuodđooahpahasas ja alit oahpahasas. Mikkel Berg Nordlie čállá sámi urbaniserema birra ja gos gávpotsápmelaččat ássat. Kathrine Ivsett Johnsen čájeha artihkkalis mo dálá boazodoallopolitihkka lea joatkka 70-logu rašonaliserenpolitihkas. Tor A. Benjaminsen analysere artihkkalis rievdamiid ráđđejeaddji norgalaš narratiivvas sámi boazodoalu birra maŋemus jagiid, ja jearrá leat go ealáhusa birra dát rievdaohtán positiiva oainnu guvlui. Svein Disch Mathiesen, Eli R. Skum ja Lars Moe čállet dan birra mii historjjálaččat dáhpáhuvai gáldejuvvon bohccuiguin Sovjetuniovnnas ja Norggas, ja buohtastahttet movt muhtin šlájat bohccot jávke Norgga "moderna" boazodoallostatistihkas. Anders Sønstebo lea maiddái dán jagi čállán Statistihkalaš guovddášdoaimmahaga jahkásaš artihkkala, mainna buohtastahtá ja kommentere dálá statistihkaid muhtin válljejuvvon servodatsurggiin.

Sihke dán jagáš artihkkalat ja daid ovddit Sámi logut mitalit artihkkaliid sáhtát lohkat sihke dárogillii ja sámegillii neahttasiiddus: www.samilogutmitalit.no.

Áiti AS ja Inger-marie Oskal leaba jorgalan čállošiid dárogielas davvisámegillii. Lars Theodor Kintel lea jorgalan dárogielas lullisámegillii ja dárogielas julevsámegillii.

Guovdageaidnu - Kautokeino, Skábmamánnu 2023

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku

Inger Marie Gaup Eira (jođiheaddji), Lars Pharo (nubbinjođiheaddji), Eva Josefsen, Cato Christensen ja Christian Molstad

Sisdoallu

Ovdasátni.....	113
----------------	-----

Mandáhtta ja vuodđu.....	116
--------------------------	-----

Analysajoavkku mandáhtta.....	116
-------------------------------	-----

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku oktan čállingottiin.....	117
---	-----

Čoahkkáigeasut ja rávvagat.....	118
---------------------------------	-----

1. Saemien gieles byjjes ööhpehtimmesne - evtiedimmieotnjegh.....	119
---	-----

2. «Stádasámij guovdásj bájke» – majt sáme urbanisierima birra diehtep ja goabelin stádasáme árru?.....	120
---	-----

3. Stáhtalaš boazodoalu stivren ii soaba oktii sámi boazodoallomáhtuin.....	121
---	-----

4. Leago norgga narratiiva sámi boazodoalu birra rievdamas guvlui?.....	122
---	-----

5. Bohccot mat jávke. Gáskkihat leat leamaš dehálaččat sámi johttisámi boazodollui, muhto eai váldon mielde almmolaš boazodoallostatistihkkii.....	122
--	-----

1 Saemien gieles byjjes ööhpehtimmesne - evtiedimmieotnjegh.....	124
--	-----

1.1 Aalkoe.....	126
-----------------	-----

1.2 Saemien gieles maanagiertesne.....	126
--	-----

1.3 Saemienlierehtimmie maadthskuvlesne.....	128
--	-----

1.4 Jienebha saemiengieles mubpiengieline veeljeh.....	132
--	-----

1.5 Saemien gieles jáarhkelierehtimmesne.....	133
---	-----

1.6 Sertiestimmie maadthskuvleste jáarhkeööhpehtæmman - dihte gierves sertiestimmie.....	134
--	-----

1.7 Studijepoengeprogresjovne saemiengielesne jollebe ööhpehtimmesne.....	135
---	-----

1.8 Konklusjovne.....	139
-----------------------	-----

1.9 Juvnehtimmieh.....	139
------------------------	-----

2 «Stádasámij guovdásj bájke» – majt sáme urbanisierima birra diehtep ja goabelin stádasáme árru?.....	142
--	-----

2.1 Majt merkahi bágo?.....	144
-----------------------------	-----

2.2 Gáktu láhká galla sáme gávnnui?.....	145
--	-----

2.3 Sáme urbanisierim nuortarijka stádajn.....	147
--	-----

2.4 Sáme urbanisierim Ruossjan.....	150
-------------------------------------	-----

2.5 Tjoahkkájgæsos: Majt diehtep stádasámij árromsaje birra – ja majt dajna máhtujn?.....	151
---	-----

2.6 Oajvvadusá.....	152
---------------------	-----

3 Stáhtalaš boazodoalu stivren ii soaba oktii sámi boazodoallomáhtuin	160
3.1 Álggaheapmi	162
3.2 Rationaliserenpolitihkka: beaktivuohta ja diehttevašvuohta	163
3.3 Guohtungeavaheapmi ja areálahálddašeapmi	165
3.4 Árbevirolaš sámi boazodoallomáhtu: dássedeaddu gaskal bohcco, luonddu ja olbmo	165
3.5 Čoahkkáigeassu	167
3.6 Rávvagat	167
4 Leago norgga narratiiva sámi boazodoalu birra rievdamet?	172
4.1 Álggahus	174
4.2 Norgga narratiiva sámi boazodoalu birra: Boazolohku, guohtoneatnamiid guorbadeapmi ja njuovvandeattut	176
4.3 Leago narratiiva rievdamet?	176
4.4 Dálkkádaterievdamet	178
4.5 Boazodoalu árbevirolaš máhttu	178
4.6 Norgga ođđakolonialisma	179
4.7 Loahpahus	180
4.8 Neavvagat	181
5 Bohccot mat jávke. Gáskkihat leat leamaš dehálaččat sámi johttisámi boazodollui, muhto eai váldon mielde almmolaš boazodoallostatistihkii	184
5.1 Álggaheapmi	186
5.2 Eallostruktuva	186
5.3 Oanehaččat lágaid birra	187
5.4 Boazodoallostatistihkka	188
5.5 Gáskkihiid mávssolašvuohta	189
5.6 Čoahkkáigeassu	189
5.7 Rávvagat	190
6 Sámi logut – fásta tabeallat - SSB	194
6.1 Álggahus	195
6.2 Soames kommentárat tabeallaide	196
6.3 Tabeallat ja govvosat	198

Mandáhtta ja vuodđu

Gielda- ja guovlodepartemeanta lea dohkkehan Sámi statistihka fágalaš analysajoavkku njuolggadusaid cuonomanu 27. b. 2022. Sámediggi ja ovddeš Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ášahedje Sámi statistihka fágalaš analysajoavkku golggotmánu 1. b. 2007.

Sámi statistihka fágalaš analysajoavkku ulbmil lea nannet máhttovuodđu bargui jahkásaš dieđáhusaiguin Stuorradiggái sámi giela, kultuvrra ja servodateallima birra, departemeanttaid ja Sámedikki gaskasaš jahkásaš bušeahttaovttasbargui, ja stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvoštallamiidda ja mearrádusaide.

Analysajoavkku mandáhtta

Fágalaš analysajoavkku galgá mañimustá geassemánu 30. b. juohke jagi geiget raportta Gielda- ja guovlodepartementii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkás go vejolaš, čájehit Norgga bealde sámi servodaga dili ja ovdánavvejolašvuodaid.

Departemeantta, Sámedikki ja analysajoavkku gaskasaš gulahallamis mearriduvvo guđe fáttát galget gieđahallojuvvot jahkásaš raporttain. Mearrádusat fáttálaš sisdoalus galget dahkkojuvvot áiggil ovdal barggu válbmema áigemeari. Juohke raporttas galget leat mielde muhtun fásta áigodagat man vuodul lea vejolaš buohtastahttit ovdáneami áiggi badjel, gč. raportta kapihttala Sámi logut. Go analysajoavku gávnnahe eará fáttáid guoskevažžan, de lea sis friijavuolta daid gieđahallat raportta ekonomalaš ja áigáiheivvolaš rámmaid siskkobealde.

Departemeanta ja Sámediggi sáhttet dárbbu mielde bivdit analysajoavkku dievasmahttit árvoštallamiid dihto osiin dan materiálas mii lea geavahuvvon raporttas (raporttain), dahje gieđahallat daid lagabui.

Analysajoavkku ovddasvástádus lea háhkat dárbbaslaš dáhtáid ja dieđuid raportta hábmemei. Analysajoavku ásahe ieš oktavuodá ja ovttasbarggu guoskevaš birrasiiguin ja ásaheiguin háhkan dihtii fágalaš materiála raporttii. Fágalaš materiála ovddas máksojuvvu lagat šiehtadusa vuodul. Dat guoská maiddái dakkár materiálaide maid analysajoavkku lahtut čállet.

Raportta vuodđun galget leat guoskevaš statistihkat ja/dahje dáhtat ja dieđut guoskevaš evalueren-, čielggadan- ja dutkanbargguin. Raportta ekonomalaš ja áigáiheivvolaš rámmaid siskkobealde sáhttá leat dárbbu háhkat ođđa statistihka ja/dahje ođđa máhttovuodđu guoskevaš birrasiin ja ásaheiguin. Analysajoavku sáhte cuiggodit ahte váilu gállo- ja máhttovuodđu ja ahte lea dárbbu ráhkadit statistihka dakkár fáttáin mat joavkku mielas leat guoskevaččat

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku lea fágalaččat sorjjasmeahttun. Analysajoavku sáhttá ságaškuššat ja gaskkustit iežas gávdnosiid fágalaš

artihkkaliin ja kronihkain. Analysajoavku sáhtta maidái mearriduvvon ekonomalaš rámmaid siskkobealde bovdet fágalaš konferánssaide, semináraide ja sullasaččaide ja oassálastit dakkáraččaide.

Sámi statistihka fágalaš analysajoavku oktan čállingottiin

Sámi statistihka fágalaš analysajoavkkus leat vihtta lahtu. Sámi allaskuvla, UiT Norgga ártalaš universitehta, Davvi universitehta ja Statistihkalaš guovddášdoaimmahat nammadit ovtta lahtu guhtege. Dasa lassin nammada viđat ásahus ovtta lahtu maid departemeanta ja Sámediggi ovttas nammadit juohke njealját jagi. Juohke ásahus nammada ieš iežas áirasa ja sadjásačča.

Dábalaš doaibmanáigi lea njeallje jagi. Jodiheaddji ja nubbinjodiheaddji leat vurrolagaid Sámi allaskuvllas, UiT Norgga ártalaš universitehtas, Davvi universitehtas ja analysajoavku vállje su ieš 2 jahkái ain.

Áigodahkii 2022-2026 lea Gielda- ja guovlodepartemeanta ovttasráđiid Sámedikkiin nammadan čuovvovaš lahtuid

1. Sámi allaskuvla:
Inger Marie Gaup Eira, vuosttašamanueansa
(sadjásaš: Line Aimee Kalak, allaskuvlalektor)
2. Davvi universitehta:
Lars Kirkhusmo Pharo, professor
(sadjásaš: Asbjørn Kolberg, dutki)
3. UiT Norgga ártalaš universitehta:
Eva Josefsen, professor
(sadjásaš: Jan-Erik Henriksen, dosentta)
4. Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SSB):
Christian Molstad, ráđđeaddi
(sadjásaš: Anders Sønstebo, seniorráđđeaddi)
5. OsloMet - stuora gávpotuniversitehta:
Cato Christensen, vuosttašamanueansa
(sadjásaš: Mona Myran, kánturhoavda)

Gielda- ja guovlodepartemeanta lea ovttas Sámedikkiin maidái ásahan čállingotti analysajoavkku váste. Čállingottis galgá leat ovddasvástádus praktihkalaččat láhčit ja čuovvolit analysajoavkku barggu. Čállingoddi lea Sámi allaskuvllas ja dasa gullet Inger Anne Siri Triumf, Mai-Lis Eira ja Sara Marit Ravdna O. Skum.

Čoahkkáigeasut ja rávvagat

1. Saemien giele byjjes ööhpehtimmesne - evtiedimmieotnjegh

(Samisk språk i formell utdanning –
utviklingstrender, oversatt til sørsamisk)

Iktedimmie

Daate tjaalege saemien gielesierehtimmiem maanagiertesne, maadthlierehtimmesne jïh jollebe ööhpehtimmesne giehtjede. Nuepieh saemien lieredh lea buerebe daan biejjien goh aarebi, dovne maanagiertesne, skuvlesne jïh jollebe ööhpehtimmesne jïh geervelierehtimmesne. Maanagiertem átna goh dihte ellen vihkielommes gielesijjje hiejmen mænngan. Dan ávtteste lij vaajteles orreme jienebh saemien maanagiérth utnedh. Seamma tïjjen saemiengieleldh maanagiérth tseegkesovveme jieniebinie sijjine Nöörjesne dej minngemes jaepiej, mearan aarebi lij jeenjemes faalenassh Sisnjelds Finnmarkhesne. Muvhti veajkoej láhkoe maanagiértijste vaanene gosse saemien maanagiérth tjáanghkan beaja, bieleden dihte faalenassem náakebe dorje.

Maanagiertesuerkesne onne vueliedimmie orreme láhkosne saemien maanagiértijste minngemes luhkiejaepieboelhken, mearan láhkoe saemien goevtesijstie nöörjen maanagiértine lea læssanamme. Daelie ánneti vaenebh maanah mah saemien gielesierehtimmiem áádtjeme. Fiejlie maahta árrodh taalh váaroeminie utnieh doh maanagiérth mah ekonomeles dáarjoem Saemiedigkeste áádtjoeh. Maahta jeatjah maanagiérth árrodh mah saemien gielefaalenassem utnieh, men eah leah dáarjoem disse ohtsedamme Saemiedigkeste.

Maadthskuvlesne jienebh learohkh saemienlierehtimmiem áádtjoeh goh gáæss' akt aarebi, bieleden doh ellen bööremes jaepieh 2005-06. Jáarhkelierehtimmesne aaj jienebh goh aarebi mah saemien lierieh. Maadthskuvlesne saemien gielesne ööhpehte jieniebinie sijjine goh gáæss' akt. Tjáanghkan 230 skuvlh. Maajhööhphehtimmie lea vihkeles juktie reaktam saemienlierehtæmman gorredidh abpe laantesne. Jáarhkelierehtimmesne aaj akte hijven evtiedimmie, jalhts annje learohkh orrijieh mah maadthskuvleste jáarhkeskuvlese jáerhkieh.

Jollebe ööhpehtimmesne 2017 lij dihte ellen bööremes jaepie dovne noerhtesaemien jïh julevsaaemien gielese, mearan láhkoe studeentijste lea daan mænngan tjarke vaananamme. Áarjelsaemien jollebe ööhpehtæmman

jaepien 2013 lij dihte ellen bööremes jaepie, mearan 2022 lij buerebe goh gaajhkh jaepieh mænngan 2015. Jollebe ööhpehtimmesne vaenebh mah saemien gielestudijh vaeltieh goh dejnie ellen bööremes jaepine govhte jallh luhkie jaepieh daan ávtelen. Joekoen vihkeles barkoefaamoe dejtie saemien gielevierhtide nænnoestidh abpe ööhpehtimmieboelhkem. Daan biejjien barkoefaamoe dihte stööremes haesteme juktie saemien gielem byjjes ööhpehtimmesne eevtjedh. Dáárrehtimmie lea dan ávtteste joekoen vihkele juktie jienebh gieleutnijh sjugniedidh jaepiej ávtese

Juvnehtimmieh

- Maanagiértelaake byöroe nænnoesábpoe reaktah saemien gielese vedtedh, guktie lea skuvlesne.
- Byöroe kapasiteetem saemien maajhööhphehtimmesne nænnoestidh guktie jienebh learohkh maehtieh saemiengielem voestesgieline veeljedh, aaj goh maajhööhphehtimmie.
- Juktie hoksedh jienebh learohkh saemien gielesierehtimmiem vaeltieh jïh hööptedh learohkh gielesierehtimmine orrijieh, tjuara sjjere.ped.-faalenassem nænnoestidh learoehkidie saemiengieline lierehtimmesne.
- Jollebe ööhpehtimmesne byöroe saemien studijefaalenassi bijre bievnedh varke, jis barkoefaamoen gaavhtan ij gáaredh faalenassem faalehtidh fierhten jaepien, guktie kandidaath maehtieh sijjen ööhpehtimmiem soejkesjidh jïh dam iemie studijeprogresjovnine tjirrehtidh,
- Byöroe guhkiebasse strategijine árrodh reaktine vihtiestidh studeenth reaktah utnieh saemiengieleldh jollebe ööhpehtimmiefaalenassese.
- Daerpiesvoeten mietie saemien gielemaahtose jollebe daltesisnie tjuara studijepoengeproduksjovnem saemien gieline, joekoen julevsaaemien jïh áarjelsaemien gielesne lissiehtidh.
- Byöroe aalkoekuvsh saemien gieline mah studijepoengh vedtieh, eantan vielie faalehtidh juktie kandidaath dáárrehtidh jollebe saemien gielestudijidie jïh saemien lohkehtæjjaööhpehtimmide.

2. «Stádasámij guovdásj bájke» – majt sáme urbanisierima birra diehtep ja goabbelin stádasáme árru?

(«Bysamiske kjerneområder» – hva kan vi si om samisk urbanisering og hvor bor bysamene?, oversatt til lulesamisk)

Tjoahkkájgæsos

Gánná li stádasáme «guovdásj bájke»? Máhttep gus gudik goassak dav diehtet, daj dáhtáj ma miján li uddni? Dát artihkal lájttásit gehtjat nágin tállagáldojt sámij birra, ja konkludieri dajna ahte ij la nav buorre dille. Sierraláhkáj jus stádaárroj sámij birra giehttop – ja gá sjaddi ájn vil ienep stádasáme, de sáme álmukláhkáma majda sij e fárruj váldeduvá, binnebut ja binnebut ávdedi álles sáme álmugav. Kvantitatijva dáhtá sámij birra li læhkám (a) iehpedárkkela ja málsudahkes ájge milta mij guosská sáme definisjávna hárráj; (b) geografijalasj sávnáj milta váj moadda sáme álgoduvvi, ja muhttijn jut dáttja li fáron; (c) sámijt álgodam dássju definisjávna ano baktu. Artihkal argumentieri ahte mijá buoremus vædtsak dutkama hárráj, li sámedikkij jienastuslâgo, vâjku ælla ga da állu perfekt. Lâhpan artihkal aj gâvvit makkir stádasuohkana ma littji sámij urbána «guovdásj guovlo» – sihke Sámeednamin ja Sámeednama álggolin – ja gatjât majt politihkkára ja dutke máhtti dahkat sáme sebrudagá urbanisierima hárráj.

Man urbanisieriduvvam li udnâsj sáme, ja makkir urbána guovlojn árru? Dájda gatjálvisájda l gássjelabbo vásstádusáv gávnnat gá ihkap lidji jáhkkám. Vuostasj tjuolmma l ahte gatjálvisájn li buojkulvisá majt máhtta moatte láhkáj definierit: «urbanisierim», «urbána guovlo», ja gájkin ávdemusát «sábme». Nubbe tjuolmma l ahte dálâsj kvantitatijva dáhtá sámij birra ij la állu buoremus sámij urbanisierimav átsádtittjat.

Dán kapihttala vuodo l ávdemusát girjje An urban future for Sápmi? (red. Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022a), namálatattjat girje nuppát kapihtal Cities in Sápmi, Sámi in the Cities (Berg-Nordlie og Andersen 2022) ja álggokapihtal (Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022b). An urban future for Sápmi NFR-prosjevta Ei urban framtid for Sápmi? oajvvealmodibme. Prosjevtan ságájdahitjma, medijájt ja dokumentájt átsádtijma dajna ájggomusájn ahte galgajma oahppat gâktu sáme urbanisierim la politihkkáj, sosiála vidjurijda ja identitietajda vájkkudam. Prosjækta lij navti kvalitatijva dutkam nágin fenomiena vájkkudusájda, mij iesj aktu kvantitatijva láhkáj mihttiduvvá.

Konklusjávna sáme urbanisierima birra ma tjuovvu dássju kvantitatijva dáhtájt galggá agev várrogisát ávdedit. Ájtu l tállamateriála nuoges buorre vâj máhttep javllat sáme urbanisierimprossæssa l jádon. Máhttep aj várrogisát javllat makkir urbána suohkana li sierraláhkáj ájnnaa dán aktijvuodan.

Dán kapihtalin biedjap ávdđán nágin dákkir konklusjávna, ja majt galggá mujttet gá dâjt lâhkâ.

Vijddásappot galgav vuostatjin oanegattjat kommentierit nágin guovdásj buojkuldagáj definisjávna, ávdđál lájttâlisát gehtjadav nágin vuogijda ja gâktu l gæhttjalam sáme demografijalasj dáhtájt áttjudit. Ja de ájgov – sierraláhkáj navti jut sámedikkij jienastuslâgoj dáhtájda vuosedav – oajvvadit nágin vejulasj vásstádusájt gatjálvissaj makkir suohkana li ájnnaabmusa sáme urbanisierima aktijvuodan. Vuostatjin ájgov tjadádt nuorttarijkaj lándájt Vuodna, Svierik ja Suobma – ienemusát Vuonarijkav gehtjadav – ja dan maŋŋela Ruossjav. Návti dagáv danen gá Ruossja sámijn la állu ietjálágâsj urbanisierimhistávrrá gá nuorttarijkaj sáme, ja dille dáhtáj hárráj la ietjálágâsj lulle ja alle gaskan.

Oajvvadusá

Majt de galggá divna dâj diedoj? Jur dat la ienebut politihkalasj gá akademalasj gatjálvis. Politihkka l vuorodit, ja dâj diedoj milta máhtta argumentierit ahte bierri vuorodit vissa stádájt gá galggá rudájt juollodit ja dâjmajt jáhtuj biedjat stádasámij hárráj. Gá politihkalasj mærrádusá galggi dagáduvvat, de li gal moadda vidjura majt galggá árvustallat, dáhtâjs ij maná njuolgga linnja mærrádusájda. Danen li dán kapihttala “politihkalasj” oajvvadusá farra nanos alodime duon dán ássje birra ságastalâttjit, ja muhtem ævtojt dâhkkidittjat:

- Gá galggá juojddá mierredit mij galggá sáme gielâjt, kultuvrav ja identitietav nannit, de bierri mujttet makkir stáda li urbána sámij “guovdásj bájke”. Jus sihtá ahte dat mij mierreduvvá galggá ávkken nav moadda urbána sámijda gá ber máhttelis, de máhtta stádaj gaskan differensierit.
- Urbanisierim la vuodulasj tendænssa álles væráldin, mij Sámeednamav ja sámijda l vájkkudam guhkijt juo, ja mij vuojnnet ij binno. Gá dáv diehtá de bierri diededit jus sáme stádapolitihkka ienemusát galggá binnedit sámij jáhtemav stádájda, jali ávdemusát doarjjot vâj sáme giela, kultuvrra ja identitietta rijbbá urbána birrasin. Galggá aj diehtten liehket ahte gávnnuji vissa lágâsj sámevuoda ma máhtti ja ma e máhte rijbbat urbána birrasin (gehtja dagástallamav dâppe: Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022c). Gâktu galggá politihkalattjat válljit jus galggá nannit sihke sjadde urbána sámevuodav ja rurála sámevuodav?
- Guhkes dárojuhttempolitihka ja jáhtemprosessaj diehti la stuorra oasen Sámeednamin duodaj viek unna álmuk gudi li sámegielaga ja sáme, madi stádajn Sámeednama álggolin li ienep sáme sjaddam. Sierraláhkáj sáme gudi nuorttarijkaj oajvvestádajn árru li sjaddam nav stuorra ja sjadde oassen sáme álmukis vâj gatjálvis sjaddá manen sáme álmuk ij dagá juojddá mij viehket dâj bájkij árru sámijt gielasa, kultuvrasa ja identitietasa nannitjit.

- Ábbálattjat birri kvalitatijva ja kvantitatijva dáhtájt ienebut gatjádittjat makkir guovlojt, urbána ja rurála Sámeednama sisbielen ja álgusbielen, birri vuorodit gá ulmme l sáme gielajt, kultuvrav ja identitiehtav nannit.

Ietjá gatjálvis le majt galggá iesj dáhtádiliin dahkat. Vássám ájgij dáhtágáldoj ráddjimij dávk ep máhte heva dahkat ietján gá diedulattja liehket, valla mij guosská dálásj ja boahhte ájge dutkamij de máhtta oajvvadit:

- Buoremus luluj jus mían lij rijkavijddásasj álmukláhkâm gánná bæssá vásstedit nágin gatjálvisájda sámevuoda birra — duola dagu jus la sábmme ja jus buktá sámástit.
- Dárbaj kvantitatijva dutkamprosjevtajt urbána sáme “guovdásj guovlojn” ma máhtti gávvidit gudi urbána sáme li. Gánná stádajn árru, gásstá báhiti, ma li sijá dábdomerka dagu áldar, giella, identitiehta, sosio-økonomijja dille? Állu buoremus luluj jus lij állles álmugav guoradallat dáj suohkanijn, valla moaddásiin dásj árru viek állu ulmusj, ja oasse sijájs gudi li sáme la viek unne. Danen la sámedikke jienastusláhko viek buorre vædtsak sámijt jávsátjit.
- Ahtu ij la sámedikke jienastusláhko makkirak állles gávva sámij, ja gatjálvis sjaddá aj guhtimusj sáme ælla dasi tjáleduvvam. Hállaj gus jienastusláhko makkirak guovlluj mav máhtta mihhtit? Máhtta gus dáv kvantitatijva láhkáj kárttit? Gávnnu oajvvadusá boahhtsuj merkaj regisstarav jienastusláhko siegen dutkamij, váj oadtju ienep ávdástiddje juohkusav.
- Ietjá dágástallam la ávddep álmukláhkámij viehkken adnet, valla de galggá mujttet ij la agev navti ahte sámij máttoga sámásti jalik ávváns li sáme. Dákkir “mañeldisboahhtij registar” máhtta gal viehkken liehket jus ulmme ij la sáme sebrudagáv dutkat, valla jus ájggu gávnnat vejulasj sosiála ja hælso aktisasj vidjurijt sijáj gaskan gudi li sáme máttosj. Dát máhtta aj liehket vájvve mij guosská ájnegas ulmutijt dutkat váni sijás gatjádallat ávdđál álggá.
- Ietjá oajvvadus le ahte aktugasj ulmutja bessi ietja luovvoj tjáledit ietjasa sáme identitiehtav Álmukregisstarij. Dát máhtta dáhtádilláj viehkken, valla jus dákkir registar galggá dutkamij aneduvvat de galggá dasi miededit gá sisi tjálet. Gá vuojnnep gáktu dálátij la mannam luovvoj sámeielakvuoda tjáledimijn de ep galga heva buoragit dán birra ájádallat — valla dát máhtta aj rievddat. Mañemus vejulasjvuoda gáktuj birri buorebut diededit sihke dan birra ahte bæssá ietjas sámeiela máhtov tjáledit, ja manen dat la ávkken.
- Vájku dal majt dahká, de vuojnnep sjaddá ájn ájnnasabbo urbána sámijt fárruj váldet gá tjoahkki ja ávdđán buktá dáhtájt sáme álmuga birra. Ij la desti dágálasj ávdđán buktet dáhtájt ráddjidum rurála guovloj birra «sáme statistihkkan».

Mañenagi gá urbána sáme álmuk sjaddá de da konklusjávna majt mierret dákkir rurála dáhtáj milta ájn vil binnebut állles sáme álmugav ávdedit.

3. Stáhtalaš boazodoalu stivren ii soaba oktii sámi boazodoallomáhtuin

(Statlig styring av reindrift i utakt medreindriftskunnskap, oversatt til nordsamisk)

Čoahkkáigeassu

Mañel soahteáiggi šaddá nátionála fokus lahttudat boazosápmelaččaid ođđááigásaš buresbirgejumistáhtii (Arnesen, 1979; Riseth, 2000). 1970-logus ásaahii Stuoradiggi ođđá boazodoallolága ja ođđá politihka ođasmahtit boazodoalu ja dahkat dan ekonomaš efektiivvan. Rationaliserenpolitihka ásaahii konsešuvnavuogádaga ráddjet boazosápmelaččaid logu, boazolohku garrasit muddejuvvui, ja eiseválddit álggahedje systemáhtalaš statistihka boazologus, eallostruktuurvas ja birgobuvttadeamis. Seamma áigodagas ásaahuvjedje insentiiva-ortnegat stimulereret ealuide eanet njiñjelasaid vai lassánivččii ealuin buvttadanmunni. Otná boazodoallopolitihka lea joatka 70-logu rationaliserenpolitihkas, muhto stáhta lea čavgen boazodoalu bearráigeahču earenoamážit guovtti čuoggás: Boazologuide ja ealuid johtalemiide eanadagas leat odne garraset njuolggadusat. Stáhtalaš boazodoalu stivrema vuodđun lea áigumuš ahte ealuin galgá leat diehttevaš, standardiserejuvnon buvttadeapmi mii lea seammalágan jagis jahkái. Dát artihkal čájeha movt dálá boazodoalu ja bohccuid eatnamiid hálddašepmi dahká váttisin boazoeaiggádiidda geavahit árbevirolaš máhtu heivehit luonddu- ja dálkkádaga nuppastusaide. Rationaliserenpolitihka reguleremat eaige soaba oktii sámi boazodoalu árbevirolaš perspektiivva etihkain. Reguleremat lasihit eiseváldiid bearráigeahččanvejolašvuodaid, muhto seamma njuolggadusat láivudahttet boazodoalu siskkáldas iešstivrejumi (Johnsen et al., 2017).

Rávvagat

- Vai láchčo dili dasa ahte boazodoalus lea heivehanmunni mii addá dasa heivehannávccaid, de eiseválddit fertejit oahpásnuvvat dasa movt boazodoallu lea heivehan rievdadusaide áiggiid čađa ja láchit dili vai boazosápmelaččat ain sáhttet geavahit dán máhtu.
- Boazodoalu guohtunareálat leat garra áitagiid vuolde, ja dáid areálaid buorebut suddjen lea mearrideaddjin vai boazodoallu sáhtta bisuhit iežas johtáleadđji vuogi mii lea heivehuvvon marginála ja molsašuddi guohtunresurssaide. Danin ferte boazodoalu eavttuid ipmirdit báikkálaš konteavsttas.

- Sámi boazodoalu hálddašeapmi berre speadjalastit olámuttolaš máhtu, ipmárdusa ja gelbbolašvuoda - sihke árbevirolaš ja dutkanvudot - vai sihkkarastá mearrádusat leat sihke legitiimmat ja bistevaččat.

4. Leago norgga narratiiva sámi boazodoalu birra rievdamme?

(Er det norske narrativet om samisk reindrift i endring?, oversatt til nordsamisk)

Čeahkkáigeassu

Sámi boazodoallu lea guhká adnojuvvon váttisvuohtan norgga servodagas. Earenoamážit lea boazodoallu Finnmárkkus cielahuvvon almmolaš digaštallamis. Lea leamaš dábalaš čuoččuhit ahte boazoeaiggádiin leat beare ollu bohccot mat daguhit ahte Finnmárkku duoddarat gurbet, vuollegis njuovvandeattuid ja areálariidduid. Boazodoallu lea, nuppiiguin sániiguin daddjojuvvon, ipmirduvvon dakkár ealáhussan mas váilu ekologalaš bistevasvuohta, mas ii leat ekonomalaččat beaktilvuohta, ja mii hehtte servodatovdáneami dakko bokte ahte vuostálastá earret eará ruvkkiiid, bieggaturbiinnaid ja el-fápmorustegiid. Dán artihkkala áigumuš lei guorahallat leago dát narratiivat dahje váldoságit rievdan. Analysa vuodđun leat adnon dieđut mediadiehtobásas Atekst. Bohtosat čájehit ahte mediaáššit boazodoalu ja árbevirolaš/máhtu/bistevasvuođa birra leat lassánan mearkkašahhti ládje maŋimuš 10-20 jagis. Seammás leat čállošiid logut mat gusket eatnamiid guoradeapmái/ unnon/njiedjan seamma áigodagas. Dasa lassin leat lassánan artihkkalat mat digaštallet boazodoalu dálkkádatrievdamiid oktavuodas ja dáža ođđakolonialismma. Danne orru nu ahte máhtolašvuohta boazodoalus lea eanet ja eanet árvvusadnojuvvon ja ahte fokus lea sirdojuvvon dálkkádatrievdamiidda ja (ođđa) kolonialisttalaš oktavuhtii stáhta ja boazodoalu gaskka. Dát rievdamat leat vuosttažettiin oassin riikkaidgaskasaš treanddas mas girjáivuohta ja iešguđetlágan máhtolašvuohta dohkkehuvvo. Riikkaidgaskasaš ja Norgga digaštallamat dekoloniserema birra lea várra váikkuhan dán álggahan narratiiva rievdamii. Dát rievdamat Norggas čuvvot maiddái máilmmiviidosas rievdamiid das movt oidnet pastorálisma dahje elliid guođohit. Álttá-Guovdageainnu eanu buodđudeami riidu čanai biraslihkadusa, sámepolitihkalaš lihkadusa ja boazodoalu oktii. Muhto dađistaga šadde birasgáhttejeaddjit eanet kritihkalaččat boazodollui seammás go čuoččuhusat boazodoalu birasnuoskkideami ja heajos elliidsuodjaleami birra lassánedje. Muhto miellavuosttaldeamit bieggaturbiinnaid Fovsenis ja plánejuvvon veaikeruvkii vuostá Fálesnuoris leat dál oasit ahte biraslihkadusas ja boazodoalus fas leat gávnadan oktasaš beroštumiiguin.

Neavvagat politihkkahábmemii

- Olu čujuha dan guvlui ahte seammá diskurssalaš rievdan mii lei Ruotas 15-20 jagi áigi maiddái lea Norggas álgojuvvon. Norgga eiseválddit berrejit dál, nu mo Ruotas, oaidnit boazoguhtoneatnamiid kultureanadahkan mat seailluhit biologalaš mánggabealatvuođa ja eaige adnot áittan mánggabealatvuohta.
- Politihkka berre unnidit fokusa boazolohkui ja eallostruktuvrii ja eambbo duodas dohkkehít árbevirolaš máhtu. Dát sisttisdoallá ahte eiseválddit fertejit unnidit buorebutdiehtti-vuogi ja unnit geavahit oahpahanmiellaguottu sámi boazodoalu ektui. Dán lágan árvvusatnin ja dohkkeheapmi berre maiddái mielldisbuktit ahte boazodoallu galgá árrat beassat searvá go ođđa prošeavttat plánejuvvojit vai garvá riidduid nu mo Fovsenis.

5. Bohccot mat jávke. Gáskkihat leat leamaš dehálaččat sámi johttisámi boazodollui, muhto eai váldon mielde almmolaš boazodoallostatistihkkii.

(Reinen som forsvant. Kastrerte reinbukker har vært viktig i samisk nomadisk reindrift, men ble utelatt i den offisielle reindriftsstatistikken, oversatt til nordsamisk)

Čeahkkáigeassu

Almmolaš boazodoallostatistihkka lea hui mávssolaš gáldu sámi boazodoalu hálddašeapmái Norggas, muhto hálddašanindikáhtorat nugo eallostruktuvra ja iešguđetlágan buvttadanparamehterat gárgeđuvvojedje easkka 1970-logu loahpageahčen. Ovdal dan boazodoalu statistihkkii Norggas gulai jahkásaš čálalaš raporta regionálalaš sámedálddiiguin juohke regiovnna boazologu birra ja čilgejeaddji čilgehus guohtundilálašvuođaid birra. Nugo buot almmolaš statistihkain, de leat boazodoallostatistihkas muhtin dulkonmeattáhusat dan vuodul movt dieđut leat čohkkejuvvon ja ovdanbuktojuvvon. Dan botta go sámi boazodoalu hálddašeapmi deattuhii ollislaš boazologu, de leat boazosápmelaččat árbevirolaččat atnán dehálažžan ealu girjáivuođa, earret eará agi, sohkaheali, sturrodaga, guolgga ja bohcco luonddu. Dákkár bajilgovain sáhtte boazosápmelaččat geahpedit riskka massimis bohccuid boahhtevaš jagiin go leat heajos dálkkat ja guohtumat. Dán artihkkalis čilget mii historjjálaččat lea dáhpuhuvvan gáskkihiiguin njenetsa boazodoalus Sovjetlihtus ja buohtastahttit movt muhtun bohccošlájat ealus guđđojuvvoje eret modearna boazodoallostatistihkas Norggas. Gáskkihat sáhtte leat 25% ealus 1980-logus, muhto gáskkihat eai goassege

váldon mielde stáhta boazodoallostatistihkkii eai ovdal ge go gáldengiielddus bođii 2010:s. Boazodoalu iežas árbevierrodieduid vulos vuoruheapmi Norgga statistihkas sáhtta leat váikkuhan dasa ahte oassi dákkár máhtus lea jávkan ja dieinna lágiin dagahan ealáhusa earenoamáš raššin dálkkádatrievdamiidda ja areálageavaheapmái doaibmaguovlluin.

Rávvagat:

- Berre álggahuvvot máhttoprogámma man fokus lea gáskkihiid doaibma boahtteáiggi bistevas boazodoalu ovdáneamis, man oktavuođas berre ovddidit ođđa gáldenmetodaid maid vuodđun leat ođđa máhttu šibitdoavttermedisiinnas ja boazodoalu árbedieđu máhttu elliid čálgu birra.
- Mii rávvet ahte ráhkaduvvo kursa movt ovdánahttit indokahtoriid maid vuodđu lea árbevirolaš máhttu hálddašanstatistihkas.
- Konkrehta berrejit dákkár indikahtorat váldot mielde «modearna» boazodoallostatistihkkii nu ahte statesthka buorebut adnot bistevas ovdáneamis.
- Buot máhttu mii lea olámuttos ferte geavahuvvot boahtteáiggi boazodoallohálddašeamis, ja gáskkihat berrejit fas váldojuvvot atnui sámi boazodollui ja vuodđudit dán árbedieđu ja ođđaáigásaš veterinearamedisiinnalaš teknologijja ja diehtaga vuodul
- Bistevas ealus ferte boahtteáiggis leat balanserejuvvon eallostruktuva.

1 Saemien gieles byjjes ööhpehtimmesne – evtiedimmieotnjegh

Kevin Johansen

Åejviefage staatevitenskapenes,
Universidad de Granada/
Universitetet i Tromsø.

Magistere historiefag,
Aarhus Universitet.

Seniorraariestæjja,
Nordlaanten Staatehaaltoje

Iktedimmie

Daate tjaalege saemien gieles-lierehtimmiem
maanagiertesne, maadthlierehtimmesne
jih jollebe ööhpehtimmesne giehtjede.

Nuepieh saemien lieredh lea buerebe daan biejjien
goh aarebi, dovne maanagiertesne, skuvlesne jih
jollebe ööhpehtimmesne jih geervelierehtimmesne.
Maanagiertem átna goh dihte ellen vihkielommes
gielesijjie hiejmen mænngan. Dan ávteste lij vaajteles
orreme jienebh saemien maanagiertih utnedh. Seamma
tíjjen saemiengieleldh maanagiertih tseegkesovveme
jieniebinie sijjine Nöörjesne dej minngemes jaepiej,
mearan aarebi lij jeenjemes faalenassh Sisnjelds
Finnmarkhesne. Muvhti veajkoej lãhkoe maanagiertijste
vaanene gosse saemien maanagiertih tjãanghkan
beaja, bieleden dihte faalenassem nãakebe dorje.

Maanagiertesuerkesne onne vueliedimmie orreme
lãhkosne saemien maanagiertijste minngemes
luhkíejaepieboelhken, mearan lãhkoe saemien
goevtesijstie nöörjen maanagiertine lea læssanamme.
Daelie ánneti vaenebh maanah mah saemien
gielelierehtimmiem áádtjeme. Fiejlie maahta
árrodh taalh váaroeminie utnieh doh maanagiertih
mah ekonomeles dáarjoem Saemiedigkeste
áádtjoeh. Maahta jeatjah maanagiertih árrodh mah
saemien gielesfaalenassem utnieh, men eah leah
dáarjoem disse ohtsedamme Saemiedigkeste.

Maadthskuvlesne jienebh learohkh
saemienlierehtimmiem áádtjoeh goh gãess'

akt aarebi, bieleden doh ellen bööremes
jaepieh 2005-06. Jãarhkelierehtimmesne aaj
jienebh goh aarebi mah saemien lierieh.

Maadthskuvlesne saemien gielesne ööhpehte
jieniebinie sijjine goh gãess' akt. Tjãanghkan 230
skuvlh. Maajhööhpehtimmie lea vihkeles juktie
reaktam saemien-lierehtæmman gorredidh abpe
laantesne. Jãarhkelierehtimmesne aaj akte hijven
evtiedimmie, jalhts annje learohkh orrijieh mah
maadthskuvleste jãarhkeskuvlese jãerhkieh.

Jollebe ööhpehtimmesne 2017 lij dihte ellen bööremes
jaepie dovne noerhtesaemien jih julevsæmien gielese,
mearan lãhkoe studeentijste lea daan mænngan tjarke
vaananamme. Áarjelsæmien jollebe ööhpehtæmman
jaepien 2013 lij dihte ellen bööremes jaepie, mearan
2022 lij buerebe goh gaajhkh jaepieh mænngan 2015.

Jollebe ööhpehtimmesne vaenebh mah saemien
gielestudijh vaeltieh goh dejnie ellen bööremes jaepine
govhte jallh luhkie jaepieh daan ávtelen. Joekoen
vihkeles barkoefaamoe dejtie saemien gielevierhtide
nænnoestidh abpe ööhpehtimmieboelhkem. Daan
biejjien barkoefaamoe dihte stööremes hæsteme juktie
saemien gieles byjjes ööhpehtimmesne eevtjedh.
Dãárrehtimmie lea dan ávteste joekoen vihkele juktie
jienebh gieleutnijh sjugniedidh jaepiej ávtese.

1.1 Aalkoe

Daennie tjaalegisnie edtjebe vuartasjidh man jijnje saemien gieles mij faalesávva ööhpehtimmesne maanagierten raejeste jollebe ööhpehtimmien raajan. Daan tjirrh maehtebe jijnjem saemien gieletsiehkien bijre Nöörjesne daejredh daan biejjien, jñh guktie dihte evtiesovveme guhkiebasse. Dan ávteste doh jeanatjommes maanah maanagierteaaltnisnie jallh skuvleaaltnisnie mah daelie saemien hiejesne soptsestieh, seapan aaj saemien gielefaalenasse maanagiertesne jñh saemienlierehtimmiem maadth- jallh jaarhkeskuvlesne utnieh, taalh aaj jijnjem soptsestieh man gellie daejstie learoehkijstie mah saemien lierieh, jñh mejtie maahta aerviedidh saemien haalvoeh aktene vihties njeptjesne akten boelhken mænngan.

Aarebi lea taalh sierrene vuajneme maanagiertesne, maadthlierehtimmesne jñh jollebe ööhpehtimmesne. Daejnje bijjeguvvietjaaleginie buerebe daajroem áádtje saemien gieletsiehkien bijre abpe byjjenimmie- jñh ööhpehtimmieboelhken. Daate daajroem vadta aktene stuerebe gieleektiedimmesne, jñh maahta otnejidie tñjje doekoe vuejnedh. Tjäängkan tjaalege sæjhta evtiedimmiem vuesiehtidh doh minngemes 20 jaepieh, jñh maahta aaj átnasovvedh prognovside dejtie báetiji jaepide.

1.2 Saemien gieles maanagiertesne

Aalkoelisnie saemien maanagiern tseegkesovvin skraejriegujmie saemien siebrijste, ij áejvieladtijjste. Voestes saemien maanagierte tseegkesovvi Guovdageaidnusne jaepien 1969.¹ Göökte jaepieh mænngan saemien maanagierte tseegkesovvi Karasjohkesne, men maanagiertine Guovdageaidnusne jñh Karasjohkesne ij lij naan sjiere gielefokuse dej voestes jaepiej. Dah lin uvtemes saemien dan ávteste saemien maanah lin desnie. Jaepien 1978 fuelhkiemaanagierte Karasjohkesne öörnesovvi gusnie gaajhkh maanah saemiestin. Dellie akte tjñelkebe gielefokuse saemien maanagiertine sjñdti, jñh vööjni lij daerpies iktedamme jñh ulmiestuvrelldh saemien gieleráajvarimmie maanagiertine. Læjhkan vaenie maanah maanagiertesijjiem utnin. Jaepien 1980 maanagiertefaalenasse lij ajve 21 prosenth² Nöörjesne. Daan biejjien maanagiertefaalenasse ovrehte 96 prosenth abpe laantese, amma ajve njieljie prosenth maanijste maanagierteaaltnisnie mah eah leah maanagiertesne.

Doh voestes saemien maanagiern mah tseegkesovvin Nöörjesne lin noerhtesaemien maanagiern. Dihte voestes julevsamien maanagierte tseegkesovvi Arran Julevsamien jarngesne jaepien 1989. Maanagiern aaj mearoesaemien dajvine tseegkesovvin. Maanagierte tseegkesovvi

Altesne jaepien 1990. Jaepien 2008 aktem julevsamien gielefaalenasse tseegki Jentoftsletta maanagiertesne Báddádjosne, jñh jñjtse saemien goevtese daennie maanagiertesne tseegkesovvi 2018.

Áarjelsamien dajvesne dam voestes saemien maanagiern Snáasesne áadtjoeji 2004, jñh 2016 jñjtse saemien goevtese tseegkesovvi Ysterhagan maanagiertesne Rossesne. 2017 aaj Ferista álkoemaanagierte Tráantesne saemien goevtesem³ rñhpesti.

Daelie seamadamme maanagierte lea akte dejstie ellen vihkielommes sijjijste saemien gieleevtiedimmiem ávteste hiejmen álkolen. Daate guhkies prosesse orreme, gusnie saemien eejtgeh jñh saemien siebrieh 1980-láhkoe raejeste tjerkebe fokusem saemien maanaj gieleevtiedæmman biejjien, jñh man vihkeles hijven saemiengieledh maanagierte-faalenassigujmie. Dellie saemiengieledh maanagiern lin tseegkesovveme dejnie ellen jeenjemes tjñeltine mah meatan sjñdtin saemien gielen reeremedajvese.

1.2.1 Maanagiertelaake nænnoestamme sjædta

Maanagierte reaktatsiehkie tjarke nænnoesábpoe sjñdti mænngan maanagiertelaakem sjñhtesji jaepien 1996. Lissine maanagiertelaakese aaj jñjtse saemien mieriesoejkesjem maanagiertide áadtjoeji, jñh dihte saemien perspektijve sjñerelaakan neebnesovvi voestes aejkien byögkeles tjaatseginie maanagierte bijre. Mieriesoejkesje vihtiести mij saemien maanagierte lea, jñh daate sáemies juerieh jñh báajthoeh vuajnoeh daennie suerkesne báarhte veelti:

“Saemien maanagierte lea maanagierte gusnie maanah maanagiertesne saemien maadtoem utnieh- dah leah saemieh. Maanagierten ássjelinie átnamaanaj saemien identiteetem goh saemieh nænnoestidh viehkine saemien gielem nuhtjedh jñh saemien kultuvren bijre bievnedh. Saemien pedagogeles barkijh maanagiertem stuvrieh.”⁴

Mieriesoejkesje saemien maanagiertide gellielaakan aktem orre aejkien sjugniedi saemien gielebarkose maanagiertine. Daelie laakem utni mij dejtie dáarjoehti, jñh tjñelke signaalem staateles áejvieladtijjste ihke saemien gieles lea vihkele maanagiertedaltesisnie. Daate lij aaj daerpies juktie reaktide saemien maanide maanagiertesne gorredidh. Jaepien 2005 Stoerredigkie orre maanagiertelaakem nænnoesti. Daesnie vihtiести tjñelte diedtem átna maanagiertefaalenassen ávteste saemien maanide. Dejnje voestes luhkiejaepine saemien maanagiertigujmie lea tjñiertestamme privaate maanagiern sagke stuerebe iedtem saemien perspektijven ávteste utnin, goh tjñelten maanagiern.⁵

¹ Storjord, Marianne, 2009

² Storjord, Marianne, 2009

³ Johansen, Kevin, 2020

⁴ Maanagiern mieriesoejkesje, 1996

⁵ Storjord, Marianne, 2009

Maanagiértelaake jaepeste 2005 aktem naa tjielke joekehtsem bieji saemien maanagiértefaalenassi gaskem reeremedajven sisnie jïh âlkolen:

«Tjielten lea dïedte ihke
maanagiértefaalenasse saemien maanide
saemien dajvine saemien gielem jïh
kultuvrem vâaroeminie âtna. Jeatjah
tjieltine edtja naemhtie sjihteladtedh
guktie saemien maanah maehtieh sijjen
gielem jïh sijjen kultuvrem gorredidh jïh
evtiedidh». ⁶

⁶ Laake maanagierti bijre 2005, § 8

Gosse vuartasjibie man jeenjesh staarine mah leah lihtsegh Saemiedigkien veeljemelâhkosne maahta jiehtedh joekehtse saemien maanagiértefaalenassen gaskem reeremedajvesne jïh staarine ij lij bâetijen aajkan sjihtedamme. Saemiedigkien veeljemelâhkoe vuesehte akte ahkedh stuerebe bielie dejstie mah l veeljemelâhkosne tjâadtjoeh, staarine ârroeh. ⁷

⁷ Johansen, Kevin 2021

Jaepie	Saemien maanagiérth	Maanagiérth saemien goevtesinie	Maanagiérth saemien gielesierehtimmine	Man gellie maanagiérth âllesth saemiengieline	Maanah mah saemien gielefaalenassem dâastoeh âllesth
2013	23	7	22	52	822
2014	24	7	27	58	815
2015	24	7	29	60	783
2016	24	8	27	58	798
2017	23	8	32	60	845
2018	21	11	33	59	853
2019	21	10	25	56	850
2020	24	8	20	52	799
2021	22	10	18	50	778
2022	21	11 ⁸	8	54	893

Tabelle 1. Saemiengiele maanagiértesne. Gaaltije: Saemiedigkie

⁸ Âllesth lâhkoe saemien maanagiértijste jïh maanagiérth saemien goevtesigujmie lea 33 jaepien 2022. ânnetji joekehts gaaltijh mejtie joekedimmie lea 21-11 jallh 20-12 saemien maanagierti jïh saemien goevtesi gaskem.

Tabelle 1 evtiedimmiem vuesehte lâhkoen bijre saemien maanagiértijste Nöörjesne, maanagiérth saemien goevtesigujmie jïh maanagiérth saemien gielefaalenassine, jïh man gellie maanah mah saemien gielefaalenassem maanagiértine utnieh.

Goh tabelle vuesehte dle lâhkoe saemien maanagiértijste lea jïebne boelhken. Maanagiértine saemien goevtesigujmie onne lissiehtimmiem orreme, mearan maanagiérth saemien gielefaalenassine tjarke vueliedimmiem âtneme viertiestamme tsiehkine lukhie jaepieh aarebi. Goh mijjieh vuejnebe dle lâhkoe maanijste mah gielefaalenassem maanagiértesne âadtjoeh, mejtie lea saemien maanagierte, maanagierte saemien goevtesinie

jallh maanagierte saemien gielefaalenassine, naa jïebne orreme lukhiejaepieboelhken.

Akte bâajhtoeh gaaltije maahta ârrodh taalh Saemiedigkien dâarjoeöörnegrh vâaroeminie utnieh, jïh sââjhtoe maanagiérth mah saemien gielefaalenassem utnieh, bielelen dâarjoen bijre disse ohtsedh Saemiedigkeste. Lissine Saemiedigkie lea krievenasside striengkiesâbpoe dorjeme juktie dâarjoem âadtjodh goh saemien maanagierte jallh maanagierte saemien gielefaalenassine, naakede mij maahtah taalide tjielkestidh. Daate reaktie strategije orreme, dan âvteste byöroe krievenasse ârrodh tjielke saemien gielefaalenassen bijre ,juktie dâarjoem öörnegrinie âadtjodh.

Stoerre haesteme dejtie saemiengieleldh faalenasside maanagiertesne nænnoestidh lea pedagogh fáátesieh mah saemiestieh. Jaepiebievnesinie Saemiedigkeste tjerteste dah bievnesh báástede eejhtegijstie mah tjoeperdieh dan ávteste maanagiertelohkehtæjjah fáátesieh mah saemiestieh. ⁹ Sáájhtoe sagke jienebh maanagierte-lohkehtæjjah fáátesieh mah saemiestieh goh saemienlohkehtæjjah maadthskuvlesne. Maahta dam vuesiehtidh lánhkojne kandidaatijste mah eksamenem illeme aarhskuvlelohkehtæjjaööhpehtimmesne jñh maanagiertelohkehtæjjaööhpehtimmesne Saemien jolleskuvlesne, gusnie boelhken 2014-2019 állesth 21 kandidaath mah ööhpehtimmiem veeltin daan profesjovnese. ¹⁰

1.3 Saemienlierehtimmiem maadthskuvlesne

Liérehtimmiem saemiengielesne skuvlesne lea öörnesovveme unnemes voestes bieliem raejeste 1700-lánhkoen. Dan ávteste saemien skuvle guhkies histovrijem átna, jienebi jarkelimmiem gujmie gusnie tjarke daaroedehteme orreme boelhkine (v.g. 1774-1826 jñh imperialismen tijeaaalteren jaepien 1870 raejeste, mubpien veartenen dáaroen mænngan. Jeatjah boelhkh leah átnoem saemiengieleste skuvlesne eantan vielie jááhkesjamme, amma boelhkh 1716-1728 jñh 1826-1870. ¹¹ Gærhkoeministere Wilhelm Andreas Wexelsenem gielebíhkedimmiem saemien jñh kveenen maanide jaepeste 1898, áehpies goh Wexelsen-plakaate, stoerre ulmiem áadtjoeji saemien jñh kveenen maanaj byjjenimmietsiehkide. Bíhkedimmiem vihtiasti nöörlen edtji ööhpehtimmiem gielesne árrodh, jñh saemien jallh kveenen gielesne edtji ajve viehkiegieline átnasovvedh dej veajkoej gusnie maanah idtjin mejtegh guarchoeh. ¹² Bíhkedimmiem lij faamosne eevre jaepien 1959 raajan.

Don aareh boelhken saemienlierehtimmiem goh jeatjah lierehtimmiem, sov aalkovem utni misjoneereminie. Naemhtie digkiedimmiem sáemiesmearan lij mij radtjoesommes, mestie stööremes misjovneeffektem áadtjoeji; misjoneeredh saemiej jñtsh gielesne, jallh daanskegielem nuhtjedh misjoneeremisnie. Muvhth gærhkoen almetijstie joe 1700-lánhkoen jeehtin jis sijhti dellie meehti saemiengielh náhkehtidh aktene boelvesne jis idtji misjoneeredh dennie assjoehtihks gielesne mij jaahkahtimmiem jñh Religijovneööhpehtimmiem heerredi». ¹³

Gaskoeh 1800-lánhkoen gaskoeh daam ræjhtoem personefiseeri saemiemisjovnehearrine Nils Stockfleth jñh nasjonalistiske práastine Aars. Dan minngemes neebneme vuajnoe jeenjemasth dáarjoem áadtjoeji jñh dan gaavhtan saemien gielesne skuvlesne joekoen

náake tsiehkies áadtjoeji. Daate sagki vierrebe sjídti "daaroedehtemebíhkedasseste" jaepeste 1898, mij vihtiasti saemiengiele edtji ajve viehkiegieline átnasovvedh skuvlesne, jñh ij dan jñjnjem.

Jaepien 1956 Gærhkoeh- jñh ööhpehtimmiem-departemeente aktem moenehtsem nammoehiti mij edtji ráajvarimmieh raeriestidh mah viehkiehtin guktie saemieh eantan vielie goh aarebi meehtin meatan árrodh seabradahkesne. Stoerredigkie juvnehtimmiem nænnoesti 1963, jñh destie akte sáemiesmearan jarkelimmiem sjídti geatskanimmesne saemien gielesne jñh kultuvrese.

§ 37 laakesne almetjeskuvlen bíjre jaepeste 1959 jeahta saemien meehti lierehtimmiem gielesne árrodh, men sjíere nænnoestimmiem departementesne lij daerpies. ¹⁴ Maadthskuvlelaake jaepeste 1969 luhpiem vedti saemien gielesne ööhpehtidh. Mønsterplanen M-74 lij díhte voestes learoesoekjesje saemien sisveginie. Gosse M-87-möönstersoekjesjem darjoeji 13 jaepieh mænngan, dellie saemieh aaj lin meatan learoesoekjesjebarkosne. Daesnie voestes aejkien mijjeh learoesoekjesjeh áadtjoejimh saemiengielesne voestesgielesne jñh mubpiengielesne. ¹⁵ Learoesoekjesjisnie L-97S aktem jñtse saemien learoesoekjesjevierhkiem áadtjoeji dan ellen voestes aejkien. Daate lij jááhkesjimmiem saemien skuvleste Nööriesne. Daesnie lij aaj "saemien bílth" gusnie gaajhkh learohkh Nööriesne edtjin vihties goerkesem saemien aamhtesi bíjre áadtjodh. Dejnien göökte minngebe learoesoekjesjevierhkine LK06 (S) jñh LK20 (S), saemien sisvege lea vielie vijrieslaakan meatan vaaltasovveme goh aarebi learoesoekjesjevierhkine, gusnie Saemiedigkie jñh saemien faagealmetjeh leah meatan orreme learoesoekjesjidie evtiedidh.

Snjaltjen 17. b. 1998 akte orre ööhpehtimmielaake bööti mij saemide aktem sjíere reaktam vedti lierehtimmiem saemien gielesne áadtjodh saah gusnie laantesne dah árröeminie. Díhte individuelle reakta lierehtæmman saemien gielesne joekehtadta dehtie reakteste saemien gieleslierehtæmman lea reaktine vihtiestamme jeatjah laantine Europesne, gusnie dah jeenjemasth leah viedteldihkie regijovnode gusnie gielesne lea jienebeláhkotsiehkiesne.

§ 6-2 ööhpehtimmielaakesne jeahta

«Saemien dajvine gaajhkesch
maadthskuvlelaaltarinie reaktam utnieh
lierehtimmiem áadtjodh saemien gielesne
jñh saemien gielen tjírrh (...)
Saemien dajvi álkoli saemieh
maadthskuvlelaaltarisnie reaktam utnieh
lierehtæmman saemien gielesne.» ¹⁶

⁹ Saemiedigkien jaepiebievnese 2021

¹⁰ Johansen, Kevin, 2020

¹¹ Aarseth, Bjørn, 2005

¹² Wexelsenplakaten. www.norgeshistorie.no

¹³ Aarseth, Bjørn, 2005

¹⁴ Saetniesvoete- jñh liktemekommissjovnen reektehtse, s. 440ff.

¹⁵ Saetniesvoete- jñh liktemekommissjovnen reektehtse, s. 440ff.

¹⁶ Ööhpehtimmielaake, § 6-2

Kapihtele 6 ööhpehtimmielaakesne lea joekoen vihkeles orreme saemienlierehtæmman jïh saemien gïeleevtiedæmman Nöörjesne. Dan gaavhtan edtja saemienlierehtimmiem vedtedh saemien learoehkidie saahrt gusnie årroeminie, jïh aaj viehkiehtamme guktie tjuara vielie saemienlohkehtæjjah däärrehtidh lohkehtæjjabarkose. Dej veajkoej skuvlh eah mæhtieh jïjtjïh lierehtimmiem vedtedh saemien gïelesne, learoehk mæhtieh jeatjah lierehtimmiievuekieh saemiengïelesne åadtjodh. Maajhööheptimmie lea dihte lierehtimmiievuekie mij daamtajommes åtnasåvva,

daamtaj gïelegaavnedimmiejgumie ektine, jïh muvhten æjkien aaj mïnneden lohkehtæjjajgumie ektine.

Maahta sãn aerviedidh doh ellen jeanatjommesh mah daelie saemien lierieh Nöörjesne, nov gujht sãemies boelhkh, saemien lierehtimmiem skuvlesne åtneme. Dan åvteste maahta naa veele taalh gaavnedh man gellie mah saemien mæhtieh, unnemes aktene vihties njieptjesne dejtie maanide mah reakasovveme 1992 raejeste.

1.3.1 Learohkelåhkoevtiedimmie noerhtesaemien¹⁷

Gïele/learoesoejkesje Skuvlejaepie	Noerhtesaemien voestesgieline	Noerhtesaemien mubpiengieline	Noerhtesaemien ållesth
2013-14	877	1070	1947
2014-15	878	1065	1943
2015-16	833	1102	1935
2016-17	875	1045	1920
2017-18	870	1179	2049
2018-19	892	1276	2186
2019-20	893	1293	2186
2020-21	943	1365	2308
2021-22	951	1326	2277
2022-23	949	1378	2327

Tabelle 2. Learohkelåhkoevtiedimmie noerhtesaemien maadthskuvlesne, minngemes luhkie skuvlejaepieh. Gaaltije: Grunnskolen Informasjonssystem (GSI)

¹⁷ Saemien mubpiengieline göökte learoesoejkesjïh åtna, saemien mubpiengieline saemien 2 jïh saemien mubpiengieline saemien 3. Dah Leah tjåanghkan biejesovveme tabelline.

Tabelle 2 vuesehte guktie evtiedimmie orreme noerhtesaemien gïeese maadthskuvlesne doh minngemes luhkie skuvlejaepieh. Goh mijjïeh vuejnebe dle minngemes skuvlejaepien jïenebh ållesth mah noerhtesaemien voestes- jïh mubpiengieline utnieh goh gaajhkine jeatjah skuvlejaepine daan boelhken. Lissiehtimmie daan boelhken lea 20 prosent. Jïenebh staarh Leah noerhtesaemien ööhpehtimmiem vielie däärjohtamme, vg . Romsa , Alta jïh Oslo. Daate hijven taalh buakta, men siejhmelaakan dle aaj saemienlearoehk jïene-jïenebh tjïeltine. Romsa jïh Alta, sijjen medtie 600 learoehkigumie noerhtesaemien lierehtimmine, skuvlejaepien 2022-23 bijjelen 25 prosent dehtie ållesth learoehkelåhkoste noerhtesaemien gïelesne utnieh Nöörjesne.

Maajhööheptimmie aaj viehkehte, dan åvteste gaajkh learoehk mæhtieh saemienlierehtimmiem åadtjodh jalhts tjïelte jallh privateskuvle eah buekteht lohkehtæjjam skååffedh mah stïeresne sijjen skuvlesne.

Jis voestesgïelem jïh mubpiengïelem sierrene vuartasjïbie, lissiehtimmie voestesgïeese 8 prosent orreme jïh mubpiengïeese 29 prosent. Akte sagke stuerbe lissiehtimmie mubpiengïeese goh voestesgïeese. Mijjïeh edtjebe bäästede bætedh disse mænngan. 59 prosent dejtie noerhtesaemien learoehkijstie learoesoejkesjidie saemien mubpiengieline fulkieh skuvlejaepien 2022-23.

1.3.2 Learohketaaleevtiedimmie julevsaemien

Giele/leaoesoejkesje Skuvlejaepie	Julevsaemien voestesgieline	Julevsaemien mubpiengieline	Julevsaemien Állesth
2013-14	19	74	93
2014-15	22	77	99
2015-16	28	85	113
2016-17	26	78	104
2017-18	34	84	128
2018-19	34	81	115
2019-20	33	77	110
2020-21	33	80	113
2021-22	33	76	110
2022-23	30	84	114

Tabelle 3. Learohketaaleevtiedimmie julevsaemien gielesne maadthskuvlesne, minngemes luhkie skuvlejaepie. Gaaltije: GSI

Tabelle 3 evtiedimmiem vuesehte julevsaemien lierehtimmesne maadthskuvlesne. Daesnie vuejnebe julevsaemien voestesgieline aktem lissiehtimmiem átneme daan luhkiejaepieboelhken, 58 prosentine. Mubpiengielese akte lissiehtimmie 14 prosentine, mij ierele, dan ávteste lea aerviedamme mubpiengiele dihte mij sæjhta jeenjemes lissiehtidh. Julevsaemien gielese állesth, lissiehtimmie lea 23 prosent dan luhkiejaepieboelhken

Seamma tijjen vuejnebe mubpiengielelâhkoe lea 74 prosent julevsaemien lierehtimmesne. Buerkiestimmie disse lea julevsaemien gielelierehtimmie aarebi áajvahkommes lij Divtasvuodnesne/Hábmerisnie, mearan daelie jienebh learohkh aaj Bådåddjosne jñh maajhööhpehtimmielearohkh Noerhte-Nöörjen álkolen. Desnie daamtajommes mubpiengielem veeljie.

1.3.3 Learohketaaleevtiedimmie áarjelsaemien maadthskuvlesne

Giele/leaoesoejkesje Skuvlejaepie	Áarjelsaemien voestesgieline	Áarjelsaemien mubpiengieline	Áarjelsaemien Állesth
2013-14	20	66	86
2014-15	15	59	74
2015-16	21	95	116
2016-17	26	74	100
2017-18	31	70	101
2018-19	26	85	111
2019-20	28	85	113
2020-21	35	66	101
2021-22	25	81	106
2022-23	15	90	105

Tabelle 4. Learohketaaleevtiedimmie áarjelsaemien gielesne maadthskuvlesne, minngemes luhkie skuvlejaepieh. Gaaltije: GSI

Tabelle 4 evtiedimmiem learohkelâhkoste vuesehte áarjelsaemien gielesne maadthskuvlesne. Voestesgielese vuejnebe akte vueliedimmie sjædta 25 prosentine boelhken, men jis taallide lihkebe vuartesje dellie vâájnoe goh jienebh. Göökte skuvlejaepieh aarebi voestesgieletaalh lin vielie goh

guektiengiærth dan stoeer goh daan biejjien, jñh dah bæjjese jñh vâålese juhtieh boelhken. Dihte minngemes skuvlejaepien lij dihte mubpie jollemes saemiengielese mubpiengieline. Daan boelhken áarjelsaemien mubpiengieline læssanamme 36%. Tjåanghkan learohkelâhkoe áarjelsaemien gielesne læssanamme

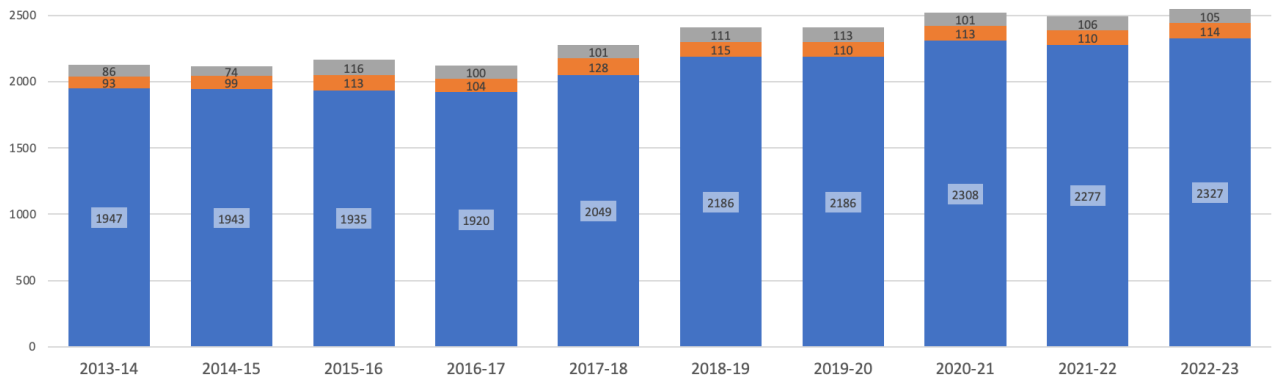
22 prosentigumie dan luhkiejaepieboelhken. Mubpiengielelâhkoe lea 86 prosenth minngemes skuvlejaepien, mij lea jollebe goh julevsaemien

gielese jïh sagke jollebe goh noerhtesaemien gielese. Learohkelâhkoevtiedimmie saemien gielese maadthskuvlesne, gaajkhk golme saemien gielh:

Saemien gielh Skuvlejaepie	Voestesgiele	Mubpiengiele	Ällesth
2013-14	916	1210	2126
2014-15	915	1201	2116
2015-16	882	1282	2164
2016-17	927	1197	2124
2017-18	935	1333	2268
2018-19	952	1442	2394
2019-20	954	1455	2409
2020-21	1011	1511	2522
2021-22	1009	1483	2492
2022-23	994	1552	2546

Tabelle 5. Learohketaaleevtiedimmie gaajkhine saemien gieline maadthskuvlesne, minngemes luhkie skuvlejaepieh. Gaaltije: GSI

1.3.4 Learohketaale saemienlierehtimmine maadthskuvlesne

Figuvre 1: Learohketaaleevtiedimmie, saemien maadthskuvlesne, minngemes luhkie skuvlejaepieh

Tabelle 4 jïh figuvre 1 vuesiehtieh dam ällesth learohkelâhkoem dejtie golme saemien gielide minngemes luhkiejaepieboelhken. Mijjieh vuejnebe learohkelâhkoe dejtie vijhte minngemes skuvlejaepide lea sagke jollebe goh dejtie vijhte voestes jaepide daan boelhken. Aaj tjyölkehke mubpiengiele dihte mij daam lissiehtimmiem vadta, daesnie lea 28 prosenth orreme mearan voestesgiele ajve uktsie prosenth orreme. Daate akte otnjege mij seapan sæjhta jærhkedh. Lissiehtimmie saemienlierehtimmesne lea åajvahkommes staarine jïh stuerebe sijjine, jïh maajhööhpehtimmien tjïrrh. Daej veajkoej learohkh åajvahkommes lierehtimmiem saemien mubpiengïeline veeljieh. Daate dej saemien juhtemestraejmiejgujmie

sjeahta mejtie Broderstad jïh Sørlie vihtiestieh gærjesne *Saemien lâhkoeh soptsestieh* 5.¹⁸ Ij leah daate illedahke nâhkeme, buerebh bâajhtode.

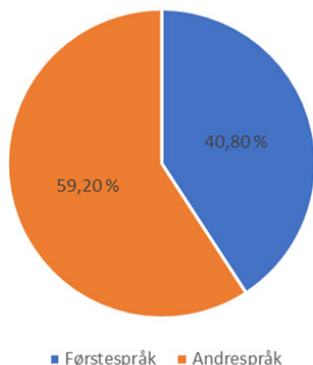
Seamma tïjjen vihkeles mājhtajehtedh saemien reeremetjïelhth annje stoeerre bieliem learohkelâhkoste saemienlierehtimmine utnieh, jïh dah leah aaj joekoen vihkele saemien gieleevtiedimmien gaavhtan, dan åvteste naa jïjnjh learohkh lierehtimmiem saemiengïelesne utnieh, ööhpehtimmielaaken mietie § 6-2.

¹⁸ Broderstad, Ann Ragnhild jïh Kjetil Sørlie, 2012

1.4 Jienebh saemiengielem mubpiengielem veeljeh

Jis voestes- jñh mubpiengielem lãhkøjne viertiestibie doh golme minngemes skuvlejaepieh dejtje saemien gïelide, mijjeh daejtie taalide åadtjobe:

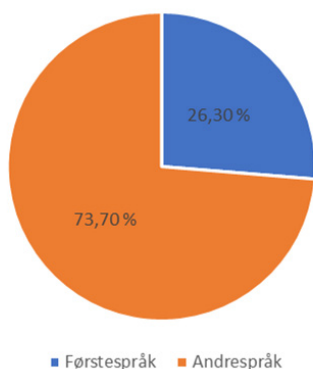
Noerhtesaemien:

Figvure 2: Joekedimmie voestesgielen jñh mubpiengielen gaskem noerhtesaemien gïelesne maadthskuvlesne, skuvlejaepieh 2020-23.

Figvure vuesehte noerhtesaemien gïeese voestesgielãhkoe lea bijjelen 40 prosent. Daate sagke jollebe goh julevsaemien jñh åarjelsaemien gïeese, jñh lea åajvahkommes dan åvteste jienebh noerhtesaemien hiejmegieline utnieh, jñh lissine dle sagke jienebh noerhtesaemien reeremetjïelh goh julevsaemien jñh åarjelsaemien dajvesne. Seamma lãhkoe skuvlejaapan 2016-17 lij 46 prosent, guktie voestesgielãhkoe lea ånnetji ånnaamme, men gaskemedtien vaenebe goh akte prosentepoenge fierhten skuvlejaepien 2016-17 raejeste.

Julevsaemien:

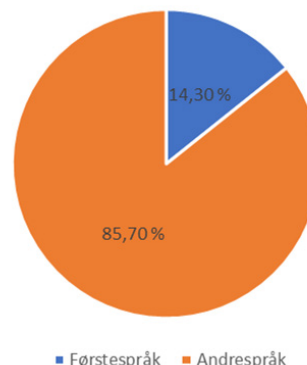

Figvure 3: Joekedimmie voestesgielen jñh mubpiengielen gaskem julevsaemien gïelesne maadthskuvlesne, skuvlejaepieh 2020-23.

Goh vuejnebe medtie golme njealjehtsh dejtje julevsaemien learoehkijstie saemien mubpiengieline veeljeh. Daate lea joekedimmie voestes- jñh mubpiengielen gaskem mij lea

stabilje orreme guhkiem, seamma tñjjen goh akte sjïdtije lãhkoe julevsaemien learoehkijstie reeremedajven ålkolen, Håbmeren tñjïeltesne årroeh. Voestesgielãhkoe lea læjhkan sagke stuerebe goh jaepien 2016-17, gosse lij veele 25 prosent.

Åarjelsaemien:

Figvure 4: Joekedimmie voestesgielen jñh mubpiengielen gaskem åarjelsaemien gïelesne maadthskuvlesne, skuvlejaepieh 2020-23.

Figvure vuesehte åarjelsaemien mubpiengielãhkoe lea bijjelen 85 prosent de minngemes golme skuvlejaepiej. Læjhkan daate lãhkoe lea vueliehkãbpoe goh vuesiehtimmien gaavhtan 2016-17, gosse 26 prosent åarjelsaemien lierehtimmien voestesgieline veeljin.¹⁹

1.4.1 Saemien gïele maadthskuvlesne guhkiebasse perspektijvesne

Minngemes luhkiejaepieboelhken akte hijven learoehkãhkoevtiedimmie saemien gïeese maadthskuvlesne orreme. Guktie sãn daah taallh viertiestamme aarebi boelhkigujmie? Åvtelen skuvlejaepien 1997-98 raejeste ij leah sjyõhtehke viertiestimmieh tñjrehtidh, dan åvteste dellie ij lij naan individuelle reakta õõhpehtæmman saemien gïelesne.

Skuvlejaepie	1997-98	2005-06	2006-07	2007-08
Learohketaale	2115	3055	2542	2517

Tabelle 6. Learohketaale maadthskuvlesne gaajhkide golme saemien gïelide. Gaaltije: samisketallforteller.no

Tabelle 6 learoehkãhkoe vuesehte dejtje golme saemien gïelide mejnie lierehtimmien skuvlesne Nõörjesne vadta. Mijjeh daesnie vuejnebe skuvlejaepien 2005-06 dle rekorde biejesovvi learoehkãhkosne saemiengieline skuvlesne, jñh ij leah daam taalem jakseme mænngan. Jis dihte evtiedimmie jaarhkam maam mijjeh åtneme doh minngemes tñjijhtje skuvlejaepieh, sijhtebe ånnetji aaj taallide rekordejaepeste jaksedh.

¹⁹ Johansen, Kevin, 2017

Mij skuvlejaepien 2005-06 mænngan sjugniehtovvi, man ávteste saemien leorohkeláhkoe dan tjarke vaanani akten boelhken? Göökte faktovrh mejtje jeenjesh säemiesmearan eah leah vuartasjamme aarebi tjjelkestimmie, lea daan skuvlejaepien ávtelen lij akte joekoen stoerre lissiehtimmie orreme leorohkeláhkoe, jñh säemies dejstie leoroehkijstie idtjin dagke iedtem utnieh saemien lieredh, jñh dan ávteste orriijn ajve akten skuvlejaepien mænngan. Akte jeatjah faktovre lea vaenebh leorohkh fierhtene klaassesne sjidti, jñh dihte aaj naakedem dehtie vueliedimmeste tjjelkeste, raaktan lij *vaenebh* leorohkh mah meehtin saemien *veeljedh*. Aaj urrebe tñjjen dle akte vueliedimmie orreme leorohkeláhkoe, men daelie vuejnebe leorohkeláhkoe lea vielie stabijle jñh raaktan aaj læsseneminie jalhts leorohkeláhkoe vaanene, naakede mij ojhte sæjhta jiehtedh leorohkelissiehtimmie lea eantan stuerebe goh dah riektes taallh vuesiehtieh.

Don tñjjen gosse lij rekorde leorohketaalesne saemien gñelesne gaskoeh 00-láhkoe, eantan jienebh saemienlohkehtæjjah fáåtesin goh daan biejjien, jñh maajhöðheptimmiefaalenasse ij lij nuekies hijven evtiedamme. Gosse saemienlohkehtæjjah lin skiemtjes, dle daamtaj idtji gñelelierehtimmie sjidth dan ávteste ij lij naan sæjjasadtjh mah meehtin dej barkoem vaeltedh. Daate meehti fáantojne árrrodh man ávteste leorohkh iedtem dassin jñh idtjin saemiengñeline jáerhkieh skuvlesne.

Giehpiedimmie leorohkeláhkoe sjeahta sjiehtesjimmine dejstie learoeseojkesijstie *Maahtoelutnjeme LM06*, skuvlereformem mænngan maam sjiehtesji jaepien 2006. Naakenh leah dñsse tjuvtjedamme goh tjjelkestimmiefaktovre. Geerve ektiedimmiem fáantoejgumie vuesiehtidh skuvlereformen jñh saemien leorohkeláhkoe gaskem. Læjhkan reaktoe dihte aarebi learoeseojkesje *Saemien gñele jñh kultuvre* gaarvani gosse Maahtoelutnjemem sjiehtesji. Daate ij lij naan learoeseojkesje mij gñelemaahtoem vedti, jñh dan ávteste lij veele tjjelkestamme sjaavnjoe learoeseojkesjh sjiehtedidh mah gñelemaahtoem vedtin.

Saht man ávteste leorohkeláhkoe geahpani skuvlejaepien 2005-06 raejeste 2006 raajan⁷⁷, gosse leorohkeláhkoe geahpene 18 prosentigumie ajve aktem skuvlejaepiem dellie daate itmies, naakede maam professovre Jon Todal aaj tjñerteste gærjesne *Saemien taalh soptsestieh* 2.²⁰ Dihte mij lea hijven daelie lea lissiehtimmie leorohkeláhkoe doh minngemes tjñjtje skuvlejaepieh vielie áñnetji áñnetji sjugniehtávva, jñh daate stuerebe háhkoem vadta daate lissiehtimmie jáarhka, jñh skuvlh buerebelaakan buektiehtieh leorohki saemienlierehtimmiem gorredidh.

²⁰ Todal, Jon, 2009

1.5 Saemien gñele jáarhkelierehtimmesne

§ 6-3 öðheptimmielaakesne jeahta:

«*Saemieh jáarhkelierehtimmesne reaktam utnieh lierehtæmman saemiengñelesne*»²¹

Ij gñæredh leorohkeláhkoeevtiedimmiem jáarhkelierehtimmesne seamma veelelaakan analyseerdh goh maadthskuvlesne. Dan ávteste GSI-registreereme dihte mij beavna mah learoeseojkesjh saemien leorohkh fulkieh, man gellie leorohkh fiereguhtene tjñeltesne, jnv. ij jáarhkelierehtæmman gñávnesh. Jáarhkeskuvlese registreereme saemien leoroehkijstie lea fierhtene fylhkesne. Daesnie veeljebe dam állesth leorohkeláhkoe vuartasjidh, dan ávteste ij leah nuepie statistihkem bæjhkoetidh dejtje fylhkide gusnie vaenebe goh vijhte leorohkh saemien gñeline faagegievlesne.

Vuelielisnie edtjebe leorohkeláhkoeevtiedimmiem saemien gñelese állesth vuartasjidh jáarhkelierehtimmesne boelhken. Dihte statistihke mij jáarhkeskuvlesne gñávnese ij darhkh joekehth dej leorohki gaskem mah learoeseojkesjidie fulkieh saemien voestesgñeline, saemien mubpiengñeline jñh dihte naa orre learoeseojkesje Saemien 4, mij learoeseojkesje leoroehkidie mah saemienlierehtimmine jáarhkeskuvlesne aelkieh. Lissine learoeseojkesjh studijeryöjredæmman jñh barkoefaageles studijidie utnebe.

²¹ Öðheptimmielaake § 6-3

Skuvlejaepie	2013-14	2014-15	2015-16	2016-17	2017-18	2018-19	2019-20	2020-21	2021-22	2022-23
Learohkeláhkoe	452	446	460	471	451	478	449	527	517	511

Tabelle 7. Learohkeláhkoe jáarhkelierehtimmesne, gaajhkh golme saemien gñelh. Gaaltije: Öðheptimmiedirektoraate

Akten saht man skuvlejaepien (2018-19) 205 leoroehkijstie learoeseojkesjem saemiengñelesne voestesgñeline fulkin, mearan 273 leorohkh saemien mubpiengñeline utnin. Daate aktem joekedimmiem vadta 42,9 prosentine voestesgñelese jñh 57,1 prosentine mubpiengñelese.²² Geografeles leorohkeláhkoe jñtjemse joekede Finnmaarkese 367 leorohkigumie, Romsese 48, Nordlaantese 46, Tröndelagese 11 jñh dejtje jeatjah fylhkide 6.²³

Jis báåstede skuvlejaapan 2009-10 vuartasjibie dellie lij 369 leorohkh saemienlierehtimmine jáarhkelierehtimmesne Nöörjesne. Jalhts vuejnebe

²² Bievst. 31 (2018-2019)

²³ nrk.no 2.5.2022

taalh ánnetti jeerehtieh, dle aaj akte tjíelke evtiedimmie orreme, jienebh ööhpehtimmiem áadtjoeh daan biejjien goh luhkie jñh luhkiegöökte jaepiej juassah. Aktene tjaalegisnie NRK:sne mij neebnesávva daesnie, noerh jiehtieh sijjieh sijhtieh saemien gielem gorredidh jñh sijhtieh maehtedh jienebigujmie saemiestidh, goh skraejrie gielem líeredh.

Skuvlejaepien 2018-19 lij 448 learohkh jáarhkeliereht-immesne mah noerhtesaemien utnin, 14 learohkh julevsaemien utnin jñh 16 learohkh áarjelsaemien utnin. Daah taalh leah juakasovveme daltesi VG1, VG2 jñh VG3 gaskem. Lea fedtjije daejtie taalide vuartasjidh, joekoen julevsaemien jñh áarjelsaemien gielese gosse dáárrehtimmiem bijre soptseste jollebe ööhpehtæmman. Daan skuvlejaepien taalh amma gaskemedtien 4,67 jñh 5,33 learohkh orrijamme julevsaemien jñh áarjelsaemien gielesne fierhten jaepien. Gosse strategijen mietie barkeminie dáárrehtimmiem jollebe ööhpehtæmman nænnoestidh siejhmelaakan, jñh joekoen saemien lohkehtëjjaööhpehtimmiem jñh saemien gieleoöhpehtimmiem, desnie vuajna dáárrehtimmiéváarome lea joekoen onne, ij goh unnemes dan ávtteste learohkh ovnessie ööhpehtimmiemprogrammh universiteetine jñh jolleskuvline veeljeh.

1.6 Sertiestimmie maadthskuvleste jáarhkeööhpehtæmman - dihte gíerve sertiestimmie

Sertiestimmie maadthskuvlen jñh jáarhkeööhpehtimmiem gaskem lea eevre reaktoelaakan buerkiestamme goh krievije, gusnie learohkh mah saemienlierehtimmiem maadthskuvlesne utnieh, daamtaj eah dam jáerhkieh jáarhkelierehtimmesne. Jienebh leah daam haestemem vuartasjamme, jñh dam joekehtslaakan tjíelkestamme. Torkel Rasmussen tjíerteste gellie tjíelth eah jáarhkeskuvlh utnieh, jñh skuvlelearohkh tjuerieh dan ávtteste juhtedh juktie jáarhkelierehtimmiem tjírrehtidh.²⁴

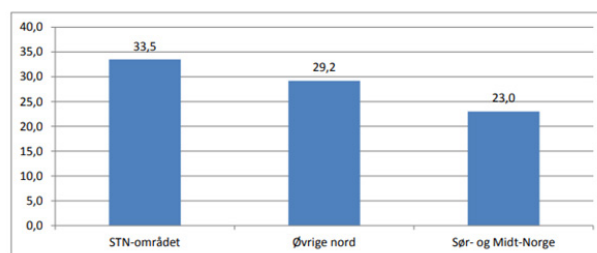
Lissine jáarhkelierehtimmiem krievije, gusnie lissie tæjmoeh eantan stuerebe barkoemaaajoem vedtieh learoehkidie. Ij leah naan juerie karakteredeadeadtove lea stoerre, jñh dah mah soejkesjeminie jollebe ööhpehtæmman syökedh, lohkemprogrammide jolle karakterekrievenassigujmie, maehtieh bílledh akte eventuelle náake karaktere maehtieh nuepiem giehpididh daejtie lohkemprogrammide baahtsedh. Seamma tíjjen ovnessie studijh lissiepoengh vedtieh jis saemien faagegievlesne átna. Daate oktegh lea akte aevhkie jñh lissine aaj gielem leara.

Joekedimmie voestes- jñh mubpiengielen gaskem jáarhkeööhpehtimmesne lea íedtijje dannasinie joekedimmie lea joekehtslaakan orreme, viertiestamme

maadthskuvline. Skuvlejaepiej 2010-11 jñh skuvlejaepien 2013-14 raajan, lij raaktan akte jienebeláhkoe saemien voestesgieline mij saemien jáarhkeööhpehtimmesne veelji. Skuvlejaepien 2014-15 daate jorkesi, jñh jienebeláhkoe saemiengiелеm mubpiengieline fulkie (dihte sjyöhteheke jaepie joekedimmie lij 205 learohkh saemien voestesgieline, jñh 244 learohkh saemien mubpiengieline, amma annje akte joekoen stoerre láhkoe voestesgieline). Goh aarebi neebneme skuvlejaepien 2018-19, 57 prosenth saemien mubpiengieline veeljin. Skuvlejaepien 2010-11 dellie voestesgieleláhkoe mij lij 57 prosenth. Mijjieh amma aktem viesjies, men ánnetti ánnetti giehpidimmiem voestesgieleláhkoste vuejnebe. Seamma tíjjen dihte állesth láhkoe læssene dejstie mah saemien gielem utnieh, jñh seammalaakan goh maadthskuvlese dle váájnoe goh láhkoe jeenjemes læssene mubpiengielse.

Veele man ávtteste voestes gielesse mubpiengielse jorkese, lea akte gellielaaketje dáeriesmoere, gusnie joe sáemies faktovrh buerkiestamme. Lissine maahta sán aerviedidh aarebi lij doh faageles veakseheke learohkh mah saemiengieline jáarhkelierehtimmesne jáerhkiejin, jñh aaj voestesgielem veeljin, mearan daelie akte vielie gellielaaketje dáehkie saemien learoehkijstie, gusnie daamtaj aelhkebe sjædta saemiengiелеm mubpiengieline veeljedh.

Stoerre fokuse orreme jáarhkeööhpehtimmiem illedh jallh orrijidh, tjíelkestamme goh dah mah eah jáarhkeööhpehtimmiem tjírreht eannan víjhte jaepieh mænngan dah voestes aejkien jáarhkeööhpehtimmiem eelkin.²⁵ Aerpievuekien mietie dle jienebh jáarhkelierehtimmiem orrijamme noerhtene. Vuesiehtimmiem gaavhtan maahta vuartasjidh man gellie mah jáarhkeööhpehtimmiem orrijieh learohki árromedajvi mietie. Jaepien 2009 láhkoe dejtie mah jáarhkeskuvlem orrijin SDJ-dajvesne 34 prosenth, mearan jeatjah lehkesne Noerhte-Nöörjesne láhkoe lij 29 prosenth. Áarjel- jñh Gaske-Nöörjesne 23 prosenth skuvlem orrijin. Daate lea jolle taalh gaajhkide golme dajvide, men jollemes SDJ-dajvesne. Daate aaj learohketaalem saemien gielese baajnehte.

Figuvre 5: Orrijimmie jáarhkelierehtimmesne learoehki árromedajvi mietie, 2009-dáehkie. Gaaltije: samisketallforteller.no

²⁴ Rasmussen, Torkel, 2015

²⁵ Granseth, Tom, 2015

Jis vuartesje man jeenjesh mah jaarhkelierehtimmiem orrijieh, joekedamme ööhpehtimmioprogrammi mietie, dellie daennie dâehkesne bijjelen guektiengiërth dan jeenjesh mah barkoefaagesne orrijin goh studijeryöjreden programme. Daate faamosne dovne SDJ-dajvese, jeatjah lehkesne Noerhte-Nöörjesne jîh Åarjel- jîh Gaske-Nöörjesne.

Stoerre vierhtieh nuhtjeme orrijimmiem hööptedh jaarhkelierehtimmesne doh minngemes jaepieh, ij goh unnemes konsekvensh daamtaj lea vueliehkâbpoe ektiedimmi barkoejieliedasse, nâakebe ekonomije jîh dîhte aaj healsoem baajnehte.

Doh minngemes jaepieh vaenebh learohkh orrijamme jaarhkelierehtimmesne daej râajvarimmiej gaavhtan.

1.7 Studijepoengeprogresjovne saemiengïelesne jollebe ööhpehtimmesne

Dovne medija jîh âejvieladtj learohkelâhkoe-evtiedimmiem saemien gïelesne veelelaakan gïehtjedieh, joekoen maadthskuvlesne. Guktie studijeproduksjovne saemien gïelesen jollebe ööhpehtimmesne lea, ij dan stoerre iedtjem utnieh. Læjhan vihkeles saemien gïelide kandidaath jollebe ööhpehtimmiem saemien gïelesne vaeltieh. Daate vihele dan âvteste seabradahke jîh saemien gïelebyjresh almetjhaarpesjeh mah saemien haalvoeh aktene akademihkeles jolle daltesisnie. Lissine tjuara kandidaath ööhpehtidh mah edtjeh bâetijen aejkien lohkehtæjjide maanagiertesne jîh skuvlesne ööhpehtidh Gelliej veajkoej dle aaj joekoen vihkeles gielen staatusen gaavhtan, kandidaath maasterinie jîh PhD:ine gââvnesieh.

Kandidaath studijepoengh jollebe ööhpehtimmesne âadtjoeh mænngan eksamenem illeme faagine jîh profesjovnine studijen stoeredahken mietie. 60 studijepoengh leah normeradamme goh akte elliesjaepien studije, jîh lea seamma goh 20 væktoetaalh dan bâeries öörnegen mietie. Studijepoengeproduksjovne sæjhta jiehtedh man gellie studijepoengh mah vadtasuvvieh aktene studijisnie, kuvsjesne jallh institusjovnese. Jis mijjeh vg. aktenjaepien studijen bïjre soptsestibie mij 60 studijepoengh vadta, jîh mijjeh 180 studijepoengh saarnobe tabellesne, dellie dîhte vuesehte golme kandidaath leah studijem tjirrehtamme jîh dam stââresjamme. Gellie kuvsjha vaenebh goh 60 studijepoengh vedtieh guktie ij gâaredh jïjtsistie lâhkoe kandidaatijste ryöknedidh studijepoengi mietie.

1.7.1 Histovrijes evtiedimmi saemien jollebe ööhpehtimmesne.

Oslo Universiteete lij dîhte voestes jollebe ööhpehtimmiinstitutjovne Nöörjesne mij kuvsjem saemien gïelesne faalehti. Dah aktem jïjtse professoratem saemien gïelesne utnin bââstede 1870-lâhkose.²⁶

Gosse Romsan Universiteete tseegkesovvi 1972, dle stillemisnie tjier testi institusjovnen lin jïjnha laavenjassh juktie daerpiesvoetide Noerhte-Nöörjesne gorredidh, joekoen saemien årroji daerpiesvoeth tjier testin.

Jaepien 1989 Saemien jïlleskuvle tseegkesovvi Aajkoe lij saemien seabradahken daerpiesvoeth hoksedh, jîh saemien maahtoem nænnoestidh. Saemiengïeleldh kuvsjha lin tjïelke studijefaalenasse daesnie.

Dovne Saemien jïlleskuvle jîh UiT Nöörjen arktiske universiteete âajvahkommes noerhtesaemien gïelekuvsjha utnieh. Jaepien 1980 Lærerutdanningsrådet govlesadt Levanger lærerhøgskoline dejnje sjaavnjojne sijjeh meehtin bieliejaepieektievoetem âarjelsaemien gïelesne faalehtidh. Daate eelki tjaktjen 1981, jîh jïlleskuvle aktem stipendijatem âadtjoeki âarjelsaemien gïelesne jaepien 1988. Lohkehtæjjaskuvle Noerhte-Trööndelagen Jolleskuvline sjïdti jolleskuvlereformen mænngan 1994, jîh jaepien 2016 akte bielie Noerhte universiteeteste.

Bodø lærerhøgskole mij mænngan Bådâddjon Jïlleskuvline sjïdti, dan mænngan Nordlaanten Universiteete jîh minngemes aaj Nord universiteete, aktem artiumkuvsjem julevsaemien gïelesne tseegki 1980-lâhkoen aalkoelisnie. Jaepien 1985 julevsaemien 1 eelki 30 studijepoengine mænngan dah aktem stipendijatem seehtin julevsaemien gïelesne daan jaepien.²⁷ Jaepien 1999 akte jolleskuvlelektovre julevsaemien gïelesne eelki, mij lij tjïelke illedahke gosse dîhte voestes âejviefaaageksamene julevsaemien gïelesne illesovvi daan jaepien.

2000 doh sijjen voestes professovre II julevsaemien gïelesne âadtjoekin, jîh 2012 dîhte voestes dâehkie bachelorprogrammesne julevsaemien gïelesne institusjovnesne eelki.

Daan biejjien Saemien jïlleskuvle aktem bijjemes nasjonaale dïedtem âtna saemien gielen âvteste jollebe ööhpehtimmesne, mearan UiT aaj stoerre dïedtem âtna noerhtesaemien gielen âvteste. Fusjovnen mænngan Nordlaanten Universiteetine, Noerhte-Trööndelagen Jïlleskuvline jîh Nesnan Jïlleskuvline, Noerhte universiteete dam nasjonaale dïedtem âtna julev- jîh âarjelsaemien gieli âvteste lohkehtæjjaööhpehtimmine.

²⁶ Johansen, Kevin, 2018

1.7.2 Studijepoengeproduksjovne noerhtesaemiengiesne, Saemien jilleskuvle

Kuvsje/jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Noerhtesaemien semestereiebne jñh aalkoekuvsje	120	300	300	270	360					
Noerhtesaemien morfologije jñh syntakse	80	260	100	140						
Noerhtesaemien fonetihke, fonologije jñh tjaelemevuekieh	90	90	80	70						
Noerhtesaemien raajreselearoe	10	100								
Saemien giele jñh lidteratuvre 1, 2 jñh 3		120	15							
Saemien giele jñh jealajehteme		160	20	80	40		160		100	
Bachlore saemien giesne jñh lidteratuvresne					910					
Maastere saemien giesne jñh lidteratuvresne					380					
Ph.d saemien giesne jñh lidteratuvresne					112					
Noerhtesaemien goh njaalmeldh jñh tjaaleldh giele		10	70	90	50	60	50	120	50	50
Saemien praktihkes lïeremetsiehkesne aalkoestudije 1 jñh 2	735	795	795	795	915					
Saemien ammesgieline, journalistestudije	10									
Duedtie jñh saemien					105					
Saemien gïeledidaktihke njaalmeldh giele jarngesne								112	7	30
Mubpiengiele-pedagogihke, jaarhkeööhþ.					510	360	480	360		
Goerehtimmie saemiengieleldh iebnine						40				
Giele, teekste jñh matematihke				200	140		140			160
Gielevitenskape jñh fonetihke				70		50		60		
Giele jñh teekstelearoe								10		
Gielesäjhtoe 5	5									
Gielesäjhtoe journalistihkesne 1-5				5		15	35	30		
Gielegorredimmie journalistihkesne 1 jñh 4				20						
Aalkove saemien gieline									40	
Tjööghkeme jñh gïetedimmie njaalmeldh gïelematerijelleste						30				
Kuvsje/jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Saemien giele jñh saemien lidteratuvre dotkemehistovrije				60	10	20	10			
Saemien gïeledidaktihke gïeleätnoje jarngesne							23	53	23	45

Tabelle 8. Noerhtesaemien studijepoengeproduksjovne minngemes luhkie studijejaepieh, Saemien jilleskuvle. Gaaltije: dbh.no

1.7.3 Studijepoengeproduksjovne ällesth, Saemien jilleskuvle

Jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Studijepoenge	1050	1835	1380	2105	3437	575	1303	757	220	155

Tabelle 9. Studijepoengeproduksjovne saemien gïelesne Saemien jilleskuvlesne

1.7.4 Studijepoengeproduksjovne noerhtesaemien gielesne UiT Nöörjen arktiske universiteetesne

Kuvsje/jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Noerhtesaemien ammesgieline ²⁷	830	650	440	50	1100	1020	730	1220	1555	182
Saemien gielevitenskape ²⁸	100	50	100		110	130	50	120		110
Saemien lidteratuvrevitenskape	60	100	130		110					
Saemien gielepraksish		30								
Saemien dialektologije	20	30								
Maasteregraade-laavenjasse saemien gielesne ²⁹	60						60	120	180	40
Maasteregraade-laavenjasse saemien lidteratuvre		60	120		120					
Bachelor-laavenjasse saemiengielesne								10		
Daajbaaletje saemien lyrihke					20	20	10			
Saemien reaktatjaeleme 1					30					
Saemien gielehistovrije				20		20	20		60	
Saemie gieletjeahpoe				60		80		40	10	70
Saemien teekstetoelhestimmie-histovrije				30	40			10	60	
Saemien smaarehgielh				70		60		60		
saemiengielesne mubpiengieline ²⁹									90	80

Tabelle 10. Studijepoengeproduksjovne noerhtesaemien gielesne UiT Nöörjen arktiske universiteetesne

²⁷ Jienebh kuvsjh feerhmie saemiengielen sisnjelen goh ammesgiele

²⁸ Jienebh kuvsjh feerhmie saemien gielevitenskapen sisnjelen

²⁹ Faamosne dovne 1. – 7. j'ih 5.-10. daltesasse j'ih jaarhkedaltesasse iebnesne

1.7.5 Studijepoengeproduksjovne noerhtesaemiengielesne UiT Nöörjen arktiske universiteetesne

Jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Studijepoenge	1070	920	790	230	1530	1330	870	1580	1955	482

Tabelle 11. Studijepoengeproduksjovne noerhtesaemien gielesne UiT Nöörjen arktiske universiteetesne

1.7.6 Ällesth noerhtesaemien studijepoengeproduksjovne, Saemien jilleskuvle j'ih UiT:

Jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Studijepoenge	2120	2755	2170	2355	4967	1905	2173	2337	2175	637

Tabelle 12. Stuvdijepoengeproduksjovne noerhtesaemien gielesne ällesth

Tabelle 12 vuesehte stuvdijepoengeproduksjovne noerhtesaemien gielesne lea bijjelen 2 000 studijepoengh doh jeenjemes jaepieh, j'ih bööremes jaepie lea 2017, ällesth 4967 studijepoengigujmie. Jeerehtse stoerre, daan luhkiejaepieboelhken joekehtse dan jaepien gaskem gusnie produksjovne

bööremes j'ih gusnie nåakemes lea abpe 680 prosente. Dan åvteste minngemes jaepie vueliehkomes studijepoengeproduksjovnem åtna, maahta aerviedidh eah gaajhkh studijepoengh Leah registreereme sijjesne dbh.no annje.

1.7.7 Studijepoengeproduksjovne julevsaemien gielesne, Noerhte universiteete

Kuvsje/jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Julevsaemien 1		40			330		300	75		30
Julevsaemien 2			30					70	60	
Julevsaemien 3	80			70					50	30
Voestegas iebnh julevsaemien gielesne					630					
Saemien lidteratuvre	10		10							
Saemien lidteratuvre jñh gieie	45									
Saemien gieievarijeteeth		20					70			
Bachelore julevsaemien gielesne										
Aalkove julevsaemien gielesne 1, 2										
Julevsaemien allesth	185 ³⁰	110 ³¹	40	70	960	0	370	145	110	60

Tabelle 13. Studijepoengeproduksjovne julevsaemien gielesne. Gaaltije: dbh.no

³⁰ Saemien jilleskuvle lea kuvsjem faalehtamem julevsaemien jñh jaarjelsaemien gieelsne. 100 studijepoengh leah vaaltasovveme kuvsjesne 2013 jñh 2014. Dah leah meatan allesth statistihkesne julevsaemien jñh jaarjelsaemien gielese 50 studijepoengigujmie fierhten dejstie gielijste.

³¹ Seamma goh bijjielisnie

Tabelle 13 doh stoerre jeerehtsh julevsaemien studijepoengeproduksjovnese vuesehte. Daate göökte faktovri gaavhtan, akte lea saemiengieieldh lohkehtæjjah fäätesieh man åvteste ij mæhtieh saemien gieiekuvsjñh faalehtidh fierhten jaepien. Dñhte mubpie lea stoerre jeerehtsh dæhkiestoeredahkine. Dan åvteste gierve aktine siejhme joekedimmine barkedh, joekoen julevsaemien jñh jaarjelsaemien gielese, gusnie jeerehtsh daamtaj vååjnoeh goh sinusgåevieh.

ñedtijje vuejnedh julevsaemien gieie, seammalaakan goh noerhtesaemien, sov vihties rekordem studijepoengeproduksjovnesne bieji 2017. Gosse studijepoengeproduksjovne fäätese akten jaepien, dellie dñhte vuesehte stuerebe kontinuuteete tjuara sjñdtedh saemiengieieldh kuvsjefaalenassine universiteetine jñh jolleskuvline.

1.7.8 Studijepoengeproduksjovne jaarjelsaemien gielesne, Noerhte universiteete

Kuvsje/jaepie	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022
Åarjelsaemien aalkoelierehtimmie		165	165						210	
Åarjelsaemien aalkoelierehtimmie 2	75		105							150
Åarjelsaemien 1							15	75	60	
Åarjelsaemien 2		210					30	30		30
Åarjelsaemien gieie jñh lidteratuvre				15						
Åarjelsaemien gieledaajroe	220			60						
Faagedidaktihke jaarjelsaemien	55			10						
Åarjelsaemien praktihkeles tsiehkine (Saemien jilleskuvle)	50	90	185	45						240
Åarjelsaemien gaskefaagelissie (UiT)	135									
Åarjelsaemien allesth	535	465	455	130	0	0	45	105	270	420

Tabelle 14. Studijepoengeproduksjovne jaarjelsaemien gielesne. Gaaltije: dbh.no

Tabelle 14 studijepoengeproduksjovnem jaarjelsaemien gielesne vuesehte. Mijjieh vuejnebe produksjovne lij jiebne dej golme voestes jaepiej boelhken, ävtelen akte vueliedimmie sjædta, jîh ij naan produksjovne ovrehte göökte jaepieh. Evtebe jaepien produksjovne vihth læssanamme, jîh geatskeneminie dejtie bööremes jaepide luhkiejaepieboelhken aalkovisnie. Seamma tîjjen studijepoengh ajve joekedamme naan gille almetjidie. Fåantoe man ävteste produksjovne ij leah stuerebe, lea åajvahkommes dan ävteste jaarjelsaemien lohkehtæjjah jollebe ööhpehtimmesne fååtesieh. Hijven vuejnedh studijepoengh leah vaaltasovveme jaarjelsaemien aalkoelierehtimmesne dej minngemes jaepiej, dan ävteste daate dåårrehtimmievåaromem vadta jaarjelsaemiengielese 1 jîh 2.

Jeerehtsh saemien studijepoengeproduksjovnen sisnjelen jollebe ööhpehtimmesne aktem jeatjah möönsterem vuesiehtieh goh vuesiehtimmiem gaavhtan maadthlierehtimmesne. Dan ävteste dan joekoen vaenie saemienlohkehtæjjah universiteetine jîh jolleskuvline, ij mæhtieh saemien gielekuvsjh jîh studijeprogrammh institusjovnine faalehtidh fierhten jaepien. Tjuara gielekuvsjem faalehtidh gosse lohkehtæjjah gååvnesieh. Dan ävteste saemien gielestudeenth fer vaenie kontinuiteetem åadtjoeh, jîh daamtaj ij mæhtieh saemien gielelierehtimmiem tîjrehtidh normeradamme tîjjen, naakede mij joekoen nåake gosse daajra jienebh saemienlohkehtæjjah daerpies.

Daamtaj saemien studijugujmie jîh gielekuvsjugujmie nierhkeme bieleden dan bijre beavneme guhkiem åvtelbodti, jîh dan gaavhtan vaenebh mæhtieh meatan årrodh.

Saemien jollebe ööhpehtimmiem ij leah laaken mietie stuvresovveme naemhtie guktie saemien maadthööhpehtimmesne lea, amma saemieh reaktam utnieh saemienlierehtæmman. Universiteeth jîh jilleskuvlh muenieh mah saemien studijh dah sijhtieh faalehtidh. Ij leah naan fåantoe jiehtedh FoU-suerkie ij sijht saemien gielestudijh faalehtidh, men dan ävteste lohkehtæjjah fååtesieh dihte aktem buerebe studijefaalenassem saemien gielide heerredieh.

1.8 Konklusjovne

Daennie tjaalegisnie libie vuartasjamme dam kvantitatijve evtiedimmiem saemien gieleste byjjes ööhpehtimmesne, maanagierteste jollebe ööhpehtæmman. Mijjieh libie vuartasjamme man gellie maanagiærth mah saemien gielefaalenassem vedtieh, jîh man gellie maanah mah daam faalenassem dåastoeh. Låhkoe maanijste mah saemiengielen faalenassem åadtjoeh lea naa jiebne orreme. Man gellie maanagiærth mah gielefaalenassem vedtieh lea aaj naa jiebne, men ånnetji vilhkestamme saemien goevtesi jîh saemien gielefaalenassen vööste. Men låhkoe saemien maanagierteste lea ånnetji vaananamme.

Maadthskuvlesne vuejnebe learohkelåhkoe saemien gielesne læssanamme, jîh jienebh dejstie saemienlierehtimmiem mubpiengielen learoesejkesjen mietie utnieh. Bielelen skuvlejaepie 2005-06 ij leah gåessie gænnah dan gellie learohkh Nöörjesne orreme mah saemienlierehtimmiem åadtjoeh maadthskuvlesne goh daan biejjien.

Jåarhkeelierehtimmesne aaj learohkelåhkoe læssanamme doh minngemes luhkie jaepieh, jîh sagke jienebh jaarhkeskuvlesne saemienlierehtimmiem vaeltieh goh luhkie jaepien gietjeste.

Jollebe ööhpehtimmesne dah taallh eah leah dan tîjelke. Dah leah jeerehtamme goh sinusegåevieh, gusnie stoerre lissiehtimmiem orreme, jîh dan mænngan vihth våålese jåhteme. Dihte stoerre hæsteme dovne maanagiertese jîh jollebe ööhpehtæmman lea ij leah nuekies saemiengieleldh faalenassh. Gellie jaepieh mijjieh vuejnebe faalenasse dihte mij muana man gellie mah saemiengieleldh maanagierteafaalenassem åadtjoeh, jallh saemien studijefaalenassem tîjrehtieh universiteetine jîh jilleskuvline. Jîh fåantoe lea doh saemien faalenassh daejnie suerkine eah leah vihtiestimmiem reaktine åådtjeme, guktie leah skuvlese Maadthlierehtimmesne saemien learohkh aktem sjîere reaktam saemienlierehtæmman utnieh, men ij dam seamma nænnoes reaktavaarjelimmiem utnieh maanagiertesne jîh jollebe ööhpehtimmesne. Sæjhta dam dan ävteste loetedh jis jienebh saemiengieleldh maanagierteafaalenassh tseegkie, jîh jienebh kuvsjh jîh studijeprogrammh jollebe ööhpehtimmesne. Daesnie eevre vihkeles jienebh saamastallije lohkehtæjjah ööhpehtimmiem vaeltieh, jîh dellie daerpies strategeles jîh ulmiestuvrelldh dåårrehtimmiefokusem tîjrehtidh.

1.9 Juvnehtimmiem

- Maanagiertelaake byöroe nænnoesåbpoe reaktah saemien gielese vedtedh, guktie lea skuvlesne.
- Byöroe kapasiteetem saemien maajh-ööhpehtimmesne nænnoestidh guktie jienebh learohkh mæhtieh saemiengielem voestesgieline veeljedh, aaj goh maajhööhpehtimmiem.
- Juktie hoksedh jienebh learohkh saemien gielelierehtimmiem vaeltieh jîh hööptedh learohkh gielelierehtimmiem orrijieh, tjuara sjîere.ped.-faalenassem nænnoestidh learoehkidie saemiengieline lierehtimmesne.
- Jollebe ööhpehtimmesne byöroe saemien studijefaalenassi bijre bievnedh varke, jis barkoe-faamoen gaavhtan ij gåaredh faalenassem faalehtidh fierhten jaepien, guktie kandidaath mæhtieh sijjen ööhpehtimmiem soejkesjidh jîh dam iemie studijeprogresjovnine tîjrehtidh.
- Byöroe guhkiebasse strategijine årrodh reaktine vihtiestidh studeenth

reaktah utnieh saemiengieleldh jollebe
ööhpehtimmiefaalenassese.

- Daerpiesvoeten mietie saemien gielemahatose
jollebe daltesisnie tjuara studijepoenge-
produksjovnem saemien gieline, joekoen
julevsaemien j'ih aarjelsaemien gielesne lissiehtidh.
- Byöroe aalkoekuvsh saemien gieline
mah studijepoengh vedtieh, eantan vielie
faalehtidh juktie kandidaath daarrehtidh
jollebe saemien gielestudijidie j'ih saemien
lohkehtæjjaööhpehtimmide.

Referaansh

- Aarseth, Bjørn (2005): «Samenes stilling i norsk skoleverk», i: *Samisk skolehistorie 1 (red.)*, Davvi Girji, 2005. Kárášjohka
- Broderstad, Ann Ragnhild og Kjetil Sørli (2012): «Bo- og flyttetrender i norsk-samiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting», i: *Samiske tall forteller 5 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Granseth, Tom (2015): «Gjennomstrømming i videregående opplæring», i: *Samiske tall forteller 8 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2017): «Samisk som andrespråk», i: *Samiske tall forteller 10 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2018): «Studiepoengproduksjon i samisk», i: *Samiske tall forteller 11 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2020): «Samisk språktilbud i barnehagen», i: *Samiske tall forteller 13 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Johansen, Kevin (2021): «Sametingets valgmanntall – noen utviklingstrekk», i: *Samiske tall forteller 14 (red.)*. Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- Kunnskapsdepartementet (2023). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv -Kompetanse og rekruttering i barnehage, grunnsopplæring og høyere utdanning* (Meld.St. 13, (2022-2023)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-13-20222023/id2967904/>
- Kommunal- og moderniseringsdepartementet (2019). *Samisk språk, kultur og samfunnsliv* (Meld.St. 31 (2018-2019)). Hentet fra <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-31-20182019/id2660993/>
- Opplæringslova. (1998). Lov om grunnskolen og den videregående opplæringa (LOV-1998-07-17-61). Hentet fra <https://lovdata.no/lov/1998-07-17-61>
- Rammeplan for barnehagen, 1996*
- Rasmussen, Torkel: «Samisk språk i grunnskolen og videregående opplæring», i: *Samiske tall forteller 8*, 2015. Sámi allaskuvla
- Saemiedigkien jaepiebievnese, 2021*
- Sannhets- og forsoningskommisjonens rapport til Stortingets presidentskap 01.06.2023*
- grunnlag for et oppgjør med fornorskningsspolitikk og urett mot samer, kvener/norskfinner og skogfinner. Dokument 19 (2022-2023)*
- «Stadig flere elever vil lese samisk», i: nrk.no, 2.5.2022
- Storjord, Marianne (2005): «Samiske barnehagers historie i Norge». *Norsk senter for barnehageforskning*
- Storjord, Marianne (2009): «Samiske barnehagers historie», i: *Samisk skolehistorie 3*, Davvi Girji. Kárášjohka
- Todal, Jon (2009): «Samisk språk i barnehage og skule», i: *Samiske tall forteller 2 (red.)* Sámi allaskuvla. Guovdageaidnu
- «Wexelsensplakaten»; Instruks angaaende brugen af lappisk og kvænsk som hjælpesprog ved undervisningen i folkeskolen, hvor dette af kirke departementet er tilladt i henhold til landsskolelovens § 73, 2 led. 18. april 1898. www.norgeshistorie.no

2 «Stádasámij guovdásj bájke» — majt sáme urbanisierima birra diehtep ja goabbelin stádasáme árru?

Mikkel Berg-Nordlie
NIBR-OsloMet, seniordutke

Tjoahkájgæsos

Gánná li stádasáme «guovdásj bájke»? Máhttep gus gudik goassak dav diehtet, daj dáhtáj ma miján li uddni? Dát artihkal lájttásit gehtjat nágin tállagáldojt sámij birra, ja konkludieri dajna ahte ij la nav buorre dille. Sierraláhkáj jus stádaárroj sámij birra giehttop — ja gá sjaddi ájn vil ienep stádasáme, de sáme álmukláhkkama majda sij e fárruj váldeduvá, binnebut ja binnebut ávdedi álles sáme álmugav. Kvantitatijva dáhtá sámij birra li læhkám (a) iehpedárkkela ja målsudahkes ájge milta mij guosská sáme definisjåvnå hárráj; (b) geografijjalasj såvnåj milta vāj moadda sáme ålgoduvvi, ja muhttijn jut dåttja li fáron; (c) sámijt ålgodam dåssju definisjåvnåj ano baktu. Artihkal argumentieri ahte mijå buoremus vædtsak dutkama hárráj, li såmedikkij jienastuslågo, vājku ælla ga da ållu perfekt. Låhpan artihkal aj gåvvit makkir stådasuohkana ma littji sámij urbåna «guovdåsj guovlo» — sihke Såmeednamin ja Såmeednama ålggolin — ja gatjåt majt politihkkåra ja dutke måhtti dahkat såme sebrudagå urbanisierima hárráj.

Man urbanisieriduvvam li udnåsj såme, ja makkir urbåna guovlojn årru? Dåjda gatjålvisåjda l gåssjelabbo våsstådasåv gåvnnat gå ihkap lidji jåhkkåm. Vuostasj tjuolmma l ahte gatjålvisåjn li buojkulviså majt måhtta moatte låhkåj definierit: «urbanisierim», «urbåna guovlo», ja gåjkin åvdemusåt «såbme». Nubbe tjuolmma l ahte dålås kvantitatijva dåhtå sámij birra ij la ållu buoremus sámij urbanisierimav åtsådittjat.

Dån kapihttala vuodo l åvdemusåt girjje *An urban future for Sápmi?* (red. Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022a), namålattjat girje nuppåt kapihtal *Cities in Sápmi, Sámi in the Cities* (Berg-

Nordlie og Andersen 2022) ja ålggokapihtal (Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022b). *An urban future for Sápmi* NFR-prosjevta *Ei urban framtid for Sápmi?* oajvvealmodibme. Prosjevtan sågådahitjma, medijåjt ja dokumentajt åtsådiyma dajna åjggomusåjn ahte galgajma oahppat gåktu såme urbanisierim la politihkkaj, sosiåla vidjurijda ja identitietajda vājkkudam. Prosjækta lij navti kvantitatijva dutkam nágin fenomiena vājkkudusåjda, mij iesj aktu kvantitatijva låhkåj mihttiduvvå.

Konklusjåvnå såme urbanisierima birra ma tjuovvu dåssju kvantitatijva dåhtåjt galggå agev vårrogisåt åvdedit. Aytu l tållamateriålla nuoges buorre vāj måhttep javllat såme urbanisierimprosæssa l jådon. Máhttep aj vårrogisåt javllat makkir urbåna suohkana li sierralåhkåj åjnnasa dån aktijvuodan. Dån kapihttalin biedjap åvddån nágin dåkkrir konklusjåvnåjt, ja majt galggå mujttet gå dåjt låhkå.

Vijddåsappot galgav vuostatjin oanegattjat kommentierit nágin guovdåsj buojkuldagåj definisjåvnåjt, åvddål låjttålisåt gehtjadav nágin vuogijda ja gåktu l gæhttjalam såme demografijjalasj dåhtåjt åttjudit. Ja de åjgov — sierralåhkåj navti jut såmedikkij jienastuslågoj dåhtåjda vuosedav — oajvvadit nágin vejulasj våsstådasåjt gatjålvisaj makkir suohkana li åjnnasabmusa såme urbanisierima aktijvuodan. Vuostatjin åjgov tjadådit nuorttarijkaj låndajt Vuodna, Svierik ja Suobma — ienemusåt Vuonarijkav gehtjadav — ja dan manjela Ruossjav. Návti dagåv danen gå Ruossja sámijn la ållu ietjålågås j urbanisierimhiståvrrå gå nuorttarijkaj såme, ja dille dåhtåj hárráj la ietjålågås j lulle ja alle gaskan.

2.1 Majt merkahi bágo?

2.1.1 Mij la urbanisierim?

Urbanisierim máhtta liehket *demografijjalasj* fenomiedna jali *kultuvralasj* fenomiedna. Mañemusá aktijvuodan li muhtem kultuvralasj merka ma li urbána, jali urbanitiehtas vájkkduuvvam, ja de sjaddá sáhka kultuvralasj «urbanisierimis» aj sijájs gudi rurála bájkijn árru — dagu Willerslevs (2010: 190) gávvit álgoálmugijt vissa ášijn Sibijras «urbána ulmutja stáda daji». Dát kapihtal gal állásit gávvi urbanisierimav demografijjalasj prosæssan.

Valla mij la de «urbána guovllo?» Dási ij aktak guorrassa. Gá la sáhka mierredit mij la sierraláhkáj edna ulmusj avtan sajen de ulmutja duoppen dáppen ja iesjgenga ájgen moatte láhkáj dav gehtjadi. Girjen *An urban future for Sápmi* mierredijma mij dájmadiddje ahte vuolemus rádje gá tjoahkkebájkke l «urbána» le gá dáppe árru binnemusát 5.000 viesáda, ja bájkke l «stáda» (*city*) 50.000 viesádij rájes (Berg-Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022b). Dájt definisjávnnájt adnep aj dán kapihtalin: jus suohkanin la tjoahkkebájkke >4999 viesádij, de la «urbána suohkan», ja jus ælla, de la «rurála suohkan».

Dát merkaj galggá nágin vidjurijt mujtet gá la sáhka «urbána ja rurála suohkanij birra». Nágin bájke maj birra lip hárrjám ájádallat «stádan» nuorttalij skandináva perspektijvan, báhtsi álggolij danen gá kriteriha e kultuvralasj urbanitiehtav gehtjada. Tjoahkkebájkke dagu Kirkenes (Girkonjárga) ja Røros (Plaassja) littji dávk stádaj lágátja kultuvralattjat, valla gá dáppe árru 3.383 ja 3.836 viesáda (Askheim 2022b; Haugen 2022) de dán aktijvuodan e urbána guovllon aneduvá ja suohkana gánná dá bájke gávnnuui ælla «urbána». Ietjá vijor le ahte «urbána suohkana», duola dagu Tromsø (Romsa) ja Hammerfest (Hámmárfeasta), li sihke urbána guovdásj ja vijdes rurála guovllo dan birra ma ælla urbána tjoahkkebájkke. Urbána suohkanijn li álu sihke urbána ja rurála sáme álmuk.

2.1.2 Mij la sáme urbanisierim?

Vájku dálla lip ásadam «urbána guovllo» definisjávnná de máhtta sáme *urbanisierim* merkahit vehi ietjálágásj vidjura: le gus urbána guovloj sjaddo histávralattjat Sámeednamin — jali gá ienep sáme stádajda árru, vájku Sámeednama álggolij? Jur dán kapihtalin galggap gehtjadit sámij urbanisierimav, daj nieljijn stáhtajn ma li Sámeednamav gaskanisá juohkám.

Sámij urbanisierima dágástallamin de la dát gullunagi ádå vijor, valla ij la má makkirak ádås ahte sáme li urbána guovlojn gávnum ájgij tjadá. Akta sívájs dasi gá sámij urbána viessom ajtu dágástaláduvva dagu juoga mij la ádå ja amás sáme sebrudahkaj, la gá sáme dagu moadda ietjá iemeálmuga, li *ruralisieriduvvam*. Iemeálmugij ruralisierimij máhtti gullut moadda mekanisma ma nubbe nuppev nanniji:

duodden dasi gá dáttja li ienebut stádajda árrum, de muhtem sajijn li tjabu nággim iemeálmugijt stádajt guodátjit; ihkap dárojuhttem le læhkám nannusabbo stádajn, ja urbána iemeálmuga ihkap li vuoynnemahttasin dagáduvvam ideologijjalasj ájádusájs majn álgoálmuga assosieriduvvi dálusj ájgij, iehpesivilisieriduvvam ja iehpeurbána (Andersen og Peters 2013: 379–80; Dankertsen 2022; Denis 1997; Dorries et al. 2019: 10 – 11; 2013: 82) Dákkir demografijjalasj ja diskursijva prosessa merkahi ahte álgoálmuga e stádajda ja urbána birrasijda gullu, ja duodasti stádajt ienepálhkoálmuga domiednan madi rurála guovlo sjaddi iemeálmugij guovlo. Álgoálmukkultuvra galggá liehket smávva bájkij fenomiedna, madi álgoálmuga ma báhtsi stádajn jali dáhku jáhti galggi — sosiolávgá Chris Andersen (2022) milta — birggit ulmutjin, valla jábmet álgoálmugin.¹

1900-lågo nalluj lip ajtu vuoynnám nágin sajijn dát la rievddamin: álgoálmuga stádajda jáhtáli, valla bisodit identitiehtasa ja kultuvrasa, sæmme báttå dagu stáda árru álgoálmugij máttosj gávnadi ruopptot vat ietjasa máttosj, ja mañenagi badjáni álles buolva stádajn gei la álgoálmukidentitiehtta álgo rájes juo (Dorries et al. 2019; Peters og Andersen 2013). Dát globála fenomiedna rievddat sihke stádajt ja álgoálmugijt, ja sáme li oassen dássta.

2.1.3 Guhtimusj la sáme?

Valla gudi lip de mij sáme? Ássje l navti ahte ij gávnnu gájkásasj mærráduš guhtimusj la sáme. Duohta iellemin de iesjguhtik ulmusj máhtta ietjas sámevuodav tjadnat viek moatte ássijda — lehkus dal berajvuohta jali ietjá familljatanástahka, sosiála jali kultuvralasj tjanástahka, giella ja genetiikkalasj máddo. Nágina dættodi dæssju avtav dásj, soabmásijs sáme identitiehtta l kombinasjávnná moaddásijs dásj, ja ietjåda vas miejnniji ahte akta jali moadda dásj tjanástagájs iesj aktu ij la nuoges váj ulmusj galggá sábmén liehket (Beach 2007; Berg-Nordlie 2022; Nilsson 2020). Dákkir rijddo tjerdalasj «rájáj» birra ij la dæssju sámij gaskan — dákkir sáhka l vargga juohka tjerdalasj juohkusa hárráj — valla dát rádjá l ihkap sierraláhkáj hástalliddje dajda juohkusijda geijn ij la stáhtta, ja navti ij máhte adnet stáhtaviesáda definisjávnná dasi jus gullu nasjávnnáj jali ij.

Árggabiejven máhtta liehket ienep pragmatihkalattjat rabás moattelágásj sáme definisjávnnájda, valla gá galggá gæhttalit kvantitatijva láhkáj vásstedit galla sáme gánná árru, de ihkap ij besa «sáme» definisjávnná tjielgadimes analijsan. Valla dán kapihtalin iv galga

¹ Andersena (2022) álles sitáhtta le «In such modernist thinking — and the basic discourses that undergird modernity — “urban” and “Indigenous” are mutually exclusive and thus, incommensurable: everyone knows, according to such deeply furrowed discourses, that cities are places where Indigenous people go to live and where Indigenous cultures go to die.»

makkirak lágásj “riehta” sámedefinisjávnnáv dahkat, ja buorre l dat. Galgav iehtjam ráddjit gehtjadittjat nágin tjuolmajt ma báhti definisjávnnágtálvisá diehti gá galggá sáme urbanisierimav dutkat.

2.2 Gáktu láhká galla sáme gávnnuji?

2.2.1 Nuorttarijkaj stáhtaj tálladiedo sámij birra

Nuorttarijkaj tállamateriála sámij birra li ájgij tjadá læhkám ráddjiduvvam gá galggá gávnnat gánná sáme árru. Tjuolmaj gaskan la duola dagu dat jut moatte lágásj definisjávnná gávnnu, jut sáemmi ulmusj moattelágásj tjerdañ tjáleduvvá álmukláhkmij, ahte tálla báhti álles geografijalasj guovlos ja danen gulluji dasi aj dáttja; jali nuppe guovlluj ahte tálla guoski dássju vissa oassáj sámij ja navti e álles sáme álmugav gávvida (Andresen 2021; Aubert 1978: 15; Axelsson og Sköld 2011: 121-22; Bore 2023; Evjen 2008: 241-45, 2011; Hansen 2015: 70-74; Olsen 2006; Sköld og Nordin 2015: 36-37).

Nuppát væráltdoaro maññela værránij dáhtádille ájn vil ienep, danen gá nuorttarijkaj stáhta hiejttn tjerdalasjvuoda birra dáhtájt tjoahkkimis (Axelsson og Sköld 2011: 122, 130; Pettersen 2011: 187-88). Navti dáhtá nuorttarijkaj sámij birra viek ráddjiduvvin jur dakkir ájggudagán gá Nuorttarijkan lij nanos ábbálasj urbanisierim. Dille ájn værránij gá nuorttarijkaj stáhta hiejttn álmukláhkmij sjiemáj milta ja farra ietjá regisstarisj kompilasjávnnáv adnin — Suobma 1990 rájes, Vuodna ja Svierik 2011 rájes (gehtja Axelsson og Sköld 2011: 118; Jansson 2012; Pettersen 2011: 189-93; Statistisk sentralbyrå 2011): Vuonan ja Svierigin dát aj merkahij ij lim vejulasj ietjas tjáledit sámegielagin. Suoman ájn besaj tjáledit ahte ietjas mánán la sámegiella iednegiellan. Vuonan bæssá jage 2019 rájes ietjas tjáledit sámegielagin (Sametinget.no 2019a), valla dálátij li dássju nágin gallegattja dav dahkam — jáhkedahte danen gá ælla nav moattes gudi dan birra diehti ja gá li iehpetjieglassa manen dát la ájnas (Nrk.no 2020).

Tjuovvovattjat galggap gehtjadit nágin metávdájt mij guosská kvantitatijva dáhtájt tjoahkkimij sámij birra Nuorttarijkajn nuppát væráltdoaro maññela, sierraláhkáj makta dá dáhtá li viehken urbanisierimav gávvidittjat.

2.2.2 Sámij «álmuklágog tjáledime» nuppát væráltdoaro maññela

Danen gá goalmát nuorttarijkaj sámekonferánsa (1959) dav ánodij, de tjadáduvvin dutkamprosjevta 1960- ja 70-lágog ma galggin ávdán buktet kvantitatijva dáhtájt nuorttarijkaj sáme álmugij birra. Ájtu lidjin dá prosjevta ráddjiduvvam dássju vissa geografijalasj guovloj sáme álmugav gávvidittjat, ja adnin sábmie definisjávnnájt majt máhtá problematisierit.

Suoman vuostatijn rudájt áttjudin dákkir guoradallamijt tjadádittjat majt Nuorttarijkaj Sámeráde ánodij (Aubert 1978: 16). Dát tjadáduváj jagen 1962 sáme áhpadiddijis ja studentajs gejt Karl Nickul jádedij (1977: 93-94). Guoradallamin lij sihke geografijalasj ráddjim ja sábmie definisjávnná maj diehti moadda sáme báhtsin álggolij. Dássju Lappi lána nuorttalamos árru álmuk lágáduváj: rurála suohkana Enontekiö (Eanodat), Inari (Aanaar), ja Utsjoki (Ohcejohka), aktan Sodankylä (Soadegilli) ja Kittilä (Gihttel) nuorttalap oase. Dát ráddjim le viek muodugasj dan guovlo mij maññela, jagen 1995, definieriduváj *Sámiid ruovttuguovlu* jali “Sámij sijddaguovlo” Suoman — valla de lidjin oase Kittiläs báhtsám (Aubert 1978; Seurujärvi-Kari 2005a: 234-37). Sáme lidjin sámegielaga jali sij gænna lij binnemusát akta áhkko jali áddjá guhti sámástij (Lehtola 2005; Nickul 1977; Seurujärvi-Kari 2005a: 234-37), mij la ienep ráddjijiddje definisjávnná gá udnásj njuolgadusá bessat Sámedikke jienastusláhkuj Suoman ja Svierigin.

Svieriga bielen dáv guoradallin jagijn 1972-73. Guoradallama vuodon lidjin ællosáme, valla lágogda gullujin aj ællosámij familja ja fuolke. Dánna aj li vissásit moadda sáme ja sámij máttoga báhtsám. Guoradallamin gávnnin Svierigin árrun 15.342 sáme dalloj, valla merustallin ahte álles sáme álmuk lij jáhkedahte birrusij 17.000 — stuorra láhko, jus buohtastahtá suoma biele 3.400 sámij, valla dagu sosiolávggá Vilhelm Aubert (1978: 16) várrodij de lidjin dá guovte lándaj sámedefinisjávnná nav sierralágátja áhte ij lim vejulasj njuolggá buohtastahttet (Aubert 1978: 16-17; Axelsson og Sköld 2011; Sköld og Nordin 2015; SOU 1975: 99, 77-90).

Vuona biele guoradallam, mav Aubert jádedij, tjadáduváj 1970 álmukláhkmá bále, valla dat lij ráddjiduvvam vissa láhkámguovlojda gálmma nuorttalamos fylkajn. Gatjádin 89,7 prosentajs Finnmárko fylka álmugijs jus lidjin sáme máttogs; 22,9 prosentajs Rámsá fylka álmugis; 6,1 prosentajs Nordlándá fylka álmugis; ja ij avtastik dáj gálmá fylkaj oarjjelin (Aubert 1978: 113). Navti bátsij sihke Sámeednama oarjemus oase ja Sámeednama oarjjelin árru sáme. Aubert (1978: 18-19) iesj dættodij návti báhtsin moadda sáme, aktan álles urbána sáme álmuk. Aubert vuosedij dutkamij mij ij lim ájn almoduvvam, Lina Homme ja Reinhard Mook baktu gá tjálij ahte Oslo (Oslove) ja Tromsø (Romsa) dávkk lidjin stáda edna sámij. Nammadij aj Bergen (Biergun), Trondheim (Tráante), Harstad (Hárstak), Narvik (Áhkánjárga) ja Bodø (Báddáddjo). Ij lim aktak dájs suohkanijs fáron guoradallamin.

Daj láhkámguovlojn gánná gatjálvissiemáv oadtjun, árrun dalloj tjoahkkáj 113.874 ulmutja. Sijájs javllin 9.175 sij ietjasa sábmien adnin; 10.535 javllin sámegiella lij sijá vuostasjiella; ja 19.635 ahte sámegiella lij binnemusát avta áhko jali áddjá vuostasjiella (Aubert 1978: 21-22). Aubert konkludierij ahte dán geografijalasj guovlon gánná sán lij dutkam, ja jur guhka dárojduttema ájge maññela, lidjin 27.646 ulmutja gejt lidjin «sáme

tjanástahka.» Dán láhkuj gullujin aj sij gudi ettjin máhte jali sidá vásstet tjerdalasjuvoda ja/jali áhkoj/ádjáj giela birra — Aubert tjálij dárojuhttema diehti lidjin dávk moaddása gudi ettjin sidá ietjasa sámevuoda birra diededit, jali ettjin diede jali lidjin iehpesihkara ietjas tjerdalasjuvoda birra. Dættodij aj ahte sámij láhko «littji lassánam viek álov jus lidjin stáđaj álmugav aj láhkâm.» Aubert (1978: 113) miejnnij aj ahte «Vuonan littji dávk binnemusát 40 000 ulmutja gej iellemdille juoktá l vájkkuduvvam dassta gá sij li sáme» váni tjieggimis gáktu lir jur dán láhkuj boahtám. Dallutjis la tálla 40.000 duollos dálloj ihtám «galla sáme Vuonan árru» tállan, gitta udnásj bæjvváj (Pettersen 2015; 2019).

Galggá val mujtet Aubert iesj, mañnel gá dájť tállajt lij vuosedam, aj javlaj «ij gávnnu makkir álmuga láhkâm mij máhtta mierredit galla sáme Vuonan árru» (Aubert 1978: 113, 118).

2.2.3 Ádásap nuorttarijkaj guoradallama: geografijalasj sávná ja jienastuslâgo

Nuorttarijkaj stáhtajn ep besa statistihkav dahkat divna sámij jalik sáme*gielagij birra— dákkir dáhtá e gávnnu*. Ávdep dáhtá sámevuoda ja sáme*giela* birra li iesjgenga láhkáj nievre, ja ádásap sáme statistihkka l dagáduvvam dakkir kategorijaj milta majda e divna sáme gullu, ja muhttijn li dáttja ja rivggo aj mañen daj lágojn. Navti sjaddá gá adná geografijalasj guovlojt dagu Vuona ja Svieriga “giellaháldadimguovlo”, Vuona STN-guovllo, ja Suoma “sijdaguvllo” *Sámiid ruovttuguovlu*. Dáj guovlojn árru moadda sáme, valla aj edna dáttja. Vuonan ja Suoman la duodden navti læhkâm ahte urbána suohkana e dájda guovlojda gullu — ja navti urbána sáme állu gáhtu gá dá geografijalasj guovlo aneduvvi sáme vidjurijt guoradalátjit. Mañenagi gá sáme urbanisierim lassán, de sjaddá gássjelabbo konklusjávnañt dahkat álles sáme álmuga birra jus dássju rurála guovlojt guoradallá.

Gá Solstad et al. (2012: 26) galggin guoradallat galles sámásti Vuonan de tjállin danen gá udnásj sáme nav jáhtáli, de dássju «rikkavijddásasj guoradallama baktu máhtta állásit vásstedit». Valla dav ettjin máhte dahkat prosjevtá ressursaj ja ájggemiére milta. Danen gá sihtin garvvet dajt metodihkalasj ráddjimijt muodugasj guoradallamis jages 2000 (SEG 2000)), mij de dássju vísá rurála guovlojt guoradaláj, de Solstad et al. (2012: 27-28) definierijin bargonisá álessjattuk sáme álmugav Sámedikke jienastuslâgo milta — ja kombinierijin kvantitatijva gávnusijt muhtem oases jienastuslâgos kvalitatijva átsádimij vísá geografijalasj guovlojs, majda aj gulluji urbána suohkana Tråmsså, Bådådđjo ja Oslo.

Sámedikkij jienastuslâgo li viek miellagiddis gáldo dáhtájda sáme álmuga birra: gáhttjá álles lándav ja danna li sihke rurála ja urbána árru sáme. Valla da ráddjiduvvi aj dassta gá dá ælla divna gudi ietjasa

sábmen adni, danen gá hæhttu dájmalattjat ietjas sábmen tjáledit, ja tjáledime kritierihij diehti. Ælla divna gudi ietjasa sábmen adni gudi kritierihijt állidi, ja duodden gávnnuji aj sij gudi máhtti ietjasa tjáledit, valla ælla dav dahkam. Máhtti liehket moadda sívá manen sáme e ietjasa tjáleda, ihkap e heva politihkas berusta jali ihkap li viek politihka vuossstij (Pettersen 2015; Berg-Nordlie og Pettersen 2021). Jienastuslâgo li «register-to-vote» vuogádagá, ja de la dábálattjat navti ahte sij gudi ienebut politihkalattjat berusti aj ietjasa tjáleda gá buohtastáhtta sijáj gudi e berusta — vájku dát effækta dát muhtem mudduj binnu danen gá moaddása jienastuslâgov gehtjadi identitiettagisstarin farra gá jienastiddij regisstarin, gá sjaddá “sáme álmuga registrar”. Ietjas jienastuslâhkuj tjáledit la muhtemijda tjabu ájnas mañemus lávkke álles ælládahtedum sáme identitiettag (Berg-Nordlie 2022; Berg-Nordlie og Pettersen 2021; Bergh og Saglie 2011; Selle et al. 2015: 152–54). Ajtu, jus mannap *Borgerrolleundersøkelsen* (2006) átsádimáj vísá oases álmugis daj suohkanijn ma dalloj lidjin Sáme giellaháldadimguovlon Vuonan,² de vuojnne 17 prosentá dallusj respondentajs ællim ietjasa jienastuslâhkuj tjáledam, vájku lidjin bessat (Selle et al. 2015: 28–9).

Duodden gatjálvissaj makta nuoges sáme li ietjasa tjáledam, boahtá aj gatjálvis jus nágina gudi *ettjin galggam jienastuslâhkuj bessat* li ietjasa tjáledum. Vuonan li gullum buojkulvisá ahte gávnnuji dakkára gudi e ietjasa sábmen ane gudi li jienastuslâhkuj ietjasa tjáledam, jienastuslâgo subjektijva kritierihij vuossstij, valla ij la buorak diehtet galles sij li (NRK 2022).

Gá jienastuslâgojt adná sámijt buohtastaládijn iesjgenga stáhtajn de galggá mujtet tálla ælla állu buohtastáhte: buojkulvissaj li Suoma bieles sámedikke jienastuslâgon aj máná duodden álessjattugijda (Samediggi.fi 2023). Ietjá vijor le ahte diededime kritieriha málssu stáhtas stáhttaj: madi suoma ja svieriga bielen galggá dujna áhkko jali áddjá guhti sijdan sámástij, de dát rádje laseduváj máttaráhkkojda/-ádjájda Vuonan jagen 1997. Suoma kritieriha ajtu aj dibddi ulmutijt ietjasa tjáledit viek dálusj máttog statusa milta almulasj regisstarijn, mij la akta sívásj gá Suoman le edna rijddo gáktu jienastuslâhko háldaduvvá ja gudi dâhku bessi (Sveriges radio 2022). Mañenagi li aj rijdo dáj vidjurij badjánam svieriga ja vuona bielijn aj (Sveriges radio 2016). Dájt rijdojt máhtta ihkap navti tjoahkkáj giesset: nágina balli ahte ælla nuoges sáme máttogs assimilieriduvvam slevtajs ja guovlojs gudi bessi ietjasa tjáledit — ja ietjádá vas balli jienastuslâgon sjaddá ienepláhko ulmutjijs gudi e ávvánis jali viek binnáv gullu sáme kultuvrraj ja sebrudahkaj (Beach 2007; Berg-Nordlie 2015b; Bjørklund 2016; Junka-Aikio 2014; Laakso 2016; Lehtola 2005: 164–65; Nyyssönen 2015; Pettersen 2015). Dáj

² Karasjok (Kárásjohka), Kautokeino (Guovdageaidnu), Nesseby (Unjárga), Porsanger (Porsángu) og Tana (Deatnu). Kåfjord (Gáivuotna) lij aj Sáme giellaháldadimguovlon dalloj, valla ittijj váldeduvá fárruj.

rijdoj duogen vuohttuji dávk, muhtem mudduj gájt, sierra vuodoájádusá mij dat merkaj sábmien liehket: le gus dánna ienemusát sáhka kultuvrraj ja sebrudahkaj gullut, jali ienemusát máttot birra (Beach 2007; Berg-Nordlie 2022; og Pettersen 2021; Nilsson 2020)?

2.2.4 Dáhtágáldo sáme urbanisierima birra

Nuorttarikaj stáhtaj dáhtájn sámij birra nuppát væráltdoaro maŋŋela li nágin vuodulasj ráddjima.

Gá dáhtájt la tjoahkkim vissa *geografijjalasj sávnájs* de li vissa guovloj sáme, dábalattjat urbána sáme gudi e dáhtájn gávnnu. Dajn máhtti aj rivggo ja dáttja, mij vas máhtta vájkkudit báhtusijda dalloj gá galggá mihttit sieradusájt sámij ja dáttjaj gaskan sámmi guovlon - duola dagu makta jáhtáli. Jus sámmi bále tjerdalasjvuoda birra gatjât de máhtta dákkir siera-dusájt gávvidit, valla ajtu vájlluji dáhta sámij birra ietjá guovlojs. Gá ájggu dáhtájt tjoahkkim *dássju sámij birra*, de boahá dat tjuolmma ahte ij gávnnu definisjávnná guhtimusj le sábmie majt divna sáme máhtti dáhkkit.

Vuogas la *sámedikkij jienastuslágot* adnet danen gá dá jienastuslágot duodaj gábttti álles lándav, ja navti garvvá hástalusájt ma li tjanádum geografijjalasj sávnájs, ja dáppe li dássju sáme. Ajtu la aj navti ahte ælla divna sáme jienastuslágot, ja duodden li muhtem dáttja aj dáppe. Jienastuslágot li ajtu buoremus “sámeregisstara” ma miján li Nuorttarikaj. Da li sáme demokratijja vuodogierge, ja navti da ávdásti álles sáme álmugav. Manen galggá de liehket nav gássjel jienastuslágot adnet sámij ávdástiddjen ietjá aktijvuodajn aj? Dán kapihttala lánhan galgav giehtadallat jienastuslágot buorre álggon sáme urbanisierima birra oahppat — vájku dal galggá muhtet dájn dáhtájn li aj ráddjimusa.

2.3 Sáme urbanisierim nuorttarikaj stádajn

2.3.1 Urbanisierim Sámeednamin — ja Sámeednama álgusjbælláj

Nuppát væráltdoari maŋŋela sjattaj edna urbanisierim ja sentralisierim nuorttarikaj stáhtajn. Sámeednama fylkaj álmukláhko jagijn 1951-2017 ittij sjatta sámmi álov gá rijkka ietján: dássju Oarje-Trøndelag, fylkka stuorastádajn Roandem (Tráante), sjattaj birrusij sámmi álov gá lánnda ietján. Gá ienep mikrodásev gehtjadip de vuojnet ahte vájku ulmutja smáv bájkis ierit jáhtálin, de lidjin gal nágin urbána suohkana nuorttalin ma sjaddin: Trámssá (Romsa), Alta (Áltá), Bodø (Bådádjo) ja Roandem (Tráante) sjaddin viek álov 1960-lágot rájes gitta jahkáj 2017 (SSB 2023a).³

Svieriga bielen sjaddin suohkana Umeå (Ubmeje) og Luleå (Julev) viek álov jagijt 1968-2017, madi Gierun (Giron) viek binno (Statistikmyndigheten 2023). Duodden urbanisierimprosessajda ma dáhpáduvvi Sámeednamin, de li sáme aj fáron nuorttarikaj “gámedimen” gá ulmutja oarjás jáhtáli, Sámeednamis álgus. Dán álmukjáhtema oajvveulme gá nuorttat jáhtáli, li Oslo (Oslove), Stockholm (Stuehkie), ja Helsingfors (Helsset) aktan guovlo dáj stuorra stádaj birra (Severeide 2012; Takala og Björkstén 2014).

Dá li prosessa ma guoski álmugij ábbálatattjat, valla majda álggoálmuk aj oassálasstá. Ajtu ep máhte javllat ienep láhkálmuk ja unnepláhko állu sámmi láhkáj dahki vájku ævto li muodugattja. Danen la tjuolmma gá sierraláhkáj dán sentralisierimággudagá hárráj nuppát væráltdoaro maŋŋel ep heva diede sámij birra.

Ann Ragnhild Broderstad ja Kjetil Sørli (2012) guoradallamijn muhtem rurála suohkanis gánná árvvedin edna sáme árrun, de gávnajga birrusis gálmadisoasse (36 prosent) divna nuoraj ierit jáhtálin ájggudagán 1964– 2007 (Broderstad og Sørli 2012: 54–55; Rustad 2010; Severeide 2012; Sørli og Broderstad 2011: 15–16). STN-guovlo guoradallama vuosed álmuk binu ja vuorastuvvá (Johansen, Rasmussen et al. 2017; Johansen, Møllersen et al. 2020; Sønsteby 2018, 2020). Mij guoská gási ierit jáhtálin gávnajga Broderstad og Sørli (2012: 54) ahte 40 prosent sijás gudi ierit jáhtálin dajs suohkanis majt gehtjadin, jáhtin lagámus stádaj, navti l edna sissnásasj urbanisierim dáj guovlojn. Great Plains-guovlon Nuortta-Amerihkan le aj sámmi láhkáj: sihke Canadian ja USA:an vuojnná ahte álggoálmuga ma urbána guovdátja jáhti, jáhti avta ja sámmi provinsa sissnelin (Tomiak et al. 2019: 6). Dákkir lágásj urbanisierim álggoálmugij gaskan la Evelyn Peters návti tjoahkkáj gæssám (tjáledum dáppe: Tomiak et al. 2019) ahte «ietjas ednamij sissnelin jáhta» farra gá duodaj «migrieri» állu ádá bájkáj. Broderstad og Sørli (2012: 54–55; Sørli og Broderstad 2011: 15–16) gávnajga ahte Oslo ja Trámssá lidjin ájnas saje gási ulmutja jáhtálin dajs guovlojs majt sájt gehtjadija. Dát hiehpá gá buohtastahtta gáktu Aubert (1978) dáttodij jur dájt guokta stádajt, birrusij 30 jage árabut. Jáhkedahtte ienemus sáme Osloj ja Trámssáj jáhtáli, gá dá li lándá ja Nuorttalij-Vuona stuorámus stáda, ja dajn li edna vejulasjvuoda alep oahppuj ja bargguj.

Lágot majt lip dánna gehtjadam ajtu e vuoseda jus li sieradusá sámij ja dáttjaj gaskan dáj rurála guovlojn. Tjuovvovattjat galgav ienemusát gehtjadit dáhtájda ma li tjerdalasjvuohat tjanádum, ja lándas lánndaj gehtjadit makkir stáda máhtti liehket ienemus guovdásj stáda mij sáme urbanisierimij guoská.

³ Ájgen ávdála 1970-lágot biedjin aktij edna suohkanijt Vuonan. Váj ep galga dákkir álmukláhkolassánimijt láhkát ma li dáhpáduvva danen gá suohkanijt li aktidam, de lip gehtjadam ájggudagáv 1964 maŋŋela Roandema, Trámssá ja Alta hárráj, ja 1968 maŋŋela Bådádjo hárráj.

2.3.2 Vuodna

Dagu lip vuojnnám, de sihke Aubert, Broderstad ja Sørliie nammadin Oslov ja Tråmsáv. Li gus dá guokta da urbána suohkana Vuonan gánná ienemus sáme árru jus adná Sámedikke jienastuslágov indikáhturin?

Gå gehtjadip Sámedikke jienastuslágov ávdđánimev mañemus lågev jagijt de li tjuovvovasj guhtta suohkana urbána kategorijja bajemusán: Tråmsså (Romsa), Alta (Áltá), Oslo (Oslove), Hammerfest (Håmmárfeasta), Trondheim (Tråante) ja Bodø (Bådåddjo/Buvvda). Tabælla 1 vuoset duodden ávdđánimev Vadsø (Čáhcesuolu), tjoahkkebájkke gánná ávdđála lidjin >4999 viesáda, valla jagij 2018 ja 2019 gaskan ij lim desti urbána (2022: 4.615, Askheim 2022a; SSB 2023b). Bájke histávrrá diehti urbána guovllon de aitu válddep suohkanav fárruj dán tabellan.

Tabælla 1 (Samediggi.no 2023) vuoset ávdemusát ahte daj stuorra urbána guovloj dille I viek stádes: Tråmsså I bajemusán (2021: 1.824), Alta vas lahkusin (1.677), ja Oslo (1.155) sla stádásin Vuona goalmát stuorámus «sámestádan.» Oslo tálla dávk ij la állu duolla gá dasi gullu dássju Oslo suohkan, madi Oslo tjoahkkebájkke vijddán viek guhkás suohkanrájáj álggolij. Aitu I navti ahte vájku biedjap aktij dáhtájt dajs avtset suohkanijs masi Oslo tjoahkkebájkke gullu, de oajjvestáda ij sjatta Vuona stuorámus sámestáda, ietjas 1.698 jienastusláhkuj tjáledum sámij de “oajjvestádasuohkana” jurra vássi Finnmárko stuorámus urbána suohkanav Áltá ja navti e állu jávsá Nuorttalij-Vuona stuorámus stádasuohkanij Tråmsså.

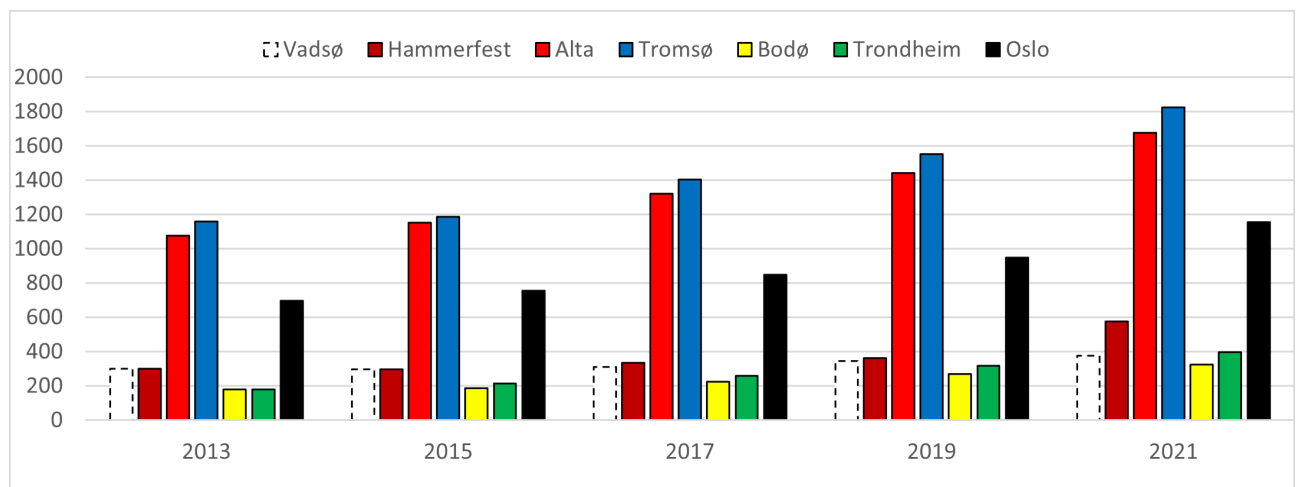
Guhkken dán trio duogen gávnnu “nuppát gárges” sáme urbána suohkanijs, majda gulluji Hammerfest (2021: 577), Roandem (396) ja Bådåddjo (326). Hammerfesta stuorra lassánibme 2019 ja 2021 gaskan (+214 jienastiddje) la dan diehti gá rurála suohkan Kvalsund (Fálesnuorri) sjattaj oassen Hammerfest suohkanis jagen 2020 — ja dán suohkanin lidjin 143 viesáda jienastuslágov jagen 2019. Dánna vuojnnep ahte urbána suohkana sjaddo duodaj le gá suohkanij

la ienep rurála álmuk bohtám duodden. Mij Roandemij ja Bådåddjuj guosská, de lidjin jur sáemmi dásen jagen 2013, valla Trøndelága oajjvestáda I mañenagi guodám Nordlándá oajjvestádav vehi.

Gálmma urbána suohkana ma ælla tabellan, valla majn li viek moadda jienastiddje ja sjaddi aktelt li Narvik (Áhkkánjárga, +119 vāj sjaddá 270), Harstad (Hársttak, +86 vāj sjaddá 215), ja Bergen (Biergun, +128 vāj sjaddá 227). Jus Vadsø lij dán kapihttala “urbána”-kritierihav állidam, de lij læhkám viek binná sjadde, vargga ganugam tjoahkkebájkke sáme jienastuslágov aktijvuodan — valla stuoráp gá Narvik, Harstad ja Biergun.

Akta viek ájnas rievddadibme jienastuslágov dán ájggudagán le ahte 2017 rádjáj lidjin guokta rurála suohkana bajemusán jienastuslágov: Sis-Finnmárko suohkana Kautokeino (Guovdageaidnu, 1.572) ja Karasjok (Karášjohka, 1.393). Dá guovte suohkanij válggabijrra, Ávjovárri, lij juo muhtem mudduj ganugam juo dallutjis gá válggabijrra ásaduváj jagen 2009 (Berg-Nordlie og Saglie 2021). Gá ádå dáhtá jienastuslágov birra báhtin jagen 2019, de lij urbána suohkan vuostasj bále bajemusán: Tråmsså (1.551), vajku dal Kautokeino (1.520) lij lahka. Tråmsså lij gal sjaddam, valla sivvan gá Guovddagæjnno ittij vuostasj sajen biso, lij gá dát suohkan lij massám sáme jienastiddijit. Sæmmi láhkáj lij Alta (1.441) válldám goalmát sajev Karasjok (1.351) — dát rurála suohkan lij aj jienastiddijit massám, valla dánna lij urbána suohkan aitu vássám. Karasjok duogen bádjij Oslo, man jienastiddijit lāhko lahkanahttáj tuvsán (949).

Tendænsa ahte urbána suohkana li jienastuslágov bajemusán vuojnnep joarkká. Jus máhttsap 2021-tállajda, de la navti ahte vájku Kautokeino (1.573) ja Karasjok (1.378) li aj vehi sjaddam, de sámestádaj “vuostasj gárges” aitu vuojttá gá da sjaddi: Tråmsså I vuostasj sajen, Áltá I vássám sáme kultuvrraoajjvestádav Guovddagæjnno, ja sámepolitihkalasj oajjvestáda Karášjohka ruvva Oslos váseduvvá.

Tabælla 1. Vuona bieles Sámedikke jienastuslágov stuorámus urbána guovlo

Vuojnne aj tjielgga tendensav Vuonan ahte nágin urbána suohkana sjaddi ja báhiti jienastuslâgo bajemusaj, ja muhtem mudduj vuossstebiele tendensav muhtem rurála sámegiela guovdásj guovlojn. Dákkir konklusjávnnáv máhtta aitu problematisierit danen gá tálla majt dánna adnep vuoset álles suohkanijda, ja ij dâssju suohkanij urbána tjoahkkebájkijda. Sihke Trámsán, Áltán ja Hammerfestan li stuorra rurála guovlo ietjas suohkana sissnjelin, gánná aj sáme árru. Bierri aj gatjádallat makta jienastuslâgo e állu duohta dilev gávvida: le gus ihkap navti ahte sáme ma stádajda jáhti jali stádajn bajâssjaddi, ienebut gá rurála sáme vâlljiji Sámedikke jienastuslâhkuj ietjasa tjáledit?

Ietján aj jienastuslâhko vuoset Trámssá I ienemus guovdásj suohkan sáme urbanisierima aktijvuodan, madi javllamus ahte Oslo I “Vuona stuorâmus sámeštáda” ij la állu duohta – sihke Trámsá ja Áltá suohkanijn árru ienep sáme gudi li jienastuslâhkuj tjáleduvvam.

2.3.3 Svierik

Paul Pedersen (2015: 104) la dutkam svieriga biele Sámedikke jienastuslâgov jagen 2013, ja gávnnam ahte da urbána suohkana ma dâppe lidjin bajemusán lidjin Kiruna (Giron, 1.490), Stockholm (Stuehkie, 664), Gällivare (Vahtjer/Váhčir, 637), Umeå (Ubmeje/Upmeje, 393), Luleå (Luleju, 248) j Skellefteå (Syöldete, 183). Svieriga biele Sámedikke tállaj milta lidjin da sáemmi suohkana ájn bajemusán jagen 2017: Kiruna lij ájn stuorâmus urbána suohkan (1.398), Gällivare (582), ja stâdasuohkan Umeå (436) dan mañjela (Sametinget.se 2019a). «Nuppát rájdon» Sviergia urbána suohkanij li Stockholm (328), Luleå (294) ja Skellefteå (178) (Sveriges radio 2017, jfr. 2021; Sametinget.se 2019a, b).

Galggá val mujtet oajjvestáda jienastiddijj lâhko ij la binnum 2013 ja 2017 gaskan, sáhka I farra iesjgenga definisjávnnâj birra mij la «Stockholm»: Pedersena tálla Stockholma hárráj vuosedi lânaj, madi Sámedikke tálla vuosedi suohkanij. Madi Oslo I sihke suohkan ja fylkka, de la Stockholms kommune ja län guokta sierra avtagadá háldadusán – ja madi suohkan la tjoahkkebájkjes unnep, de la lâna tjoahkkebájkjes stuorâp. Jus gehtjat Sámedikke 2017 tállajt álles Stockholma lâna suohkanijda tjoahken, de lij 691 jienastuslâhkuj tjáleduvvam. De la Stockholm hæhkkat nuppát sajen urbána suohkanij Kiruna mañjela, sáemmi láhkáj dagu Oslo nuppát sadjáj boahť Trámsá mañjela jus vâlldá fárruj divna suohkanijt ma Oslo tjoahkkebájkkej gulluji.

Dagu Vuonan de li vuojnnet stáda jienastuslâgo bajemusán viek stádâsa: sáemmi suohkanij birra le sáhka, ja da li bájke Sámeednamin, ietján gá akta bájkke - rijkka oajjvestáda. Akta sieradus mav máhttep gehtjadit le gá li stuorâp sieradusá urbána suohkanij gaskan Svierigin gá Vuonan: Gierun la viek állo stuorâp

gá dá iehtjâda gá buohtastahtta Trámsá posisjávnnâjn Vuonan. Sáemmi láhkáj dagu Vuonan galggá aitu mujtet svieriga biele “urbána suohkanijn” máhtti liehket sihke urbána guovlo ja vijdes ednam biráldis rurála bájkij, dagu buojkulvissaj Gierunin ja Jiellevären.

2.3.4 Suobma

Anna-Riitta Lindgren milta (2015: 238) lij dille jagen 1970 ahte dâssju 11 prosentá álm mugis ma lidjin sábmén tjáleduvvam (dat merkaj dan definisjávnnâ milta mav Nickula prosjækta lij adnám) árrun “sijddaguovlo” *Sámiid ruovttuoguvlu*) álggolin.⁴ Ávdđál 2011 lij prosentá oasse jienastuslâhkuj tjáleduvvam ulmutjijs lassánam 65 prosentajda (Saamebarometri 2016, 61). Jagen 2019, gá álles jienastuslâhko suoma biele Sámen (aktan mánáj) lij 10.759, árrun 68,4 prosentá ieneplâhko “sijddaguovlo” álggolin (Samediggi.fi 2023). Dá dáhtá gal aitu ælla midij heva ávkálattja, danen gá guovlo ma li *Sámiid ruovttuoguvlu* álggolin li sihke urbána ja rurála guovlo.

Anne Länsman (2008) oattjoj Stuur-Helsinki 2007 jienastuslâgo dáhtájt, ja gávnaj dalloj 926 jienastuslâgon, ma Länsmana milta lidjin 10,8 prosentá suoma biele jienastuslâgos. Länsman aj tjálij dát lâhko lij vargga guovte gierde gærddoduvvam jage 2003 rájes, gá lidjin birrusij 500 sáme jienastuslâgon dâppe. Dát gávvit man guovdásj Helsinki stáda le suoma biele sámijda.

Máhttep aj suoma biele sáme organisasjávnnâjda gehtjadit muhtem lágásj kvalitatijva indikâhturin gánná suoma biele urbána sáme árru. Rásssuoján organisasjávnnâ *Suoma Sámiid Guovddášsearvi* le dâssju akta organisasjávnnâ mij la urbána guovlon, namálettat Mii («Mij») Lappi oajjvestádan Rovaniemi (Roavvenjárga/Ruávinjárga/Ruá’vnjárgg) (Mii Searvi 2019; Sámiid Guovddášsearvi 2019). Ietjá urbána suohkanij gaskan sáme organisasjávnnâj li Helsinki (Helsset) organisasjávnnâjn *City-Samit* ja Oulu organisasjávnnâjn *Oulu-Samit*. Oulu le Nuorttalij-Suoma stuorâmus stáda, valla dat la Sámeednama álggolin. Máhttep aj nammadit ahte organisasjávnnâ *Barbm* sámijda Suoma sissnjelap, oarjjelap guovlojda, la stádan Tampere (Barbm 2023).

Sára-prosjækta Lappi Universitietan, mij la gehtjadam álm mugav *Sámiid ruovttuoguvlu* álggolin urbanisierimperspektijvaj, gávnaj jagen 2015 lidjin da suoma suohkana ienemus sámij jienastuslâgon *Sámiid ruovttuoguvlu* álggolin Helsinki (1294), Rovaniemi (1095) ja Oulu (919) (Heikkilä, Laiti-Hedemäki et al. 2019) – mij vuojnnet duodas indikasjávnnâjt majt gávnnap suoma-sáme siviija sebrudagá struktuvran.

⁴ Suohkana Enontekiö (Eanodat), Inari (Aanaar), Utsjoki (Ohcejohka) ja oase Sodankylä (Soađegilli).

2.4 Sáme urbanisierim Ruossjan

2.4.1 Dáhtá sáme urbanisierima birra Ruossjan

Nuorttarijkaj stáhtaj vuosstebiellen de járkij Sovjetlihtto tjerdalasjvuodav tjáledit nuppát væráltdoaro maŋŋela. Gá uniävnna láhpadváj de Ruossja aj dajna járkij. Dáj álmukláhkmijn li viesáda ietja ietjasa tjerdalasjvuodav (“nasjonalitietav”) diededam, valla bessam li dássju avtav tjerdalasjvuodav tjállet, ja ij moadda, vájku duohta iellemin lij sihke sábmme la ruossjalasj (*rusiskij*). Danen galggá vuorddet ilá binná sáme li tjáleduvvam, danen gá ij besa guokta tjerdalasjvuodajt tjállet, ja sámmi báttá aj sovjeta ja ruossja álmukláhkmij dáhtájda gulluji dássju sij unneplágojs gudi duossti tjállet ahte e tjerdalasj ienep láhkuj gullu. Gá diehtep gudi li ájgij tjadá Sovjetlihtov ja Ruossjav stivrrim, de ij la dát agev læhkám vuogas dahkat.

Dáj diedoj milta hæhttup dádjadit ahte ruossja biele sámij láchko gitta 1800-jagij láhpa ij la heva ávddanam — stádásin le læhkám 1.500 ja 2.000 ulmuttij gaskan (Overland og Berg-Nordlie 2012: 113–15, 121–22; Utvik 1985: 67). Návti l sjaddam vájku ienep sáme li riegdám gá jábmám, goappátja dá tálla li alep gá álmugin ietján (Zavalko 2011: 201). Ruossja-sáme demografijalasj ávddánime ganugahttem vuosedij juo jagen 1925 dutke Vasilij K. Alymov (2006), guhti dáv tjelggij assimilerimprosessaj. Sivvan gá sáme álmuk Sovjetlihton ja Ruossjan ij sjatta, le ahte assimileriduvvi, jali gá statistihkan e vuojnnu danen gá ietjasa tjáledi juonga iehtjádin gá sábmén.

Ajtu li ruossja biele álmukláhkmij dáhtá gálldo sáme urbanisierimduktamij mij vádnun Nuorttarijkajn ájggudagán nuppát væráltdoaro maŋŋela. Nuppen bielen vas ælla ruossja-sáme demografijja dutkijn sáme jienastusláchko, gá lándan ij la Sámedigge. Moaddi li gæhttjalim sámedikkev ásadit Ruossjan, valla danen gá oajválattja li vuosteldam ja sáme ælla gaskanisá guorrasam, de ij la ájádus gudik goassak duohtan sjaddam (Berg-Nordlie 2017, 2018).

2.4.2 Ruossja-sáme urbanisierimprosessá

Ruossja biele Sámeednama urbanisierim le læhkám viek ietjálágásj gá nuorttarijkaj Sámeednamín. Vuostatjin li nuorttarijkaj Sámeednama urbána guovlo viek edna vuorrasabbo gá da ma li lullen: moaddása dajs ásaduvvin gaskan 1600 ja 1900 jagij, madi ruossja Sámen stáda ihtalin ábbálattjat 1900-lágo rájes. Nuppádin la ruossja biele Sámeednamij jáhtálam viek állo ienep ulmutja oarjját ja sij li aj jáhtelappo boahám. Goalmádin li ruossja biele sáme ienep gá sijá berraha nuorttarijkajn vásedam kollektijva nággójáhtemav, dan mudduj ahte nággójáhtema li vuodulasj oasse sijá udnásj árroma histávrrálasj duogátjis.

Jahketjuohtemálssoma bále ij lim ruossja biele Sámeednam ájn heva urbanisieriduvvam. Dálusj tjoahkkebájkijn dagu Guoládahka nuorttamerragáttén ja Kandalakša (Kánnlúhht) oarjján árrun birrusij 500 viesáda 1900-lágo álgon (Kol'skaja enciklopedija 2019a, b, c), ja álles guovlo álmukláchko lij dássju 9.291 jagen 1897 (Demoscop ru 2023; Kiselev og Kiseleva 1987, 26). Jus dáv vuona biele Sámeednamijn buohtastahttá, de lidjin Trámsán aktu 7.000 viesáda jagen 1900 (Andresen 1994, 315). Tjuohtejagen mij tjuovoj rievda sihke demografijja ja sosio-økonomijjalasj dile viek ednagit ruossja biele sámijda vájvven - danen gá Sovjet-stáhtta nákkuj jáhtálj edna álmugav, industrialisierima ja militera tsieggima diehti guovlon (Kuropjatnik 2005: 178). Jagen 1926 lij ruossja biele Sámeednama álmukláchko vargga guovte gierde gærddoduvvam, badjel 23.000 dáppe árrun dalloj, ja jagen 1939 lidjin guovlon álles 291.178 viesáda. Valla sámij láchko ittij sámmi láchkáj lassána: jagen 1897 lidjin birrusij 1.730 sáme birrusij 18,5% prosentá álmugis, madi jagen 1939 lidjin 1.755 sáme 0,6 prosentá álmugis (Demoscope.ru 2019a, b; 2023; Kiselev og Kiseleva 1987, 26).⁵

Sovjetlihto álgon lij muhtem lágásj “gidá” álggoálmukpolitihkkaj, valla dat hieiteduváj stalinisma vuolen (Berg-Nordlie 2015a, 2017). 1930-lágo gasskamutto rájes sáme ienebut ja ienebut nátko baktu jáhtálin ja sijá æládusá nátko vuolen kollektivisieriduvvin, ja oajválattja gáddin aktivistajt gudi sáme ássijit ávdedin, lehkusa sáme jali ruossjaga (Berg-Nordlie 2017; Kalstad 2009: 38–42; Kiseljov og Kiseljova 1987: 75; Kuznetsova 2006: 127–28; Sorokazjerdjev 2006: 61–67; Stepanenko 2003). Jus galggá statistihkajda jáhkket de sáme álmuk járkij liehket rurála dán ájggudagán, valla dan milta majt dálátjij lip oahppam assimilerima ja statistihkalasj vuojnnemahtesvuoda birra, de ep dal állu dajda luohtedit (Afanasyeva 2013; Mustonen og Mustonen 2011b: 88–90, 2011c: 215; Overland og Berg-Nordlie 2012: 34–35; Demoscope.ru 2019c).

Nuppát væráltdoaro maŋŋela álgadij Sovjetlihtto Ukupnenie: «dábmarahhtema politihkka» álles lihtov miehtáj, økonomijjalasj avtagadaj ja árromsaje aktij biejaduvvin jali hieiteduvvin rudájt sæstátj, buvtadimev laseditjat, ja oajválattjaj kontrállav sebrudagá badjel nannitjit (Grant 1995: 124–25; Odzial 2008: 44–45). Historihkkára Anna Andersena milta (Afanasyeva 2013, 31; 2019) járkij dát prosæssa ruossja biele Sámeednamín gitta jahkáj 1968, gá maŋemus bále nátko baktu álmugav jáhtálin.

⁵ Jage 1897 hárráj tjálleba Kiselev ja Kiseleva (1987) ahte álles Ruossjan árrun 1.812 sáme, ja sijájs 1.724 árrun Kola ujezd mij Arkhangel'sk-guvernemantaj gulluj (mij la háldadusá oasse mij sulástahhtá ruossja biele Sámeednamav). Demoscop (2023) javllá lidjin 1.738 ulmutja loparskij jazyk sámegiellajn iednegiellan Kola ujezdan. 1897-álmukláhkmáa tállajn li dávkk víge vájku dal gáktu gehtjat, danen lip járbbadam sámij lágov dánna 1.730 sámijda.

Viek álllo sáme avta ja sáemmi tjoahkkebáikkáj jáhtáluvvin: Lovozero (Lujávvr) Guoládaksuollu sissnelap ja lullelap oasen. Nággojáhema ællim heva plániduvvam ja nievret tjadáduvvam, dassta sjaddin gássjelisvuoda gádj, bargodisvuodajn ja ietjá sosiála gássjelisvuodaj (Afanasyeva 2013: 54–59, Allemann 2010: 87–93; Overland og Berg-Nordlie 2012). Lujávve álmuk ij la nuoges stuorre váj dát máhtta urbána guovllon aneduvvat, valla ahtu vuojnnet dánna muhtem lágásj “semi-urbanisierimav” náikko baktu: sáme hæhttuin málssot iellemvuogev ræjnárijs kompákta tjoahkkebáikkieilemij.

Ællosujtto joarkeduvvá stáhtastivrridum, sovjetisieridum háme milta - ja dálla bádjij aj sosiála ja kultuvralasj ærránibmáj mij muhtem mudduj sjiervijt tjuovvu: ienemus nissuna ettjin besa ællosujttuj sæbrrat, ja hæhttuin stuoves árruj bargojt válldet tjoahkkebáikkij ja stádajn. Moadda dutke li kommentierim dáv sosio-økonomijjalasj juohkemav ruossja sámij guovte “stereotijpalasj” ásiida: urbána stuovesáro nissun ja álmáj gut boahhtsuj barggá. Dán juohkema vájkkudusáj gaskan li ahte moadda sáme álmma ettjin mánájt oattjo vájku sihtin, ja ahte sáme nissuna válldujin ruossjalattjaj, man maŋŋela álu tjuovoj ahte giella, kultuvrra ja identitiehtta málsot ruossjalasjvuodajn báhtusin (Afanasyeva 2013: 56; Mustonen og Mustonen 2011b: 88; Overland og Berg-Nordlie 2012: 37, 52–57). Dán ájggudagán jáhtálin aj sáme ietjá urbána guovlojda skávláj ja bargoj diehti: duodden regionála stuorra stádaj Murmansk (Murmán lán) ja dajda smávep stádajda ma li ruovdderáhte milta Guoládaksuollu rastá, de nágina mannin Leningrad (St. Petersburg) gánná Herzen-universitietan lij oahppofálaldahka gánná ienepplágoálmuga dagu sámijn lij kvávtta skávláj besatjit (Overland og Berg-Nordlie 2012: 63–64).

Ruossja 2010-álmukláhkkámin lidjin 1.599 sáme, gejs 651 (40.7 prosent) lidjin “urbána” árru; madi 2021-álmukláhkkámin lidjin 1.550 sáme, gejs 729 (47 prosent) urbána álmugij gullujin. Dánna aj vuojnnet ahte urbána tjáleduvvam sáme lassáni sihke tállaj ja prosentásij hárráj. E gávnnu dáhta ma dárkkelit tjelggiji jur gággu dát urbána ruossja sáme álmuk árru, valla árvvedáhte álos árru Murmansk stádan, mij la guovlo økonomijjalasj ja politihkalasj guovdásj.

Jus galggá siviija sebrudagáv indikáhturin adnet, dagu suoma bielen dagájma, de la ruossja sámij nuorajorganisasjávnná Sám’ Nuraš edna dájmajt tjadádam Murmansk stádan, ja ahte sisednamstáda Mončegorsk (Mončētuntur):an la sierra sáme organisasjávnná (Berg-Nordlie, Andersen og Dankertsen 2022). Mij guosská “tjoahkkebáikkáj” Lujávve de da guokta ruossja-sáme oajvveorganisasjávnná OOSMO ja AKS ulmuttijt láhkin jagen 2007 ja merustallin Lujávren árru birrusij 870 sáme (Berg-Nordlie og Andersen 2022). Dán láhkuj gulluji dássju dá guovte organisasjávnnáj sebrulattja ja daj gaskan ælla máná gudi ælla ájn dævdám 18 jage.

2.5 Tjoahkkájgæsos: Majt diehtep stádasámij árromsaje birra – ja majt dajna máhtujn?

2.5.1 Gánná li urbána sáme guovdásj bájke?

Gá galggap sáme urbanisierimav guoradallat de la tjuolmma gá miján ælla heva dáhta vidjurij birra. Sáme tjerdalasjvuoda registrierimij mav dahkin nuppát væráltdoaro ávdđála ij lim dægálasj, valla doaroj maŋŋela hiejjtin nuorttarijkaj álmukláhkkáma tjerdalasjvuodav registrierimis - jur ávdđál stuorra urbanisierimproessa Nuorttarijkajn mij diedon sáme álmugij aj vájkkudij, valla mij sámijda guosská de ælla miján heva diedo man stuorre dat prosæssa lij ja dan báhtusa birra.

Tjadádin sierra prosjevtajt váj áttjudin gáváv sáme demografijjalasj dile birra maŋŋel gá álmukláhkkáma tjerdalasjvuodav hiejjtin registrierimis, valla daj lidjin aj ráddjima maj diehti da ettjin heva hieba urbanisierimav studieritjit. Sovjetlihton joarkkin tjerdalasjvuodav registrierimin álmukláhkkámijn, valla dáppe sáme tjelggasit ettjin állásit lágáduvá. Sovjetlihto hiejjtedime maŋŋela la Ruossja dájna vuogijn joarkkám, valla sáemmi tjuolmaj. Nuorttarijkaj bielen li álu adnám iesjgenga geografijjalasj guovlojt “sáme tállajt” buvtadittjat, valla dáj guovlojt ráddjima diehti li dáttja aj fáron materiálán, ja duodden báhtsa stuorra ja sjadde juogos sámij. Guovlojt rurála ráddjima diehti li sierralágásj hástalusá jus sihtá dajt adnet ávvánis juojddá substsastittjat urbána sámij birra.

Nuorttarijka sámij hárráj li sámedikkij jienastuslāgo ihkap vuohkasamos vejulasjvuohta jus galggá sáme urbanisierimav kártit. Galggá ahtu mujtet dát “válljimur” máhtta aj hállanit: guhtimusj sáme duodaj tjáledi ietjasa jienastuslāhkuj? Duodden ij jienastuslāhko dássju vuoseda makta ulmutja li urbána guovlojda jáhtálam, dat vuoset aj stádaárruj identitiehta prosessaj birra. Urbána álmuga sáme gáhttsám álu gehtjaduvvá sáme urbanisierimproessa oassen, valla dát la ahtu sierra fenomiedna gá rurála-urbána jáhtemprosæssa.

Dán kapihttalín lav sierraláhkkáj jienastuslāgo dáhtájt adnám gæhttalit juojddá substsastittjat makkir stáda li sáme urbanisierimij ájnnaabmusa, ja ietjá dutkamij ja tállamateriállaj, aktan sáme siviija sebrudagá struktuvrraj gehtjadam. Vuojnnet ávdemus «hotspots» vuona biele Sámeednama urbanisierimin – jali ietjá bágoj javladum urbána sáme guovdásj guovlo – li nuorttalap stádasuohkan *Tromsø (Romsa)* ja dat suohkan Finnmarkon gánná ienemus ulmutja árru: *Alta (Áltá)*. Nuppát rájdon tjuovvu *Hammerfest (Hámmárfeasta)*, *Bodø (Bådåddjo/ Buvda)*, ja trønderij stuorastáda *Trondheim (Tråante)*. Svieriga biele Sámeednamin la *Kiruna (Giron)* stuorre, dan maŋŋela tjuovvu *Gällivare (Vahčir/ Vahtjer)*. Nuppát rájdon la stádasuohkan

Umeå (*Ubmeje/Upmeje*), aktan Luleå (*Luleju/Julev*) ja Skellefteå (*Syöldete*). Suoma biele Sámeednamin la Lappi oajjvestáda *Rovaniemi* (*Roavvenjárga*) ájnnašamos urbána sadje. Mij guosská ruossja biele Sámeednamij de ij dáppe gávnnu jienastusláhko, valla moadda sáme li árrum stuorastáda *Murmansk* (*Murman lánn*), Sámeednama stuorámuš stáda.

Duodden gávnnu aj nágin stáda Sáme álggolin majt máhtá stádasáme “guovdásj bájkken” nammadit - bájke ma li viek ájnnašame urbanisierimin ja gánná moadda sáme árru. Dát guosská sierraláhkáj nuorttarijkaj oajjvestáda ja jienastuslāgo vuosedi *Oslo* (*Oslove*) dávk ij la “Vuona stuorámuš sáme stáda”, valla le juogu de nuppádin jali goalmádin – dan duogen riekkni dāssju Oslo suohkanav jali váldá fárruj ienep suohkanij birra vāj váldá fárruj álles tjoahkkebájkke mij vijddān guhkās suohkana rájāj álggolij. Svierigin la *Stockholm* (*Stuehkie*) dāssju “nuppát rájdon”-suohkan, valla jur dagu Oslo hárrāj de boahá oajjvestáda nuppát sadjāj jus vālldep fárruj stuorāp geografijalasj guovlov vāj álles tjoahkkebájkke boahá fárruj. Suoman la jienastuslāgo milta dávk stuorra sáme álmuk mij árru *Helsinki* (*Helsset*). Ruossja gáktuj galggá diehtet moadda sáme li jáhtālam skāvlāj ja bargoj diehti metropāvlāj *St. Petersburg*, mij la rijka ávdep oajjvestáda ja Ruossja nuorttalijalle rijkkaoase guovdās.

2.6 Oajjvadás

Majt de galggá divna dāj diedoj? Jur dat la ienepub politihkalasj gā akademalasj gatjālvis. Politihka l vuorodit, ja dāj diedoj milta máhtá argumentierit ahte birri vuorodit vīssa stādāj gā galggá rudāj juollodit ja dājmajt jāhtuj biedjat stādasāmij hárrāj. Gā politihkalasj mērrādusā galggi dagāduvvat, de li gal moadda vidjura majt galggá árvustallat, dāhtājs ij manā njuolga linnja mērrādusāda. Danen li dán kapihtala “politihkalasj” oajjvadásā farra nanos alodime duon dán ássje birra ságastalājt, ja muhtem āvtojt dāhkkidittat:

- Gā galggá juojddā mierredit mij galggá sáme gielajt, kultuvrav ja identitietav nannit, de birri mujtet makkir stāda li urbāna sāmij “guovdās jājke”. Jus sihtā ahte dat mij mierreduvvā galggá ávkken nav moadda urbāna sāmijda gā ber máhttelis, de máhtā stādāj gaskan differensierit.
- Urbanisierim la vuodulasj tendēnsa álles vērāldin, mij Sámeednamav ja sāmijda l vājkudam guhkij juo, ja mij vuojnet ij binno. Gā dāv diehtā de birri diededit jus sáme stādapolitihka ienemusāt galggá *binneđit* sāmij jāhtemav stādājda, jali ávdemusāt *doarjjot* vāj sáme giela, kultuvrra ja identitietta rijbbā urbāna birrasin. Galggá aj diehtten liehket ahte gávnnu vīssa lāgās sámevuoda ma máhtti ja *ma e máhte* rijbbat urbāna birrasin (gehtja dāgāstallamav dāppe: Berg-

Nordlie, Dankertsen og Winsvold 2022c). Gāktu galggá politihkalattjat vāllit jus galggá nannit sihke sjadde urbāna sámevuodav ja rurāla sámevuodav?

- Guhkes dārojduhttempolitihka ja jāhtemprosessaj diehti la stuorra oasen Sámeednamin duodaj viek unna álmuk gudi li sáme gielaga ja sáme, madi stādāj Sámeednama álggolin li ienep sáme sjaddam. Sierraláhkáj sáme gudi nuorttarijkaj oajjvestáda ja árru li sjaddam nav stuorra ja sjadde oassen sáme álmukis vāj gatjālvis sjaddā manen sáme álmuk ij dagā juojddā mij viehket dāj bájkij árru sāmij gielasa, kultuvrasa ja identitiettas nannitjit.
- Ábbalattjat birri kvalitatijva ja kvantitatijva dāhtājt ienepub gatjādittat makkir guovlojt, urbāna ja rurāla Sámeednama sisbielen ja álgusbielen, birri vuorodit gā ulme l sáme gielajt, kultuvrav ja identitietav nannit.

Ietjā gatjālvis le majt galggá iesj dāhtādiliin dahkat. Vāssām ājgij dāhtāgāldoj ráddimij dávk ep máhte heva dahkat ietjān gā diedulattja liehket, valla mij guosská dālās ja boahhte ājge dutkamij de máhtā oajjvadit:

- Buoremus luluj jus mijān lij rijkavijddāsasj álmuklāhkām gānnā bēssā vāsstedit nágin gatjālvisāda sámevuoda birra – duola dagu jus la sábmē ja jus buktā sāmāstit.
- Dārbaj kvantitatijva dutkamprosjektaj urbāna sáme “guovdās guovlojn” ma máhtti gāvvidit gudi urbāna sáme li. Gānnā stādāj árru, gāssā bāhti, ma li sijā dābdomerka dagu áldar, giella, identitietta, sosio-ekonomijja dile? Állu buoremus luluj jus lij álles álmukgav guoradallat dāj suohkanijn, valla moaddāsijn dājs árru viek állu ulmusj, ja oasse sijās gudi li sáme la viek unne. Danen la sámedikke jienastuslāhko viek buorre vāedsak sāmij jāvsājt.
- Ajtu ij la sámedikke jienastuslāhko makkirak álles gāvvā sāmij, ja gatjālvis sjaddā aj guhtimusj sáme *ælla* dasi tjāleduvvam. Hāllaj gus jienastuslāhko makkirak guovlluj mav máhtā mihittit? Máhtā gus dāv kvantitatijva lāhkáj kárttit? Gávnnu oajjvadásā boahtsuj merkaj regisstarav jienastuslāgo siegen dutkamij, vāj oadtju ienep ávdāstiddje juohkusav.
- Ietjā dāgāstallam la ávdep álmuklāhkāmij viehken adnet, valla de galggá mujtet ij la agev navti ahte sāmij máttoga sāmāsti jalik ávvānis li sáme. Dākkir “mañeldisboahttij registrar” máhtā gal viehken liehket jus ulme ij la sáme sebrudagāv dutkat, valla jus ājggu gávnnat vejulasj sosiāla ja hēlso aktisasj vidjurij sijāj gaskan gudi li sáme máttōjs. Dát máhtā aj liehket vājve mij guosská ājnēgis ulmutijit dutkat vāni sijās gatjādallat ávdāđl álggā.

- Ietjá oajvvadus le ahte aktugasj ulmutja bessi ietja luojvoj tjáledit ietjasa sáme identitiehtav Álmmukregisstarij. Dát máhtta dáhtádilláj viehkken, valla jus dákkir registrar galggá dutkamij aneduvvat de galggá dasi miededit gá sisi tjálet. Gá vuojnnep gáktu dálátjij la mannam luojvoj sámegielakvuoda tjáledimijn de ep galga heva buoragit dán birra ájádallat — valla dát máhtta aj rievddat. Maŋemus vejulasjvuoda gáktuj birri buorebut diededit sihke dan birra ahte bæssá ietjas sámegiela máhtov tjáledit, ja manen dat la ávkken.

Vájku dal majt dahká, de vuojnnep sjaddá ájn ájnnaabbo urbána sámijt fárruj váldet gá tjoahkki ja ávdđán buktá dáhtájt sáme álmuga birra. Ij la desti dâgâlasj ávdđán buktet dáhtájt ráddjidum rurála guovloj birra «sáme statistihkkan». Maŋenagi gá urbána sáme álmmuk sjaddá de da konklusjâvnâ majt mierret dákkir rurála dáhtáj milta ájn vil binnebut álles sáme álmugav ávdedit.

Girjålasjvuohta

- Afanasyeva, Anna (2013) *"Forced Relocations of the Kola Sámi People."* Mastergrad, UiT.
- (2019) *"Boarding School Education of the Sami People in Soviet Union (1935–1989): Experiences of Three Generations."* PhD, UiT.
- Alymov, Vasilij K. (2006) "Om samernas assimilering". Rantala, L. (red) *Dokument om de ryska samerna och Kolahalvön*, 41–43. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Andersen, Chris og Evelyn Peters (2013) "Conclusion: Indigenizing Modernity or Modernizing Indigeneity?" Peters, Evelyn og Chris Andersen (red) *Indigenous in the City: Contemporary Identities and Cultural Innovation*, 377–87. Vancouver: UBC Press.
- Andersen, Chris (2022) "Sámi Urbanization in the Global Currents of Indigenous Urbanization." Berg-Nordlie; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- Andresen, Astrid (1994) *Tromsø gjennom 1000 år, bind 2: Handelsfolk og fiskerbønder, 1794–1900*. (Tromsø kommune)
- Andresen, Astrid (2021) "Mellom politikk og geografi: Å være og å representere(s)." Andresen, Astrid; Evjen, Bjørn og Teemu Ryymin (red): *Samenes historie fra 1751 til 2010*, 305–358. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Askheim, Svein (2022a) *"Vadsø – tettsted."* Store Norske Leksikon. URL: https://snl.no/Vads%C3%B8_-_tettsted
- Askheim, Svein (2022b) *"Kirkenes."* Store Norske Leksikon URL: <https://snl.no/Kirkenes>
- Aubert, Vilhelm (1978) *"Den samiske befolkning i Nord-Norge. Sámi ál'bmu Davvi-Norgas."* Artikler fra Statistisk sentralbyrå, No. 107. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Axelsson, Per og Peter Sköld (red, 2011). *Indigenous Peoples and Demography: The Complex Relation between Identity and Statistics*. Oxford: Berghahn.
- Bárbmu (2023) «Stivra.» URL: <https://barbmu.wordpress.com/stivra/>
- Beach, Hugh (2007) "Self-Determining the Self: Aspects of Saami Identity Management in Sweden." *Acta Borealia* 24(1): 1–25.
- Berg-Nordlie, Mikkel (2015a) "Two Centuries of Russian Sámi Policy: Arrangements for Autonomy and Participation Seen in Light of Imperial, Soviet and Federal Indigenous Minority Policy 1822–2014." *Acta Borealia: A Nordic Journal of Circumpolar Societies* 32(1): 40–67.
- (2015b) "Representasjon i Sápmi: Fire stater, fire tilnærminger til inklusjon av urfolk i samstyring." Bjerkli, Bjørn og Per selle (red) *Samepolitikken utvikling*, 388–418. Oslo: Gyldendal.
- (2017) *"Fighting to be Heard—In Russia and in Sápmi Russian Sámi Representation in Russian and Pan-Sámi Politics, 1992–2014."* PhD, UiT.
- (2018) "Substitution in Sápmi: Meta-Governance and Conflicts over Representation in Regional Indigenous Governance." Kropp, Sabine; Aasland, Aadne; Berg-Nordlie, Mikkel; Holm-Hansen, Jørn; Schuhmann, Johannes (red) *Governance in Russian Regions. A Policy Comparison*, 189–218. Cham: Palgrave Macmillan.
- (2021) "Sámi in the Heart: Kinship, Culture, and Community as Foundations for Indigenous Sámi Identity in Norway." *Ethnopolitics* 21, 2022, Issue 4
- og Anna Andersen (2022) "Cities in Sápmi, Sámi in the Cities: Indigenous "Urbanization in the Nordic Countries and Russia." Berg-Nordlie; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- ; Andersen, Anna og Astri Dankertsen (2022) "Urban Indigenous Organizing and Institution-Building in Norway and Russia: By and For Whom?" Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- ; Dankertsen, Astri og Marthe S. Winsvold (2022a) "Introduction. Indigenousness and Urbanization." Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- ; Dankertsen, Astri og Marthe S. Winsvold (2022a) «Conclusion. An Urban Future for Sápmi?» Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- og Jo Saglie (2021) "Sametingsvalget 2017: Velgere, kretser, partier og politikk." Saglie, Jo; Berg-Nordlie, Mikkel og Torunn Pettersen (red) *Sametingsvalg: Tilhørighet, deltakelse, partipolitikk*, 65–98. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.

- og Torunn Pettersen (2021) "De uregistrerte. Mennesker med samisk tilknytning utenfor Sametingets valgmanntall." Saglie, Jo; Berg-Nordlie, Mikkel og Torunn Pettersen (red) *Sametingsvalg: Tilhørighet, deltakelse, partipolitikk*, 65–98. Oslo: Cappelen Damm Akademisk.
- Bergh, Johannes og Jo Saglie (2011) "Valgdeltakelsen ved sametingsvalg: Hvor viktig er tilgjengelighet?" Josefsen, Eva og Jo Saglie (red) *Sametingsvalg: velgere, partier, medier*, 85–111. Oslo: Abstrakt forlag.
- Bore, Ragnhild Rein (2023 – reelt publikasjonsår ikke indikert) "Samer og kvener i eldre folketellinger. 'Mannen er så vaskeekte lapp som i våre dager kan presteres.'" URL: <https://www.ssb.no/a/histstat/artikler/art-2006-02-06-01.html>
- Broderstad, Ragnhild og Kjetil Sørli (2012) "Bo- og flyttetrender i norsksamiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting". *Samiske tall forteller* No. 5. URL: https://www.regjeringen.no/contentassets/23ea877e01754aa1835abe963fa68f1e/samiske_tall_forteller_5.pdf
- Dankertsen, Astri (2022) "Young City Sámi in Norway and Sweden: Making Space for Urban Indigenous Identities." Berg-Nordlie, Mikkel; Dankertsen, Astri og Marte S. Winsvold (reds) *An urban future for Sápmi? Indigenous urbanization in the Nordic countries and Russia*. New York. Berghahn
- Demoscope.ru 2019a. "Census for the Russian Soviet Federative Socialist Republic, 1926." URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_26.php?reg=79.
- (2019b) "Census for the Union of Soviet Socialist Republics, 1939: Ethnic composition of the population by regions of Russia." URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_39.php?reg=42.
- (2019c) "Census for the Union of Soviet Socialist Republics, 1939: Distribution of urban and rural population by nationality and gender." URL: http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_nac_39_gs.php?reg=40andgor=1andSubmit=OK.
- (2023) URL: «First common census of the population of the Russian Empire, 1897. Distribution of the population by mother tongue and uezdy of the 50 provinces of European Russia» http://www.demoscope.ru/weekly/ssp/rus_lan_97_uezd.php?reg=9
- Denis, Claude (1997) *We Are Not You: First Nations & Canadian Modernity*. Peterborough, ON: Bradview Press.
- Dorries, Heather; Henry, Robert; Hugill, David; McCreary, Tyler og Julie Tomiak (red, 2019) *Settler City Limits: Indigenous Resurgence and Colonial Violence in the Urban Prairie West*. East Lansing: Michigan State University Press.
- Evjen, Bjørg (2008) "Giftermål, næring og etnisk tilhørighet 1850–1930." Evjen, Bjørg og Lars Ivar Hansen (red) *Nordlands kulturelle mangfold. Etniske relasjoner i historisk perspektiv*, 239–72. Oslo: Pax.
- (2011) "Finn in Flux: 'Finn' as a Category in Norwegian Population Censuses of the Nineteenth and Twentieth Centuries." Axelsson, Per og Peter Sköld (red) *Indigenous Peoples and Demography: The Complex Relation between Identity and Statistics*, 163–72. Oxford: Berghahn.
- Gjerpe, Kajsa Kemi (2013) *The Best of Both Worlds: Conceptualising an Urban Sámi Identity*. Masteroppgave, Universitetet i Tromsø.
- Grant, Bruce (1995) *In the Soviet House of Culture: A Century of Perestroikas*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Hansen, Lars Ivar (2015) "Befolkningens etniske sammensetning i Tromsø-området gjennom siste halvdel av 1800-tallet—hva folketellingene forteller—og ikke forteller." Pedersen, Paul og Torill Nyseth (red) *City-Saami—same i byen eller bysame? Skandinaviske byer i et samisk perspektiv*, 58–81. Kárášjohka-Karasjok: ČálliidLágádus.
- Haugen, Morten Olsen (2022) *Røros* – tettsted URL: https://snl.no/R%C3%B8ros_-_tettsted
- Heikkilä, Lydia; Miettunen, Tuuli og Elsa Laiti-Hedemäki (2019) "Saamelaisalueen ulkopuolella asuvat saamelaiset." Heikkilä, Lydia; Laiti-Hedemäki, Elsa og Tuuli Miettunen (red, 2019) *Buorre eallin gávpogis. Saamelaisten hyvä elämä ja hyvinvointipalvelut kaupungissa*, 16–31. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Jansson, Ingejerd (2012) "Issues and plans for the disclosure control of the Swedish Census 2011." Paper presented at the Workshop on Statistical Disclosure Control of Census Data, Luxembourg, 19–20 April 2012.
- Johansen, Kevin; Rasmussen, Torkel; Aslaksen, Iulie; Møllersen, Snefrid og Per Tovmo (2017) *Samiske tall forteller* 10.
- Johansen, Kevin; Rasmussen, Torkel; Aslaksen, Iulie; Møllersen, Snefrid og Per Tovmo (2020) *Samiske tall forteller* 13
- Junka-Aikio, Laura (2014) "Can the Sámi Speak Now? Deconstructive Research Ethos and the Debate on Who Is a Sámi in Finland." *Cultural Studies* 30(2): 1–29.

- Kalstad, Albert (2009) *Dorogoj nadežd: Politika rossijskogo gosudarstva i položenie saamskogo naroda v Rossii (1864–2003)*. Murmansk: Murmanskoje knižnoje izdatel'stvo. (Bok skrevet av I. B. Cirkunov basert på notater fra avdød forfatter).
- Kiseljov, Aleksej A. og Tatjana A. Kiseljova (1987) *Sovetskie Saamy. Istorija. Ekonomika*. Kul'tura. Murmansk: Murmanskoje knižnoje izdatel'stvo.
- Kol'skaja enciklopedija (2019a) "Kola." URL: http://ke.culture.gov-murman.ru/slovník/?ELEMENT_ID=95883.
- (2019b) "Kandalakša." URL: http://ke.culture.gov-murman.ru/slovník/?ELEMENT_ID=95302.
- (2019c) "Umba." URL: http://ke.culture.gov-murman.ru/slovník/?ELEMENT_ID=211463.
- Kuropjatnik, Marina S. (2005). *Korennye narody v processe social'nyh izmenenij*. St. Petersburg: Izdatel'stvo Sankt-Peterburgskogo Universiteta.
- Kuznetsova, V. (2006) "Oslydig." Rantala, Leif (red) *Dokument om de ryska samera och Kolahalvön*, 127–128. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- Laakso, Ari Martin (2016) "Critical Review: Antti Aikio and Mattias Åhrén (2014). A Reply to Calls for an Extension of the Definition of Sámi in Finland." *Arctic Review on Law and Politics* 5(1): 123–43.
- Länsman, Anne (2008) *Sámegiella oaivegávpotguovllus*. Helsset: Vehá datáittardeaddji. URL: https://www.syrjinta.fi/documents/10181/10850/31695_saamenkieli_paakaupunkiseudulla_lansman_saame.pdf/47fe4b93-88b1-41c5-99e4-b63edcd7f8c9; <https://syrjinta.fi/documents/25249352/34271292/Saamen+kieli+p%C3%A4%C3%A4kaupunkiseudulla.pdf/d9f2db2e-4310-4f52-a6a6-f4e70620f4b0/Saamen+kieli+p%C3%A4%C3%A4kaupunkiseudulla.pdf>
- Lehtola, Veli-Pekka (2005) "Research and Activism in Sámi Politics: The Ideas and Achievements of Karl Nickul towards Securing Governance for the Sámi." *Acta Borealia* 22(2): 153–69.
- Lindgren, Anna-Riitta (2015) "Samisk blant samer i Helsingfors." Nyseth, Torill og Paul Pedersen (red) *City-Saami: Same i byen eller bysame? Skandinaviske byer i et samisk perspektiv*, 237–60. Kárášjohka-Karasjok: ČállidLágádus.
- Mii Searvi (2019) "Roavvenjárgga sámi searvi MII rs – Rovaniemen saamelaisyhdistys MII ry." URL: <https://miisearvi.wordpress.com/>.
- (2011c) "Maps." Mustonen, Teru, and Kaisu Mustonen (red) *Eastern Sámi Atlas*. Vaasa: Oy Fram Ab.
- Nickul, Karl (1977) *The Lappish Nation: Citizens of Four Countries*. Indiana University Publication Uralic and Altaic Series No. 122.
- Nilsson, Ragnhild (2020) "The consequences of Swedish national law on Sámi self-constitution—The shift from a relational understanding of who is Sámi toward a rights-based understanding." *Ethnopolitics* 19(3), 292–310.
- NRK (2022) "De falske samene." URL: https://www.nrk.no/sapmi/xl/vil-vaere-same_folk-i-frp-melder-seg-inn-i-sametingets-valgmanntall-uten-a-vaere-same-1.16150844
- Nyyssönen, Jukka. (2015). "Det samiske politiske etablissementet og motmobiliseringen—konflikter om etniske kategorier i Finland." Bjerkli, Bjørn og Per Selle (red) *Samepolitikken utvikling*, 359–87. Oslo: Gyldendal
- Odzial, Ljubov' A. (2008) "Gosudarstvennaja politika v otnošenii korenyh maločislennyh narodov Juga Dal'nego Vostoka (1950–1960gg.)" PhD Khabarovsk: *Det fjerne østens akademi for statstjeneste*
- Overland, Indra og Mikkel Berg-Nordlie (2012) *Bridging Divides: Ethno-political Leadership among the Russian Sámi*. New York: Berghahn.
- Pedersen, Paul (2015) "Veksten i den samiske velgerbefolkningen og endringer i det samiske bosettningsmønsteret." Pedersen, Paul og Torill Nyseth (red) *City-Saami: Same i byen eller bysame? Skandinaviske byer i et samisk perspektiv*, 82–109. Kárášjohka: ČállidLágádus.
- Peters, Evelyn og Chris Andersen (2013a) "American Indian Urbanization in the United States: Background." Peters, Evelyn og Chris Andersen (red) *Indigenous in the City: Contemporary Identities and Cultural Innovation*, 167–72. Vancouver: UBC Press.
- Pettersen, Torunn (2011) "Out of the Backwater? Prospects for Contemporary Sami Demography in Norway." Axelsson, Per og Peter Sköld (red) *Indigenous Peoples and Demography: The Complex Relation between Identity and Statistics*, 185–196. Oxford: Berghahn.
- (2015) "The Sámediggi Electoral Roll in Norway: Framework, Growth and Geographical Shifts, 1989–2009." Berg-Nordlie, Mikkel; Saglie, Jo og Ann Sullivan (red) *Indigenous Politics: Institutions, Representation, Mobilization*, 165–90. Colchester: ECPR Press.
- (2019) "Samene i Norge: 40 000 i 40 år?" URL: <https://samiskeveivisere.no/article/samene-i-norge-40-000-i-40-ar/>

- Rustad, Øyvind (2010) "Befolkningsutvikling i STN-området 1990–2010." *Samiske tall forteller* 3. Kautokeino: Sámi allaskuvla.
- Saamebarometri (2016) "'Utredningar och anvisningar' 39/2016: Justisministeriet." URL: http://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/78941/OMSO_39_2016_Saamebaro_120s.pdf?sequence=1&isAllowed=y p. 61.
- Samediggi.fi (2023) "Statistihkka sámiid lohkuemearis jagi 2019 Sámedikki válggain válmmaštuvvan." URL: <https://dokumentit.solinum.fi/samediggi/?f=Dokumenttipankki%2FTilastoja>
- Sametinget.no (2019a) "Kan registrere samiske språk i Folkeregisteret." URL: <https://www.sametinget.no/Om-Sametinget/Arkiv-perioden-2016-2017/Pressemeldinger/Kan-registrere-samiske-spraak-i-Folkeregisteret>.
- (2021) "Valgmantall." URL: <https://sametinget.no/politikk/valg/sametingets-valgmanntall/sametingets-valgmanntall-2009-2019/>.
- (2023) "Sametingets valgmanntall 1989-2021" URL: <https://sametinget.no/politikk/valg/sametingets-valgmanntall/sametingets-valgmanntall-1989-2021/>
- Sametinget.se (2019a) "Län-kommun-antal." URL: <https://www.sametinget.se/114029>
- (2023) "Statistik från sameröstlängden" URL: <https://www.sametinget.se/6434>
- Sámiid Guovddášsearvi (2019) "Lahttosearvvit." URL: <https://samiidguovddassearvi.wordpress.com/lahttosearvvit-jasenyhdistykset/>.
- SEG (2000) *Undersøkelse av bruken av samisk språk*. URL: https://sametinget.no/_f/p1/i10537133-cd33-43ad-b3f1-ead094c523a4/undersokelse-av-bruken-av-samisk-sprak-2000.pdf
- Selle, Per; Semb, Anne Julie; Strømsnes, Kristin og Åsta Dyrnes Nordø (2015) *Den samiske medborgeren*. Oslo: Cappelen akademisk.
- Seurujärvi-Kari, Irja. (2005a). "National identity: 'Saamiess.'" Kulonen, Ulla-Mailja; Seurujärvi-Kari, Irja og Risto Heikki Pulkkinen (red) *The Saami: A Cultural Encyclopaedia*, 234–236. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Severeide, Paul Inge (2012) "Stor befolkningsvekst, men hvordan fordeler den seg?" *Samiske tall forteller* 5. Kautokeino: Sámi allaskuvla. Sköld og Nordin 2015;
- Solstad, Karl Jan; Balto, Anne Marge Varsi; Nygaard, Vigdis; Josefsen, Eva og Marit Solstad (2012) *Samisk språkundersøkelse 2012* URL: https://sametinget.no/_f/p1/iff965545-71b1-4961-b915-3a3cd3b9ee61/samisk-sprakundersokelse-2012.pdf
- Sorokazjerdjev, Vladimir V. (2006) "'Алымов и Ден нордлага комитен', Василий Алымов—самеранс vän—folkets fiende." Rantala, L. (red) *Dokument om de ryska samerna och Kolahalvön*, 61–66. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.
- SOU (1975) "Samerna i Sverige." URL <https://lagen.nu/sou/1975:99#sid89-img>
- SSB (2023a) *Endringer i kommuner, fylker og hele landets befolkning (K) 1951 – 2023* URL: <https://www.ssb.no/statbank/table/06913/tableViewLayout1/>
- SSB (2023b) *Areal og befolkning i tettsteder, etter statistikkvariabel, tettsted og år* URL: <https://www.ssb.no/statbank/table/04859/tableViewLayout1/>
- Statistikmyndigheten (2023) *Folkmängden efter region, civilstånd, ålder och kön. År 1968 – 2022* URL: https://www.statistikdatabasen.scb.se/pxweb/sv/ssd/START_BE_BE0101_BE0101A/BefolkningNy/table/tableViewLayout1/
- Statistisk sentralbyrå (2011) "Different methods – comparable results." URL: <https://www.ssb.no/a/english/magazine/art-2011-11-14-03-en.html>.
- Stepanenko, Aleksandr (red, 2003) *Rasstreljannaja sem'ja (istoričeskie očerki okol'skikh saamov)*. Murmansk: Isskustvo Rossii.
- Sveriges radio (2015) "Ex-presidenten säger upp sin rösträtt i Sametinget" URL: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6268385>.
- (2016) «Vem får kalla seg same?» URL: <https://sverigesradio.se/artikel/6596974>
- (2017) "Jokkmokk har störst andel röstberättigade." URL: <https://sverigesradio.se/sida/artikel.aspx?programid=2327&artikel=6668174>.
- (2021) «Väljarna ökar mest utanför Sápmi» URL: <https://sverigesradio.se/artikel/valjarna-okar-mest-utanfor-sapmi--4>
- (2022) «Vem i Finland ska ha rösträtt i Sametinget?» URL: <https://sverigesradio.se/artikel/vem-i-finland-ska-ha-rostratt-i-sametinget>

- Sønstebø, Anders (2018) "Samisk statistikk," *Statistisk sentralbyrå*. 2018. URL: https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/_attachment/339026?_ts=16151cb7dd0.
- (2020). "Samiske tall forteller—faste tabeller." *Samiske tall forteller* 13. Guovdageaidnu: Sámi Allaskuvla.
- Sørli, Kjetil, and Ann Ragnhild Broderstad (2011) *Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting*. Oslo/Tromsø: NIBR/UiT-Senter for samisk helseforskning.
- Takala, Anna og Tuomo Björkstén (2014) "Finland's Flight from the Country." URL: <https://yle.fi/a/3-7677896>
- Tomiak, Julie; McCreary, Tyler; Hugill, David; Henry, Robert og Heather Dorries (2019) "Introduction: Settler City Limits." Dorries, Heather; Henry, Robert; Hugill, David; McCreary, Tyler og Julie Tomiak (red) *Settler City Limits: Indigenous Resurgence and Colonial Violence in the Urban Prairie West*, 1–24. East Lansing: Michigan State University Press.
- Tvedt, Knut Are (2023). "Oslo – tettsted." Store Norske Leksikon. URL: https://snl.no/Oslo_-_tettsted
- Utvik, Unni K. (1985) *Kolasamene. Fra tsarens undersåtter til sovjetiske borgere*. Hovedoppgave, Universitetet i Bergen.
- Willerslev, Rane (2010) "Urbanites without City: Three Generations of Yukaghir Women." *Acta Borealia: Nordic Journal of Circumpolar Societies* 27(2):189–207.
- Zavalko, Sergey (2011) "Kola Sámi demographic analyses." Mustonen, Teru og Kaisu Mustonen (red) *Eastern Sámi Atlas*. Vaasa: Oy Fram Ab.

3 Stáhtalaš boazodoalu stivren ii soaba oktii sámi boazodoallomáhtuin

Kathrine Ivsett Johnsen
Norgga čáhcedutkaninstituhta
(NIVA) ja Internationála
boazodoalloguovddáš (ICR)

Čoahkkáigeassu

Maŋŋel soahteáiggi šaddá nationála fokus lahttudit boazosápmelaččaid ođđaáigásaš buresbirgejumistáhtii (Arnesen, 1979; Riseth, 2000). 1970-logus ásehii Stuaradiggi ođđa boazodoallolága ja ođđa politihka ođasmahttit boazodoalu ja dahkat dan ekonomalaš effektiivvan. Rationaliserenpolitihka ásehii konsešuvdnavuogádaga ráddjet boazosápmelaččaid logu, boazolohku garrasit muddejuvvui, ja eiseválddit álggahedje systemáhtalaš statistihka boazologus, eallostruktuuvrras ja biergobuvttadeamis. Seamma áigodagas ásehuvvojedje insentiiva-ortnegat stimulereret ealuide eanet njiŋŋelasaid vai lassánivččii ealuin buvttadanmunni. Otná boazodoallopoltihka lea joatkka 70-logu rationaliserenpolitihkas, muhto stáhta lea čavgen boazodoalu bearráigeahču

earenoamážit guovtti čuoggás: Boazologuide ja ealuid johtalemiide eanadagas leat odne garraset njuolggadusat. Stáhtalaš boazodoalu stivrema vuodđun lea áigumuš ahte ealuin galgá leat diehttevaš, standardiserejuvvon buvttadeapmi mii lea seammalágan jagis jahkái. Dát artihkal čájeha movt dálá boazodoalu ja bohccuid eatnamiid hálddašeapmi dahká váttisin boazoeaiggádiidda geavahit árbevirolaš máhtu heivehit luonddu- ja dálkkádaga nuppástusaide. Rationaliserenpolitihka reguleremat eaige soaba oktii sámi boazodoalu árbevirolaš perspektiivva etihkain. Reguleremat lasihit eiseválddiid bearráigeahččanvejolašvuodaid, muhto seamma njuolggadusat láivudahttet boazodoalu siskkáldas iešstivrejumi (Johnsen et al., 2017).

3.1 Álggaheapmi

Dán artihkkalis ovdanbuvttán muhtun doaibmabijuid mat leat álggahuvvon sihkkarastit rationála ja bistevas boazodoalu. Golbma politihkkasuorggi leat váldofokushis: miessenjuovvan-doarjagat, alimus boazologu mearrideapmi ja areálahálddašeapmi. Artihkal digaštallá makkár máhtu atnen vuodđun-politihkkii ja ovdanbuktá boazodoallit cuiggodemiid reguleremiidda. Dasto juogán muhtun geahčestagaid árbevirolaš boazodoallomáhtus Oarje-Finnmárkkus vai ovdamearkkaiguin čájehan goabbatláganvuodaid das movt boazosápmelaččat ja eiseválddit jurddašit, ja movt rationaliserenpolitihkka hástala árbevirolaš sámi boazodoallomáhtu ja ráddje “sámi kultuvrra, árbevieru ja riektievieru”. Teavstta vuodđun leat čiekŋalis-jearahallamat ja digaštallamat boazosápmelaččaiguin manjemus logijagi. Artihkal álgá láidehusain stáhta hálddašanvuodoštusa ja sámi boazodoalu birra. Ulbmil artihkkaliin lea čájehit movt stáhtalaš hálddašeapmi ii soaba oktii árbevirolaš sámi boazodoallomáhtuin.

3.1.1 Hálddašanvuodoštus

1946:s almmuhii etnográfá Ørnulf Vorren artihkkala Norgga boazodoalu birra mas son gávnnašii ahte Oarje-Finnmárkku boazodoallu lei boaresáigásaš, ja jus dat galgá ceavzit, de ferte ođasmahttot ja rationaliserejuvvot (Vorren, 1946). Guoktelogi jagi manŋel gávnnašii ráđdehusnammaduvvon lávdegoddi sullasaš konklušuvnna: Boazodoalu ferte rievdadit ja ovdánahttit vai čuovvu ekonomalaš ovdáneami Norgga servodagas muđui (LD, 1966). Seammas fuolastuvai lávdegoddi go leat beare olu bohccot ja beare olu boazoeaiggádat boazodoalus. Alla boazolohku dagaha duottar guorbá, ja ollu boazosápmelaččaide, geain leat oalle unnán bohccot, šaddá váttisin birget boazodoaluin.

1970-logus ášahii Stueradiggi ođđa politihka rationaliseret boazodoalu ja dahká dan ekonomalaš effektiiván. Guokte mávssoleamos stivrenreaiddu rationaliserenpolitihkas ledje 1978 Boazodoalloláhka ja 1976 Boazodoallošiehtadus gaskal stáhta ja boazodoalu beroštusorganisašuvnna, Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvi (NBR). Dáiguin reaidduiguin ášahuvvui konsešuvdnavuogádat mearridan dihte boazosápmelaččaid logu, boazolohku garraset regulerejuvvui, ja álggahuvvui systemáhtlaš statistihkaháhan boazologus, eallostruktuvrar ja biergobuvttadeamis. Dasa lassin ášahuvvojedje insentiiva-ortnegat mat galge stimulereret ealuide eanet njiŋnelasaid. Jurdda lei ahte eanet njiŋnelasaiguin sáhtta ealuin bisuhit alla miessešattu vaikko ealuid unnida. Ordnejuvvui nu ahte misiid galggai vuovdit njuovahagaide čakčat vai ealuid unnidii beliin ovdal go johttájit dálveguhtuneatnamiidda Finnmarkkuduoddarii. 1980-logu mielde nátionálalaččat ja internátionálalaččat lassánii fokusa birrasii, ja 1992:s “bistevas boazodoallu” šattai mihttomearrin norgga politihkkii. Eiseválddit mielas lei - ja lea ain - bistevas boazodoallu lea

ealáhus mii ekologalaččat, ekonomalaččat ja kultuvrralaččat lea bistevas. Dán golmma dimenšuvnna gaskasaš oktavuoha čilgejuvvu dáinna lágiin: «Ekologalaš bistevasvuoha addá vuodu ekonomalaš bistevasvuhtii, ja ovttas addiba ekologalaš ja ekonomalaš bistevasvuoha vejolašvuoda fuolahit ja ovdánahttit kultuvrralaš bistevasvuoda» (LMD, 2018).

Otná boazodoallopolitihka lea joatkka 70-logu rationaliserenpolitihkas, muhto stáhta lea čavgen bearráigeahču earenoamážit guovtti čuoggás: 2007 Boazodoallolágain garraseappot regulerejuvvu sihke boazolohku ja ealuid johtaleapmi eanadagas. Otná stáhtalaš boazodoalu stivrema vuodđun lea maiddá márkanduot mihttomeari (LMD, 2018). Ealuin galgá leat diehttevas, standardiserejuvvon buvttadeapmi mii lea seammalágan jagis jahkái.

3.1.2 Sámi boazodoallu

Norgga lága mielde (Reindriftsloven, 2007) leat dušše sápmelaččat geat ožžot eaiggáduššat bohccuid sámi boazodoalloguovlluin. Sámi boazodoallu doaimmahuvvo Romssas ja Finnmarkkus, Nordlándas ja osiin Trøndelága ja Sisnuori (Innlandet) fylkkain. Dasa lassin gávdnojit soames guovllut lullin riikkas gos eará norgalaččain leat bohccot. Finnmarkku fylkka sturrodad lea sullii 70% ollislaš sámi boazodoalus Norggas boazologu ektui (Landbruksdirektoratet, 2022).

Nugo guođohankultuvrrat ollu báikkiin máilmmis, de boazodoallu joatkevaččat heivehuvvo luonddu rievdadusaide (Dong et al., 2011; Niamir-Fuller, 2000). Boazodoallu ávkkástallá marginála guohtunressasid go johtá gaskal dálkkádatguovlluid birra jagi. Finnmarkkus ealut dálvet leat eanas siseatnamis gos leat galbma, goike ja oalle stabiila dálkkit - ja doppe lea ealát bohccuide go goivot muohtaga vuolde jeahkála ja eará šattuid. Giđdat johtet ealut lagabui mearariika gos árat lea rahtta, ja valjit šaddodat guohtut. Árbevirolaš sámi boazodoallu lea johttáleadđi luonddudoallu. Boazu manná čađat ja sáhtta ávkkástallat guohtunressasid viidát. Eanas ealut rasttidit mánga suohkana johtaleamis gaskal dálve- ja geasseguohtuneatnamiid. Finnmarkkus johtet bohccot gitta 350 km gaskal siseatnama ja mearariikka (Magga et al., 2009).

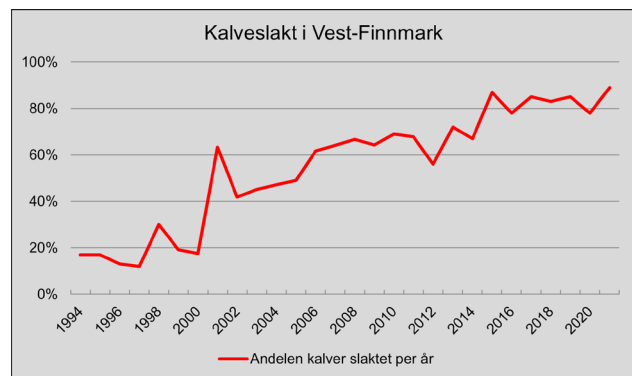
Boazodoallolága ulbmilparagrafas čuožžu «Sámi boazodoalloguovllus galgá láhka lágidity dili boazodollui mii lea ekologalaččat, ekonomalaččat ja kultuvrralaččat bistevas ja mii lea vuodđuduvvon sámi kultuvrra, árbevieruid ja dábiid ala ávkin boazodollui alccesis ja servodahkii muđui.» (Reindriftsloven, 2007). Láhka deattuha kultuvrra, árbevieruid ja riektievieruid, muhto ollu boazosápmelaččaid mielas geavatlaš politihkka goarida árbevirolaš sámi boazodoalu. Árbevirolaš sámi boazodoallu heiveha joatkevaččat iežas rievddadeaddji lundui, muhto stáhta boazodoallohálddašeamis lea vuordámuš ahte boazodoallu galgá maksimeret vejolaš biergobuvttadeami ja buktit seamma mađe bohccuid njuovahagaide jahkásaččat.

3.2 Rationaliserenpolitihkka: beaktilvuolta ja diehtevašvuolta

3.2.1 Miessenjuovvandoarjagat

1976 Boazodoallošiehtadusa ásaheimiin bohte ekonomalaš insentiivvat maksimeret biergobuvttadeami ja boazosápmelaččaid bargodietnasa. Jáhkašaštáhtadoarjagat miessenjuovvamiid ovddas dahke gánnáhahttin ásaht eallostruktuvrra mas ledje ollu njiñjelaččat, ja njuovvat misiid čakčat, seamma jagi go šaddet. Ollu miessenjuovvan lea leamaš - ja lea ain - oassin eiseválddiid politihkas heivehit boazologu guohtunressurssaide (Nebell et al., 2018). Miessenjuovvamii fokusa váldá vuodu dutkamiin das makkár eallostruktuvrrat (dm. movt bohccuid deaddo-, njiñjelas/varit- ja ahkejuohku lea) ja njuovvanstrategiijaid mat optimaliserejit biergobuvttadeami. Dutkan čájeheii alimus buvttadanmuni sáhtta olahit jus stuorámus oassi ealus leat njiñjelasat mat čovjot (Lenvik, 1988). Varihiid oassi sáhtta unnidit vuolimussii vai bisuha buori ragaha. Danne šattai eallostruktuvra dehálaš indikáhtoran ealáhuspolitihkas (Statens reindrifstforvaltning, 2014).

Eanas boazoguohtunguovlluin muddejedje orohagat¹ ealuid insentiivaid mielde. Oarje-Finnmárku lei earálágan go dáppe leat boazodoallit guhká bisuhan stuorát oasi varrásiid ealuin, muhto 2014 guvlui dát guovlu nai heivehii eallostruktuvrra subsidierenortnega mielde. Eallostruktuvrra muddema oaidná eiseválddiid njuovvanhivvodaga statistihkas mas oaidnit ahte miessenjuovvamiid oassi Oarje-Finnmárkkus lassánii 1994 rájes otnáža rádjái (geahča 1. govvosa).

1. Govvus: Miesseoassi mii njuovvojuvvo jahkásaččat Oarje-Finnmárkkus. Gáldu: Eanandoalldirektoráhta boazoealáhusa resursarehketdoallu².

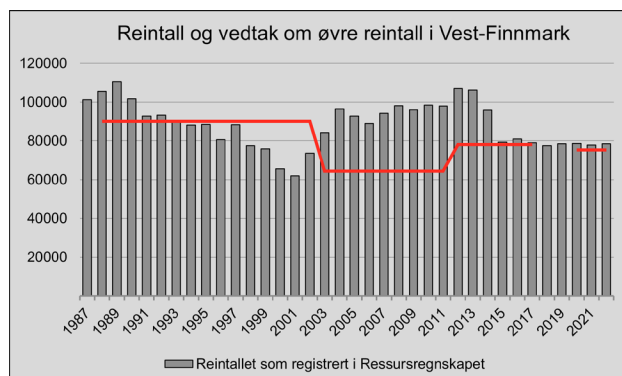
¹ Orohat lea geográfalaš ja hálldahuslaš guovlu gos boazodoallu doaimmahuvvo.

² Resursarehketdoallu almmuhuvvo jahkásaččat ja dan gávdná Eanandoalldirektoráhta ruovttusiidduin, <https://www.landbruksdirektoratet.no/nb/nyhetsrom/rapporter/ressursregnskapet-for-reindrifstnaeringen>.

3.2.2 Bajimus boazologu mearrideapmi

Eiseválddit³ mearridit bajimus boazologu juohke orohahkii guohtunvuodu vuodul maid orohat hálldaša ja luonddu ekologalaš gierdannávcca meroštallamiid vuodul - bajit rádjii dasa man ollu indiviidat ovtta nális sáhttet eallit dihto guovllus áiggi badjel. Muhto mii oaidnit bajimus boazologu mearrádusain lea čielggas mii ipmirduvvo leat dohkálaš boazolohkun lea rievdan dan rájes go rationaliserenpolitihkka lea ásaheime.

Almmolaš dárkkistuvvon boazolohkamát Finnmarkkus ásaheime 1987:s, ja seamma jagi biddjui bajimus lobálaš boazolohku Oarje-Finnmarkkus 90.000 bohccui (Sara et al., 2016). 13 jagi mañgel, vástádussan Stuoradikki ávžžuhussii bidjat ođđa bajimus rájiid boazolohkui, meroštalle eiseválddit - ekologalaš - matematihkalaš modeallaiguin - Oarje-Finnmarkku ceavzinnávcca (Ims & Kosmo, 2001). Meroštallamiid vuodul bajimus boazolohku biddjui 64.300 bohccui 2002:s. Bajimus boazologu mihttu ii olahuvvon, ja mañgel 2007 Boazodoallolága ásaheime álggahuvvui ođđa proseassa geahpidit boazologu. Ođđa árvvoštallamiid vuodul eiseválddit mearridedje 2011:s bajimus boazologu leat 78.150 bohcco Oarje-Finnmarkkus. Odne lea bajimus boazolohku muddejuvvon vulos 75.400 bohccui. (Landbruksdirektoratet, 2022). 2. govvus čájeha rievadásaid registrerejuvvon boazologus ja Oarje-Finnmarkku mearriduvvon bajimus boazologu.

2. Govvus: Oarje-Finnmarkku boazolohku (ránes stoalpput) ja bajimus lobálaš boazolohku (rukses sáhu). Gráfa čájeha movt bajimus boazologu mearrádusat leat rievdan áiggi mielde. 2018-2019 áigodahkii ii almmuhuvvo bajimus boazolohku Oarje-Finnmarkkui. Gáldut: Riikkarevišuvdna (2003-2004) ja Eanandoalldirektoráhta boazoealáhusa resursarehketdoallu.

Guohtunressurssat ekologalaš gierdannávcca meroštallamiid vuoddu eanas leat eahpenjuolgggo guohtunárvoštallamat mas biergobuvttadeapmi eanas adno indikáhtorin árvvoštallat leago bohccuin doarvái guohtun ja dasto leago boazolohku ilá badjin (Ims & Kosmo, 2001). 2009:s almmuhii Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta (EBD/LMD) bagadusa ekologalaš bistevaš boazologu mearrideapmái (LMD, 2008). Dás ovdanbuktet njuovvandeattuid

³ Lea Eanandoallo- ja biebmodepartemeanta (EBD/LMD) ja Eanandoalldirektoráhta main lea ovddasvástádus Norgga boazodollui.

ja biergovoluma vuolggasadjin árvoštallat leago orohaga boazolohku ja guohtundeaddu ekologalaččat bistevas. Bagadusa mielde galgá ovdamearkka dihte misiid gaskamearálaš njuovvandeaddu leat 17-19 kilo.

2. govvosis oaidnit Oarje-Finnmárkku boazolohku lea rievdan áiggi badjel. Boazologu unnon jagi 2000 birrasiid lea oktiivástideaddji dainna maid boazosápmelaččat gohčodit goavvejahkin - jagit goas leat hui heajos guohtumat jiekŋuma ja čeargama geažil. Mii oaidnit maiddái boazolohku dávjá lea leamaš badjelis go mearriduvvon bajimus boazolohku, muhto manŋel 2014:ii leat ovttavásttolaččat boazologut ja mearrádušat. Boazologu mearrideapmi 2011 lei riidovuloš, ja lei unnán luohhtevasvuohta gaskal eiseválddiid ja boazosápmelaččaid. 2013:s bággejuvvojedje orohagat main ledje beare ollu bohccot unnidit ealuideaset, ja 2014 rájes ožžo sáhkuid sii geat eai lean unnidan ealuid (se Johnsen, 2016, for mer om reintallsreduksjonsprosessen i Vest-Finnmark). EBD departemeantaráđđi čilgii boazologu unnidanbággemiid nu ahte boazodoallit «eai leat nagodan hálddašit iežaset boahsteáiggi» (Finnmark Dagblad, 2013). Ja Eanandoalldirektoráhta boazodoalldirektevra bealuštii sáhkoeami dáinna lágiin: «Galggašii doaivut ealáhusas lea nu buorre luonddumáhttu ahte sii galggaše leat vuosttažat geat garvet dán dili, muhto nu gal nappo ii leat» (NRK Sápmi, 2014). Boazodoalldirektevra dajai nai buoremus livččii jus boazodoallit čađahivčče bággejuvvon unnidemiid: «Dás lea sáhka dan mutto stuora bággosáhkui, nu ahte dás gal lea buoremus joatkit unnidanbargguin dál (NRK Nordnytt, 2014)

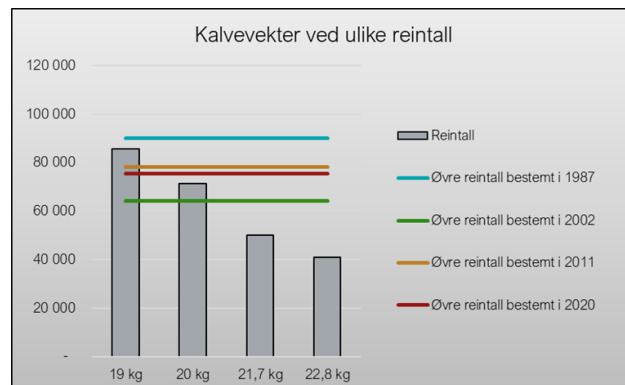
3.2.3 Rationaliserenpolitihkka cuiggoduvvo

Eiseválddiid doaibmabijuin muddet boazologu Finnmarkkuduoddaris, ii leat dušše sáhka oažžut ekologalaš bistevas eallosturrodagaid mat eai goarit guohtumiid. Ráđđehusa neahttasiidduin sáhtta lohkat ahte «lea politihkalaš mihttomearri ovdánahtti rašuvnnalaš ja márkanággirdeaddji boazoealáhusa, mii guhkitáigge vuollái lea bistevas» (LMD, 2018). Ja go Eanandoalldirektoráhta ovdanbuktá stáhtusa barggus oaččuhit ceavzilis boazodoalu, de seammás digaštallojit boazologu heiveheamit vai optimalisere boazodoalu buvttadanmuni (Landbruksdirektoratet, 2020). Eanandoalldirektoráhta almmuha nai jahkásaččat bajilgova boazologu, buvttadeami, njuovvandeattuid ja jahkasaš vahágiid ovdáneami, ja sii čilgejit dán leat «dehálaš oassin čilget ekologalaš bistevasvuođa, elliidčálggu ja jahkasaš buvttadeami ovdáneami optimaliserema mihttomeriid ektui» Landbruksdirektoratet (2022, s. 5). Eiseválddit mihttoparamehterat rašuvnnalaš (optimála) ja bistevas boazodollui, leat eará sániiguin, oktiivevehuvvon - ja rašuvnnalaš ja bistevas boazodoallu leat šaddan synonyman hálldahusas (Johnsen et al., 2023).

2013-2015 jearahallen mun muhtun Oarje-Finnmárkku ja Rossen- guovllu boazosápmelaččaid. Sii garrasit moite boazologu mearrideami bargovuogi ja miessenjuovvama doarjagiid. Sin mielas ii leat miessenjuovvanstrategiija ekonomalaš, ekologalaš iige kultuvrralaš bistevas ge. Sin mielas stáhtalaš doarjagiid haga boazodoallit eai njuovaše misiid - dat ii obage livčče gánnáhahtti. Mánnggas čilgejedje jus miessi ealášii vel ovttá jagi, dat buvttadivččii eanet ja buoret bierggu, lassin duolljái ja eará ávdnasiidda mat adnojit *duojis*.

Optimála njuovvandeattut, boazolohku ja man stuora ealut leat eai leat dárkilis árvvut. Árvvut rievddadit sin máhtu, háliidusaid ja dárbbuid mielde geat mihttomeriid bidjet - ovdamearkka dihte ahte eallu buvttada eanemusat bierggu dahje eallu sáhtta ávkkestallat buot orohaga guohtunpotensiála. Modealla bohtosat meroštallat optimála boazologut rivdet go diehtovuoddu muddejuvvo dahje eanet ja báikkálaš variábelat váldojit fárrui. 2014:s meroštalai dutkanjoavku ahte go galgá oažžut misiid main njuovvandeaddu lea 19 kilo, berre bajimus boazolohku biddjot 85.777 bohccui Oarje-Finnmárkkus (dat mearkkaša 9 % eanet bohccot go 2011 bajimus mearriduvvon boazolohku ja 12 % eanet bohccot go 2020 bajimus mearriduvvon boazolohku) (geahča 3. govvosa). Eaktun dán meroštallamii lei ahte jahkasaš miessenjuovvan galggai leat su. 40 % (Bårdsen et al., 2014).

Meroštallanmodellii leat - nugo buot modeallaidevuodduin álkidahtton ja generaliserejuvvon veršuvnnat duohtavuodas. Dutkit geat leat ráhkadan dan, mitalit modealla lea huksejuvvon guovtti fálska navdima ala, namalassii eai leat rávis varrásat ealus ja miesit lea áidna elliidkategorijja mii njuovvovuvvo (Bårdsen et al., 2014). Modealla ii váldde vuhtii báikkálaš guohtunresursa ja dálkkádatlaš rievdaduserohusaid maid boazosápmelaččat fertejit vuhtiiváldit go mearridit guohtunstrategiijaid ja strukturerejit ealuid. Dát ja eará modeallat optimála boazodoalu meroštallamii deattuhit man ollu bohccot leat ja guohtundeattuid. Muhto ollu boazosápmelaččaid mielas bohccuid dilli ja ceavzimii eanet váikkuhit jahkasaš ja áigodatlaš dálkkádatdilálašvuodas, duottarekologiija variašuvnnat ja guohtumiid *fidnen* (Sara, 2001).

Govus 3: Mii optimála boazodoallu lea rievddada dan mielde makkár mihtuid bidjá njuovvandeattuide. Gráfii leat vuoddu dieđut vižžon Bårdsen et al. (2014).

3.3 Guohtungeavaheapmi ja areálahálddašeapmi

Boazodoalloláhka “galgá leat mielde sihkkarastime boazodoalloareálaid sámi boazodoalloguovllus boazodoalu deataleamos resursavuodđun» (Reindriftsloven, 2007). Vaikko ná la, de ii leat biddjon mihttu dahje definerejuvvon mearri man ollu areála ferte sihkkarastit vai fuolaha bistevas sámi boazodoalu boahhteáiggis (Stortinget, 2023). Lága mielde lea areálaid sihkkarastinovddasvástádus «boazodoallovuoigatvuođa eaiggádiin, eará vuoigatvuođalaččain ja eiseválddiin» (Reindriftsloven, 2007). Ovddasvástádus lea háddjejuvvon ja eanas muddui dasa váikkuhit eará lágaid stivrejuvvon mearridanproseassat (nugo Plána- ja huksenláhka).

Riektediehtaga professor, Øyvind Ravna (2015), čuoččuha rievttálaš suddjen sámi vuoigatvuođain luondduresurssaide ja eanaviidodagaide lea váilevaš. Boazodoalu areálat miehtá Norgga vásihit lassáneaddji sisabahkkemiid aktevrain geat háliidit geavahit guovlluid ruvkedoaimmaide, militeara doaimmaide, ođasmahtti biegg- ja čáhceenergijja ávkástallamii, muhtaskohterturismii ja bartahuksemiidda. Dan botta go norgga politihkka (ja internationála šiehtadusat maid Norga lea soahpan) dohkkehit boazoguohtumiid sámi boazodoalu ávnnaslaš vuodđun, de lea ain eahpečielggas man muddui sámi dološvieru geavaheapmi lea suddjejuvvon sisabahkkemiid vuostá (Bjørklund, 2013; Einarsbøl, 2005). Vel Fosen-duomu⁴ 2021:s lea dát ain eahpečielggas. Jáhkašáččat vásiha boazodoallu sisabahkkemiid guohtunareálaide, seammás sii eai oaččo ođđa areálaid. Odne iige gávdno bajilgovva areálamassimis, muhto ráđđehus ja NBR leat soahpan ráhkadit statistihka čalmmustahttin dihte boazoguohtunareálaid rievdadusaid (Stortinget, 2023).

Boazodoalu oktavuodas areálahálddašeapmi lea movt iešguđet orohagat atnet ja juhket guohtunareála, muhto maidái gilvu areálaid geavaheamis olggobeale aktevrariguin. Guohtunresursaid siskkáldas juohkima dáfus, 2007 Boazodoalloláhka ása^{hii} *doallonjuolggadusaid* geatnegahtton reaidun orohagaid boazologu, guohtungeavaheami ja johtalemiid plánemii, maidái dáhtoniid goas johtá ovttá jahkodatguohtumis nubbái (Reindriftsforvaltningen, 2009). Muhto vejolašvuohta dakkaviđe reageret dálke- ja guohtundilálaš rievdadusaide lea boazosápmelaččaid duohken geat leat duoddaris ealuin. Jus eallu vuorddekeahttá ráfehuhitto dahje temperatuvrra rievdamat jieknjudit

šaddodaga, de lea dárbu johtit ealuin, iige sáhte čuovvut doallonjuolggadusaid mearriduvvon áiggiid. Mearriduvvon áigemiin sáhtta spiehkastit, muhto dalle ferte álggos Stáhtahálddašeaddji miehtat dasa. Dát vealtameahttumiid lea ájihahtti mearridanlađas fáhkka rievdadusaide, ja boazodoallit geat johtet lobi haga, rihkkot lága ja sáhttet sáhkkoallat. Eará boazodoalloguovlluin, nugo Yamal:as Oarje-Sibirjás, lea boazodolliin eanet friddjavuohta ieža mearridit ja heivehit guohtungeavaheami.

Globála liegganeapmi dahká Finnmarkkuduoddari lieggaset ja njuoskaset dálvviid, ja lassána dárbu areálaid geavahit eanet fleksibel vugiin (Hanssen-Bauer et al., 2023). Jus guohtumat muhtun guovllus leat “lássašuvvan” jiekŋuma dahje čeargama geažil, de ferte sáhttit johtit bohccuiguin molssaevttolaš guohtunguovlluide vai doalaha ealus čálgu. Muhto - nugo namuhuvvon- areálaid alde lea garra gilvu. Bieggafápmo-, ruvke-, bartahuksen ja eará infrastruktuva borra dárbbalaš guohtunareálaid ja unnida boazodoalu vejolašvuođaid heivehit barggu luonddu- ja dálkkádatrievdadusaide. Boazodoallit geaid lean jearahallan deattuhedje nai eahpesihkarvuođa guohtunvuoigatvuođaid dáfus leat dehálaš sivvan manin orohagaid bajimus boazologuid mearrádusat dagahedje riidodilálašvuođaid. Láhkálávdegotti miellahtut geat ráhkadedje evttohusa otná Boazodoalloláhkii, oaivvilledje boazoguohtunareálaid juohku ferte formaliserejuvvot ovdal go orohagaide lea vejolaš ráhkadit doallonjuolggadusaid ja evttohit bistevas boazologu (NOU, 2001). Dát oktiivástida NBR ovdeš jodiheaddji cealkámušain, gii čilgii go gohčču boazosápmelaččaid mearridit boazologu almmá meroštalaheahttá leatgo guohtunareálat gávdnamis, de lea seamma go sihtat “dálueamida birggastit lanjaid iige mitalit man stuorrát lanjat leat» (NRK Sápmi, 2013).

3.4 Árbevirolaš sámi boazodoallomáhtu: dássedeaddu gaskal bohcco, luonddu ja olbmo

3.4.1 Geavatlaš boazodoallu

Eiseválddit deattuhit stabiila boazologu, standardiserejuvvon biergobuvttadeami ja diehttevaš guohtungeavaheami. Árbevirolaš boazodoalloperspektiivvas dattege ii jurddašuvvon boazodoallu stabilitehta, standárddaid ja einnotahttivuođa oktavuhtii. Gos stáhta árvvoštallá boazodoalu mihttologuid, boazolohkamiid ja statistihkaid, de árbevirolaš boazodoallu fokusere boazosápmelaččaid heivehallannávccaid. Sárnis Máilmmi birasbeaivái 2007:s čilgii *Association of World Reindeer Herders* váldočálili, Johan Mathis Turi, boazodoallit geahččalit heivehallat jotkkolaš molsašuddi dilálašvuođaide (Turi, 2007) – luondu ja dálkkádat rievda jagiáiggiid mielde, ja divrriid,

⁴ Fosen-áššis lea vuostálasvuohta gaskal guokte bieggafápmorusttega Fosenis Trøndelágas ja boazosápmelaččaid vuoigatvuođaid. 2021 golggotmánus konkluderii ovttafajenalaš alimusriekti ahte mearrádus addit lobi bieggafápmohuksemii ii lean fámoláš daningo husken rihkkui boazosápmelaččaid vuoigatvuođa kulturdoaimmaheapmái (čilgejuvvon ON konvenšuvna 27. Artihkkalis siviila ja politihkalaš vuoigatvuođaid birra).

boraspiriid ja olbmuid gilvaleaddji areálageavaheapmi ráfehuhtta bohccuid. Turi dajai nai ahte jahkálaš muohta ja jiekŋagovččasvariašuvnnat eai leat apmasat davviguovllu olbmuide. Dábálaš sámi sátnevájas, *Jahki ii leat jagi viellja*, čájeha juste dáid variašuvnnat.

Boazodoalus lea danin álelassii dehálaš ohcat dássedeattu gaskal luonddu, bohcco ja boazodoalli ja čadat muddet iežas báikkálaš dilálašvuodaid mielde (Johnsen et al., 2017). Mii ipmirduvvo leat optimála boazolohkun, eallostruktuvrán ja buvttadanstrategiijan danin rievddada áiggi badjel ja lea dálkkádaga, eanadaga, guohtundilálašvuodaid, boraspiriid ja eará mállet ráfehuhttimiid duohken. Boazosápmelaččaid bearašdilli maid váikkuha dasa. Boazodoallu ferte ráhkkanan dustet rievdadusaid guohtundilálašvuodain, eanandagas ja ráfehuhttimiid intensitehta. Fitmadis boazobargi observe ealu birra jagi, dovda sáhkkonáliid iešvuodaid, varrásiid ja njiŋnelasaid sáhkkehemiid ja sáhtta oázžut nanu ealu man heiveha báikkálaš eanadahkii (Johnsen & Benjaminsen, 2017; Johnsen et al., 2017). Boazosápmelaččat geaid jearahallen, oaivvildedje heivehanmuniin sáhtta bisuhit dássedeattu gaskal luonddu, bohccuid ja olbmuid (rievidatit plánaid dárbbu mielde). Boazosápmelaččat hupme earenoamážit guovtti metoda birra dustet luonddurievdadusaid mat vuodđun atniba bohcco luonddu: mobilitehta ja mánggabealatvuoda.

Mobilitehtas lea sáhka sirdit ealu, dovdat ealu bures ja ipmirdit dan láhttema. Mobilitehtas lea maid sáhka johtit ealuin orohagaid gaskkas vai boazu beassá ávkkástallat guohtunressusaid potenciála. Jus guohtoneatnamat leat jikŋon dahje leat eará areálageavaheami ráfehuhttimat, de sáhtta sirdit ealu eará sadjái guohtunguovllus gos lea eambbo ráfálaš.

Mánggabealatvuoha mearkkaša eallostruktuvrá mas bohccot leat iešguđet agis ja mas leat njiŋnelas ja varis bohccot. Dan man agis bohccot leat ja leat go njiŋnelas vai varis bohccot váikkuha dasa ahte dat mannet iešguđet guohtunguovlluide. Mun jearahallan Oarje-Finnmárkku boazosápmelaččaid geat čilgejedje ahte ealuid strukturrevdatasat (nu ahte stuora oassi leat njiŋnelasat) rievddadedje ealuid láhttenvuogi ja guohtunminstara. Sámi ealuin leat árbevirolaččat leamaš stuorát oassi varrásat go dat mii odne lea. Varrásiin lea deháleappo doaibma go dušše čovjudit njiŋnelasaid. Sii leat gievrrabut, ja dálvet nagodit goaivut muohttaga, mii maid boahká eará bohccuide ávkin. Njiŋnelasat eai nagot ávkkástallat visot ealátvariašuvnnaid dálveorohagas muohttaga dihte, čilgejedje boazosápmelaččat. Varrásat leat luondus juo eambbo gierdevaččat olmmošlaš ráfehuhttimiidda ja mannet guohtun guovlluide maid álddut ja ruksesmiesit garvet (Johnsen & Benjaminsen, 2017).

Boazosápmelaččat geaid lean jearahallan hupme nai boazodoalu balánssa sáhtta bisuhit go gávdnojit nu gohčoduvvon «bufferat». Juogalágan buffer (sihkarvuoha) lea dat go gávdnojit molssaevttolaš guohtoneatnamat go dat eatnamat maid

dábálaččat geavaha eai leat olámuttos earenoamáš dálkedilálašvuodaid dahje eará sivaidd geažil, igos sáhtta guođohit. Eará mállet sihkarvuoha lea doallat eanet bohccuid go dan “maid dárbbáša”, daningo lea veadjemeahtun eastadit boazomassimiid. Lea hui jáhkehahtti ahte muhtun bohccot gottáhallet boraspiriide dahje vuojáhallet mohtorfievrruide dahje jápmet dávddaid geažil. Goalmmát mállet buffer lea ordnet liige bargofámu. Bargofápmun leat dábálaččat boazosápmelaččat ja bearašlahtut geat beaivválaččat eai bargga bohccuiguin, muhto geat veahkehit áigodagain go lea ollu bargu nugo ovdamearkka dihte gidđa- ja čakčajohtimis, misiid mearkumis ja geassit njuovvanbohccuid čakčat.

3.4.2 Etihkka ja gaskavuodát

Fokusa bisuhit dássedeattu gaskal luonddu, bohcco ja boazodoalli gaskkas ii gula dušše boazodoalu geavatlaš beallái. Das lea maid sáhka etihkas ja gaskavuodain. Árbevirolaš sámi boazodoalus lea ipmárdus ahte bohccos lea friddja dáhttu ja sierra dárbbut. Sámi myhta boazodoalu álggu birra deattuha eaktodáhtolaš ovtastallama gaskal olbmo ja bohcco. Boazu lea biekká buorri ja eatnama, ja olmmoš ii sáhte goassege áibbas dan gozihit (Bull et al., 2001; Sara, 2009). Boazosápmelaččaid eallogoziheami ferte ipmirdit leat bohcco ja olbmo gaskaneassoahpamuššan masa vuodđun lea boazosápmelaččaid máhttu bohccuid birra ja áktejupmi bohccuide. Boazosápmelaččaid bargu lea ipmirdit bohccuid luonddu ja láhčit dili sin biologalaš dárbbuide (Sara, 2009).

Etihkka lei maid fáddá mii váldui ovdan go jearahallen Oarje-Finnmárkku ja Røros-guovllu boazosápmelaččaid miessenjuovvama birra. Sámi dološvieruid mielde lea boastut rátkit misiid áldduin ovdalgo miesit ieža birgejit. Sirren sáhtta dagahit eallu fiellada daningo álddut, main lea nanu oktavuoha miessái, atná olu árjjaid ohcat dan. Dainna lágiin, čilgejedje boazodoallit, miessenjuovvamis leat negatiiva váikkuhusat ellidčálgu. Ortnet maiddá váikkuha boazosápmelaččaide. Sii muitaledje lea lossat gullat áldduid ruovgame misiideaset, ja lea ollu bargu doallat čeahkis mášohis ealu (Johnsen et al., 2017).

Bohccos lea maiddá doaibma olbmuidgaskasaš oktavuodain. Boazodoalus árbevirolaččat ožžot mánát juo unnin, sihke bártnit ja nieiddat, bohcco skeaŋkan. Maiddá go boazosápmelaččat náitalit, lea vierrun ahte nubbi sudnos johtá bohccuiguin náittosguoimmi orohahkii. Boađusin lea ahte nuppi orohagas lassána boazolohku ja nuppis fas unnu. Dakkár árbevierut lei okta sivain manin boazosápmelaččat geaid jearahallen garrasit reagerejedje eiseválddiid garra vuohká movt hálldašitboazologu. Boazosápmelaččat deattuhedje boazologu heiveheamis fertejit kultuvrralaš ja sosioekonomalaš bealit árvvoštallot seamma dehálažžan go ekologalaš bealit, ja bajimus boazologus ferte veaháš heivehanmunni vai boazosápmelaččat ain sáhttet bohccuid addit skeaŋkan, náittosdilis johtit nuppi orohahkii iežas ealuin, ávkkástallat buriid guohtundiliid ja

- erenoamážit - ávkástallat guohtoneatnamiid masa lea vuoigatvuohta (Johnsen, 2018).

Boazosápmelaččain lea nai eará oaidnu go eiseválddiin váikkuhusaide go lea beare alla boazolohku. Sii vuosttažettiin ja ovddemusat eai fuolastuvvan eatnamiid guorbademiin, muhto go alla boazolohku lasiha riskka ealut masttadit ja guohtoneatnamiid alde šaddet riiddut (Johnsen et al., 2015). Sosiálaantropologa Robert Paine, gii dutkkai sámi boazodoalu Davvi-Norggas 1960 logu rájes - 1990-lohkui, čilgii boazosápmelaččaid oaidnu "beare ollu bohccuide" lea relatiivvalaš ja dan ferte ipmirdit konteavstta vuodul. Su ovdamearka lei ahte boazosápmelaš gii massá bohccuid eará ealuide sáhtta jurddašit sus leat «beare ollu» bohccot maid galgá hálldašit, muhto go boazosámi mánat leat doarvái boarrásat veahkehit, de sáhttet seamma meari bohccot adnot leame «beare unnán» (Paine, 1994). Seamma ládje go Paine, lean mun nai vásihan boazosápmelaččat ipmirdit boazologu konteavsttas, ja áigumuš lea gávdnat dássedeattu gaskal eaiggáduššat beare ollu ja beare unnán bohccuid - ja optimála boazolohku rievddada dálkki, guohtoneatnamiid ja sosiála relašuvnnaid mielde.

3.5 Čoahkkáigeassu

Eiseválddit hálldašit boazodoalu eanasmuddui biologii ja ekologii diehtogáldu vuodul ja meroštallamiid maiguin optimalisere boazodoalu biergobuvttadeami ja ja ekonomii go mudde boazologu ja boazosápmelaččaid logu. Standardiseret eallostruktuurra ja eallosturrodagaid lea reaidu mii álkidahtta boazodoalu hálldašeami. Álkidahttimat ja tehnikkalaš lahkoneamit maiguin árvvoštallá leat go ealut heivehuvvon guohtunvuodđui dattetge addá unnán sáji boazosápmelaččaid iežaset kompleaksa ja báikkálaš máhttui bohccuid ja guohtoneatnamiid hálldašeami dáfus, ja sáhtta vel goaridit dan nai. 60 jagi leat eiseválddit cealkán rationaboazodoalus galget ealus leat ollu nijnjelasat vai maksimere buvttadeami misiid, mat njuovvovuođi seamma čavčča. Boazosápmelaččaide, geat njuvvet misiid, máksuojuvvo liigedoarjja. Otná eallostruktuurra lea heivehuvvon doarjjaortnegii, muhto unnida ealu vejolašvuoda ávkástallat guohtunresurssaid ja dahká dan hearkkibun go šaddet váttis guohtundilálašvuodát.

Eallosturrodagaid ja njuovvandeattuid mihttologut maid EBD atná gozihit boazodoalu bistevašvuoda, atná vuodđun einnostahtti biergobuvttadanmálla go lea stabiila dilli. Standárddat ja gaskamearri dattetge eai leat heivvolaččat buvttadusvuogádagaid muddemii go olámuttos guohtoneatnamat rievddadit áiggi mielde (áigodagaid ja jagis jahkái) ja maid eanadagaid mielde (iešguđet eallinbirrasat ja dálkkádatsonat davvin lulás) (Krätli & Schareika, 2010). Ja dan botta go sámi árbevirolaš boazodoallomáhtus leat metodat eallit eahpesihkarvuodain, heivehit jahkodatjoruide ja dálkedilálašvuodaide, ja suddjet bohccuid olgguldas áitagiid vuostá nugo sisabahkkemiid, boraspiriid ja

dálkkádatrievdademiid, de eiseválddiid boazodoalu muddemat hehtejit dán máhtu effektiiva geavaheames. Eiseválddit buvttadanmihtut leat šaddan láidesteadđijn movt stuoraservodat ipmirda bistevaš boazodoalu, ja – maid Heikkilä (2006, s. 83) lea áican Suomas - "boazodoallit eai adno áššedovdin iežaset fidnus". Ovdamearkkaid maid mii leat geahččan dán artiikkalis (doarjagat miessenjuovvamii, alimus boazologu mearrideapmi ja areálageavaheapmi) čájehit movt otná boazodoalu ja bohccuid areálaid hálldašeapmi dahká váttisin boazoeaiggádiidda geavahit árbevirolaš máhtu luonddu- ja dálkkádatrievdadusaid heaiveheapmái. Muddemat addet maiddái unnán vejolašvuodaid boazodoalu árbevirolaš etihkkaperspektiivvaide. Rationaliserenpolitihka váikkuhus lea mielde láivudahttime boazodoalloservodagaid heivehannávccaid (Mathiesen et al., 2013).

Norga stáhta boazodoalustivren lea kontrastan árbevirolaš máhtu lassáneaddji dohkkeheapmái ja internationála dutkama ja politihkahábmema praksisii. Ovdamearkka dihte deattuha *Intergovernmental Panel on Climate Change* (IPCC) ja *Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services* (IPBES) iešguđet máhtovuogádagaid árvvu, maiddái álgoálbmotmáhtu, go galgá ovddidit vuoiggalaš, ollislaš ja effektiiva biraspolitihka mii lea buoremussan lundui ja olbmuide (IPBES, 2018; IPCC, 2014). IPBES ovddida nai eambbo plurála lahkoneami ipmirdit ja árvvusatnit luonddu, ja dutkit bidjet eanet fuomášumi *makkár ja geaid* árvvut ja máhttu speadjalastojuvvo almmolaš mearrádusain (Díaz et al., 2018; Jacobs et al., 2020; Kenter, 2018; Pascual et al., 2021; Pascual et al., 2017). Ja dutkit čujuhit dárbbu eambbo searvadahtti mearridanproseassaide (mat dohkkehit iešguđet perspektiivvaid olbmo ja luonddu gaskavuhtii) vai sihkkarastá sosiála vuoiggalašvuoda ja legitiima mearrádusaid (se for eksempel Pascual et al., 2021).

3.6 Rávvagat

- Vai láchčo dili dasa ahte boazodoalus lea heivehanmunni mii addá dasa heivehannávccaid, de eiseválddit fertejit oahpásnuvvat dasa movt boazodoallu lea heivehan rievdadusaide áiggiid čađa ja láchit dili vai boazosápmelaččat ain sáhttet geavahit dán máhtu.
- Boazodoalu guohtunareálat leat garra áitagaiid vuolde, ja dáid areálaid buorebut suddjen lea mearrideaddjin vai boazodoallu sáhtta bisuhit iežas johtáleadđji vuogi mii lea heivehuvvon marginála ja molsašuddi guohtunresurssaide. Danin ferte boazodoalu eavttuid ipmirdit báikkálaš konteavsttas.
- Sámi boazodoalu hálldašeapmi berre speadjalastit olámuttolaš máhtu, ipmárdusa ja gelbbolašvuoda - sihke árbevirolaš ja dutkanvuodát - vai sihkkarastá mearrádusaid leat sihke legitiimmat ja bistevaččat.

Referanssat

- Arnesen, A. G. (1979). Norsk rett – også for samer? Særlig om reindriftssamenes rettstilling før og nå. *Hefte for kritisk juss*, 5(1), 15–24.
- Bjørklund, I. (2013). Gruvedrift og reindrift – om nordområdesatsing, folkerett og trojanske hester i Sápmi. I S. Jentoft, J.-I. Nergård & K. A. Røvik (Red.), *Hvor går Nord-Norge? Bind 3 – Politiske tidslinjer* (s. 417–428). Orkana akademisk.
- Bull, K. S., Oskal, N. & Sara, M. N. (2001). *Reindriften i Finnmark: rettshistorie 1852–1960*. Cappelen akademisk.
- Bårdsen, B.-J., Berglann, H., Stien, A. & Tveraa, T. (2014). *Effekten av høsting på produksjon og lønnsomhet i reindriften* (NINA Rapport 999, Issue. Norsk Institutt for naturforskning.
- Díaz, S., Pascual, U., Stenseke, M., Martín-López, B., Watson, R. T., Molnár, Z., Hill, R., Chan, K. M., Baste, I. A. & Brauman, K. A. (2018). Assessing nature's contributions to people. *Science*, 359(6373), 270–272.
- Dong, S., Wen, L., Liu, S., Zhang, X., Lassoie, J. P., Yi, S., Li, X., Li, J. & Li, Y. (2011). Vulnerability of worldwide pastoralism to global changes and interdisciplinary strategies for sustainable pastoralism. *Ecology and Society*, 16(2), Article 10. <https://doi.org/10.5751/ES-04093-160210>
- Einarsbøl, E. (2005, 20 June). *Reindeer husbandry rights in Norway*. Hentet 23 June fra <http://www.galdu.org/web/calahus.php?artihkkal=259&giella1=eng>
- Finnmark Dagblad. (2013, 29 September). *Glem det*. Hentet 17 September fra <http://www.finnmarkdagblad.no/nyheter/article6513776.ece>
- Hanssen-Bauer, I., Benestad, R. E., Lutz, J., Vikhamar-Schuler, D., Svyashchennikov, P. & Førland, E. J. (2023). Comparative Analyses of Local Historical and Future Climate Conditions Important for Reindeer Herding in Finnmark, Norway and the Yamal Nenets Autonomous Okrug, Russia. I S. D. Mathiesen, I. M. G. Eira, E. I. Turi, A. Oskal, M. Pogodaev & M. Tonkopeeva (Red.), *Reindeer Husbandry: Adaptation to the Changing Arctic, Volume 1* (s. 187–222). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17625-8_8
- Heikkilä, L. (2006). The comparison of indigenous and scientific perceptions of reindeer management. *Reindeer Management in Northernmost Europe*, 73–93.
- Ims, A. A. & Kosmo, A. J. (2001). *Høyeste reintall for distriktene i Vest-Finnmark*. Reindriftsforvaltningen.
- IPBES. (2018). *Summary for policymakers of the regional assessment report on biodiversity and ecosystem services for Europe and Central Asia*. The Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. <https://ipbes.net/global-assessment>
- IPCC. (2014). Summary for policymakers. I C. B. Field, V. R. Barros, D. J. Dokken, K. J. Mach, M. D. Mastrandrea, T. E. Bilir, M. Chatterjee, K. L. Ebi, Y. O. Estrada, R. C. Genova, B. Girma, E. S. Kissel, A. N. Levy, S. MacCracken, P. R. Mastrandrea & L. L. White (Red.), *Climate Change 2014: Impacts, Adaptation, and Vulnerability. Part A: Global and Sectoral Aspects. Contribution of Working Group II to the Fifth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* (s. 1–32). Cambridge University Press. https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ar5_wgII_spm_en.pdf
- Jacobs, S., Zafra-Calvo, N., Gonzalez-Jimenez, D., Guibrunet, L., Benessaiah, K., Berghöfer, A., Chaves-Chaparro, J., Díaz, S., Gomez-Baggethun, E. & Lele, S. (2020). Use your power for good: plural valuation of nature—the Oaxaca statement. *Global Sustainability*, 3.
- Johnsen, K. I. (2016). Medbestemmelse, makt og mistillit i reindriftsforvaltningen. I T. A. Benjaminsen, I. M. G. Eira & M. N. Sara (Red.), *Samisk reindrift, norske myter* (s. 195–220). Fagbokforlaget.
- Johnsen, K. I. (2018). *Conflicting knowledges, competing worldviews: Norwegian governance of Sámi reindeer husbandry in West Finnmark, Norway* (Publikasjonsnr. 2018:87) [Norwegian University of Life Sciences (NMBU)]. Ås.
- Johnsen, K. I. & Benjaminsen, T. A. (2017). The art of governing and everyday resistance: “rationalization” of Sámi reindeer husbandry in Norway since the 1970s. *Acta Borealia*, 34(1), 1–25. <https://doi.org/10.1080/08003831.2017.1317981>
- Johnsen, K. I., Benjaminsen, T. A. & Eira, I. M. G. (2015). Seeing like the state or like pastoralists? Conflicting narratives on the governance of Sámi reindeer husbandry in Finnmark, Norway. *Norsk Geografisk Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, 69(4), 230–241. <https://doi.org/10.1080/00291951.2015.1033747>
- Johnsen, K. I., Eira, I. M. G. & Mathiesen, S. D. (2017). Sámi reindeer governance in Norway as competing knowledge-systems: A participatory study. *Ecology and Society*, 22(4), Article 33. <https://doi.org/https://doi.org/10.5751/ES-09786-220433>

- Johnsen, K. I., Eira, I. M. G., Mathiesen, S. D. & Oskal, A. (2023). 'Leaving No One Behind' – Sustainable Development of Sámi Reindeer Husbandry in Norway. I S. D. Mathiesen, I. M. G. Eira, E. I. Turi, A. Oskal, M. Pogodaev & M. Tonkopeeva (Red.), *Reindeer Husbandry: Adaptation to the Changing Arctic, Volume 1* (s. 37-66). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-031-17625-8_3
- Kenter, J. O. (2018). IPBES: Don't throw out the baby whilst keeping the bathwater; Put people's values central, not nature's contributions. *Ecosystem Services*, 33, 40-43.
- Krätli, S. & Schareika, N. (2010). Living off uncertainty: the intelligent animal production of dryland pastoralists. *The European Journal of Development Research*, 22(5), 605-622.
- Landbruksdirektoratet. (2020). *Ressursregnskap for reindriftsnæringen. Reindriftsåret 1. april 2019 – 31. mars 2020* (Rapport nr. 43/2020, Issue. Landbruksdirektoratet.
- Landbruksdirektoratet. (2022). *Ressursregnskap for reindriftsnæringen. Reindriftsåret 1. april 2021 – 31. mars 2022* (Rapport nr. 44/2022, Issue. Landbruksdirektoratet.
- LD. (1966). *Innstilling fra Reindriftslovkomiteen*. Landbruksdepartementet. https://www.stortinget.no/no/Saker-og-publikasjoner/Stortingsforhandlinger/Lesevisning/?p=1976-77&paid=4&wid=a&psid=DIVL480&pgid=a_0707&vt=a&did=DIVL508&s=True
- Lenvik, D. (1988). *Utvalgsstrategi i reinflokken* [Norges Landbrukshøgskole]. Ås.
- LMD. (2008). *Veileder for fastsetting av økologisk bærekraftig reintall*. Landbruks- og matdepartementet. https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/lmd/vedlegg/brosjyrer_veiledere_rapporter/veileder_fastsetting_okologisk_baerekraftig_reintall_des_2008.pdf
- LMD. (2018, 5 July). *Økologisk, kulturell og økonomisk bærekraft*. Landbruks- og Matdepartementet. Hentet 30 January fra <https://www.regjeringen.no/no/tema/mat-fiske-og-landbruk/reindrift/okologisk-kulturell-og-okonomisk-barekraft/id2339776/>
- Magga, O. H., Mathiesen, S. D., Corell, R. W. & Oskal, A. (Red.). (2009). *Reindeer herding, traditional knowledge, adaptation to climate change and loss of grazing land*. Fagtrykk Idé AS. <https://oarchive.arctic-council.org/bitstream/handle/11374/43/Reindeer%20herding,%20traditional%20knowledgem%20adaptation%20to%20climate%20change%20and%20loss%20of%20grazing%20land.pdf?sequence=1>
- Mathiesen, S. D., Alfthan, B., Corell, R., Eira, R. B. M., Eira, I. M. G., Degteva, A., Johnsen, K. I., Oskal, A., Roué, M., Sara, M. N., Skum, E. R., Turi, E. I. & Turi, J. M. (2013). Strategies to enhance the resilience of Sámi reindeer husbandry to rapid changes in the Arctic. I Arctic Council (Red.), *Arctic Resilience Interim Report 2013* (s. 109-112). Stockholm Environment Institute and Stockholm Resilience Centre.
- Nebell, I., Rustad, L. J., Pettersen, I., Røe, M. & Walland, F. (2018). Kalveklassifisering og kalveslaktetilskudd for reinkalv. *NIBIO Rapport*, 4(11). https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2484981/NIBIO_RAPPORT_2018_4_11.pdf?sequence=3&isAllowed=y
- Niamir-Fuller, M. (2000). The resilience of pastoral herding in Sahelian Africa. I F. Berkes & C. Folke (Red.), *Linking social and ecological systems: management practices and social mechanisms for building resilience* (s. 250-284). Cambridge University Press.
- NOU. (2001). *Forslag til endringer i reindriftsloven: Innstilling fra Reindriftslovutvalget oppnevnt av Landbruksdepartementet 5. november 1998* (Norges offentlige utredninger, Issue. Statens forvaltningstjeneste. <https://www.regjeringen.no/contentassets/bbbc786f04474086baec735f19cb6c4/no/pdfa/nou200120010035000dddpdfa.pdf>
- NRK Nordnytt. (2014, 26 September). *Ikke i rute med reintallsreduksjon*. Hentet 6 October fra <http://www.nrk.no/nordnytt/ikke-i-rute-med-reintallsreduksjon-1.11954217>
- NRK Sápmi. (2013, 18 February). *Kunne vært ferdig på nittitallet*. Hentet 16 January fra http://www.nrk.no/kanal/nrk_sapmi/1.10917493
- NRK Sápmi. (2014, 9 May). *Reintallet holder seg høyt*. Hentet 9 March fra <http://www.nrk.no/sapmi/reintallet-holder-seg-hoyt-1.11708266>
- Paine, R. (1994). *Herds of the tundra: A portrait of Saami reindeer pastoralism*. Smithsonian Institution Press Washington, DC.
- Pascual, U., Adams, W. M., Díaz, S., Lele, S., Mace, G. M. & Turnhout, E. (2021). Biodiversity and the challenge of pluralism. *Nature Sustainability*, 4, 567-572. <https://www.atree.org/sites/default/files/s41893-021-00694-7.pdf>
- Pascual, U., Balvanera, P., Díaz, S., Pataki, G., Roth, E., Stenseke, M., Watson, R. T., Dessane, E. B., Islar, M. & Kelemen, E. (2017). Valuing nature's contributions to people: the IPBES approach. *Current Opinion in Environmental Sustainability*, 26, 7-16.

- Ravna, Ø. (2015). Sámi Rights to Natural Resources and Lands in Norway. I N. Loukacheva (Red.), *Polar Law and Resources* (s. 63–77). Nordic Council of Ministers. <http://norden.diva-portal.org/smash/get/diva2:805978/FULLTEXT01.pdf>
- Reindriftsforvaltningen. (2009). *Veileder for utarbeidelse av bruksregler*. Reindriftsforvaltningen. <http://bit.ly/1wdbe6H>
- Reindriftsloven. (2007). *Lov om reindrift (LOV-2007-06-15-40)* Lovdata. <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2007-06-15-40>
- Riksrevisjonen. (2003-2004). *Riksrevisjonens undersøkelse av bærekraftig bruk av reinbeiteressursene i Finnmark* (Dokument 3:12 (2003–2004), Issue. https://www.stortinget.no/globalassets/pdf/dokumentserien/2003-2004/dok_3_12_2003_2004.pdf
- Riseth, J. Å. (2000). *Sámi reindeer management under technological change 1960–1990: implications for common-pool resource use under various natural and institutional conditions. A comparative analysis of regional development paths in West Finnmark, North Trøndelag, and South Trøndelag/Hedmark, Norway* [Agricultural University of Norway]. Ås. http://dlc.dlib.indiana.edu/dlc/bitstream/handle/10535/3618/sami_reindeer_management_under_technological_change_1960_to_1990_implications_for_common_pool_resource_use_norway.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Sara, M. N. (2001). *Reinen – et gode fra vinden: Reindriftens tilpasningsformer i Kautokeino*. Davvi girji.
- Sara, M. N. (2009). Siida and Traditional Sámi Reindeer Herding Knowledge. *Northern Review*, 30(Spring 2009), 153–178.
- Sara, M. N., Eira, I. M. G., Bjørklund, I. & Oskal, A. (2016). Hvordan skal vi forstå reintall? I T. A. Benjaminsen, I. M. G. Eira & M. N. Sara (Red.), *Samisk reindrift, norske myter* (s. 51-68). Fagbokforlaget.
- Statens reindriftsforvaltning. (2014). *Ressursregnskap for reindriftsnæringen for reindriftsåret 1. april 2012 – 31. mars 2013*. Fagtrykk Idé AS. <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/reindriften/for-siidaandeler/publikasjoner>
- Stortinget. (2023, 28 February). *Svar på skriftlig spørsmål om å sikre reindriftas arealgrunnlag*. Hentet 28 February fra <https://www.regjeringen.no/no/aktuelt/svar-pa-skriftlig-sporsmal-om-a-sikre-reindriftas-arealgrunnlag/id2965039/>
- Turi, J. M. (2007, 1st June 2007). Johan Mathis Turi addresses World Environment Day. I. International Centre for Reindeer Husbandry.
- Vorren, Ø. (1946). Reindriften i Norge. *Norsk Geografisk Tidsskrift – Norwegian Journal of Geography*, 11(5–6), 199–220. <https://doi.org/10.1080/00291954608551627>

4 Leago norgga narratiiva sámi boazodoalu birra rievdamme?

Tor A. Benjaminsen

Professor, Norgga biras- ja biodiedalaš universitehta

Čoahkkáigeassu

Sámi boazodoallu lea guhká adnojuvvon váttisvuohtan norgga servodagas. Earenoamážit lea boazodoallu Finnmárkkus cielahuuvon almmolaš digaštallamis. Lea leamaš dábálaš čuoččuhit ahte boazoeaiggádiin leat beare ollu bohccot mat daguhit ahte Finnmárkku duoddarat gurbet, vuollegis njuovvandeattuid ja areálariidduid. Boazodoallu lea, nuppiiguin sániiguin daddjojuvvon, ipmirduvvon dakkár ealáhussan mas váilu ekologalaš bistevasvuohta, mas ii leat ekonomalaččat beaktilvuohta, ja mii hehte servodatovdáneami dakko bokte ahte vuostálastá earret eará ruvkkiiid, bieggaturbiinnaid ja el-fápmorustegiid. Dán artihkkala áigumuš lei guorahallat leago dát narratiivvat dahje váldosáгат rievdan. Analysa vuođđun leat adnon dieđut mediadiehtobásas Atekst. Bohtosat čájehit ahte mediaáššit boazodoalu ja árbevirolaš/máhtu/bistevasvuođa birra leat lassánan mearkkašahtti ládje maŋimuš 10-20 jagis. Seammás leat čállosiid logut mat gusket eatnamiid guoradeapmái/ unnon/njiedjan seamma áigodagas. Dasa lassin leat lassánan artihkkalat mat digaštallet boazodoalu dálkkádatrievdamiid oktavuodas ja dáža odđakolonialismma. Danne orru

nu ahte máhtolašvuohta boazodoalus lea eanet ja eanet árvvusadnojuvvon ja ahte fokus lea sirdojuvvon dálkkádatrievdamiidda ja (odđa) kolonialisttalaš oktavuhtii stáhta ja boazodoalu gaskka. Dát rievdamat leat vuosttažettiin oassin riikkaidgaskasaš treanddas mas girjáivuohta ja iešguđetlágan máhtolašvuohta dohkkehuvvo. Riikkaidgaskasaš ja Norgga digaštallamat dekoloniserema birra lea várra váikkuhan dán álggahan narratiiva rievdamii. Dát rievdamat Norggas čuvvot maiddái máilmmiviidosas rievdamiid das movt oidnet pastorálisma dahje elliid guođohit. Áltá-Guovdageainnu eanu buođđudeami riidu čanai biraslihkadusa, sámepolitihkalaš lihkadusa ja boazodoalu oktii. Muhto dađistaga šadde birasgáhtejeaddjit eanet kritihkalaččat boazodollui seammás go čuoččuhusat boazodoalu birasnuoskkideami ja heajos elliidsuodjaleami birra lassánedje. Muhto miellavuosttaldeamit bieggaturbiinnaid Fovsenis ja plánejuvvon veaikeruvkii vuostá Fálesnuoris leat dál oasit ahte biraslihkadusas ja boazodoalus fas leat gávnadan oktasaš beroštumiiguin.

4.1 Álggahus

Sámi boazodoallu lea guhkes áiggi adnojuvvon váttisvuohtan dan sadjái go resursan norgga servodagas. dát gusto Earenoaearenoamážit boazodollui Finnmárkkus gos, dávjá geardduhuvvo ságain dahje narratiivvain, leat navdan ahte lea alla boazolohku mii dahká ahte dálveguhtuneatnamat gurbet, šaddet vuollegis njuovvandeattut ja areálariddut. Boazodoallu adnojuvvo dakkár doaibman mas lea heajos ekologalaš bistevasvuohta, unnán ekonomalaš doaibmavuohki ja vuollegis buvttadeamit, ja mat hehttejit servodatovdáneami earret eará go vuosttaldit ođđa ruvkkii, bieggaturbiinnaid, barttahuksemaid, báhčinsiiljuid ja elfápmojohtasiid.

Mun vuohtán dattege ahte digaštallan sámi boazodoalu birra Norggas orro nuppástuvvame. Dán artiikkalis mun guorahalan dan. Analysa lea dahkkon dieđuid vuodul maid lean viežžan mediadáhtabásas Atekst Retrieveris. Dát čájeha, Oanehaččat daddjon, ahte mediasáгат mat laktet boazodoallu ja árbeviro-/máhtu/ bistevasvuođa¹, leat sakka lassánan maŋemus 10-20 jagis. Seammás leat čállošiid lohku guhtoneatnammat čállet eatnamiid guorbadeamiid birra njiedja dan rájes, sulli 2007-08-loguin go dat sáгат ledje alimusas. Dasa lassin leat maiddái lassánan artiikkalat mat digaštallet boazodoalu dálkkádatrivedamiid oktavuodas ja dárú ođđakolonialismma. Danne orru čujuheame dan guvlui ahte lea álgán diskursalaš rievdadus mas boazodoalu máhttu adnojuvvo eambbo árvvus, ja mas fokus dálkkádasrivedamiidda nuppe bealde ja (ođđa)kolonialisttalaš gaskavuohka stáhta ja boazodoalu gaskkas nuppe beslde adnojuvvo vuodđováttisvuohtan matguhkit áigái sáhttet rievdadit aváldofuomášumi eret boazologuin, guhtoneatnamiid guorbamiin ja njuovvandeattuin.

Dát diskursalaš rievdan sáhtta lea sivvan manne miellačájehameit Oslos guovvamánu-njukčamánu 2023 bieggamilluhuksemaid vuostá Fovsen-njárggas Trøndelágas lihkostuvve dan mađe bures ja ledje bures oidnosis mediačállošiin. Norgga sámiid riikkasearvvi Nuorat ja Luondu ja Nuorat lágidedje miellačájehamei jaovttastahte rahčamušaid sámi eananvuoigatvuođaid ja biras- ja dálkkádatrahčamušaid dáfus. Akšuvdna nagodii loktet sága das ahte bieggaturbiinnat symboliserejit ruoná kolonialismma dan sadjái go ovddeš oktoráđđejeddji mitalus ahte bieggaturbiinnat leat dárbbaslaččat vai nákkejit čadáhít «ruoná molsašumi». Dálkkádataktivista Greta Thunberg searvan ja doarjja miellačájeheddjiide lei ávkkálaš gievruhahttit vel eambbo aktionisttaid mitalusa ja čatnat dán globála dálkkádatvuoigalašvuođa digaštallamiidda.

Dan rájes go Álttá-Guovdageaineatnu (1979-1981) buodđuduvvui ja čohkkii sámi aktivisttaid ja luonddugáhttejeddiid, de leat erenoamážit boazodoallo- ja luonddugáhttenberoštumiid siearranan goabbat geidnui. Oallut luonddugáhttejeaddjit leat

čalmmustahttan ahte sii moitet boazodoalu ja oaivvildit ealáhusa leat biologalaš mánggabealatvuođa áittan, sihke boraspireriiduin ja go boazodoallu daguha ahte Finnmárkkuduoddara jeageleatnamat gurbet¹. Dasa lassin leat ellidgáhttenaktivisttat buktán čuoččuhusaid ahte boazodoallit luitet bohccuideaset nealgut². Dán láhkái sáhtii ovdamearkka dihte Miljøpartiet De Grønne- bellodaga stuoradiggeáirras Rasmus Hansson irgalit birasberošteaddji válljejeddiide go čujuhii Finnmárkku boazodollui go dadjá dat lea “Norgga stuorimus almmolaš ruhtaduvvon ellidtragediija” (Dagbladet 6. b.juovlamánu 2014).

Soamis biologat, eandalii Romssa Universitehtas ja Norsk Institutt for Naturforskning (NINA) Romssa-ossodagas, leat maŋemus 20 jagi doaimmalaččat gaskkustan jurdaga ahte boazolohku lea váldováttisvuohta masa stáhta boazodoallohálddahas ferte máddat. Dát dutkit leat aktiivvalaččat gaskkustan medias konklusuvnnaid ahte leat ilá ollu bohccot guhtumiid ektui ja das leat váikkuhusat sihke ekonomalaččat, ekologalaččat ja ellidgáhttema bealis³. Dát oassálasti dutkit leat ovdamearkka dihte čuoččuhan ahte «bohccot maid boraspire váldá, livčče goitge jápmán nealgái» (Torkild Tveraa siterejuvvon Nordlys 24. b.suoidnemánu 2012), ahte boazodoallit verrošit hirmmadit boraspirevahátruđaiguin ja diedihit ahte «reitomat ja jápmamiesit nealguma dihte leat boraspiriide massojuvvon» (Torkild Tveraa siterejuvvon Nationen 24. b. juovlamánu 2010), ahte stáhta berre geavahit «boares buori rissi» boazodoalu rissemii dan sadjái go «seakte-doaibmabijuiguin» (Rolf Anker Ims siterejuvvon forskning.no 11. b. Guovvamánu 2010), ja ahte muhtin oassi Finnmárkkuduoddaris lea guhtojuvvon nu garrasit ahte bohccuin bánit «nohket guomi radjái moatti jagis», daningo boazu «oažžu njálbmái maiddái sáddo ja geađggážiid go unnán lea guhtun eatnamis» (Rolf Anker Ims

- ¹ Ovdamearkan luonddugáhttejeddiid moaittagiidda namuhit Bellona Magasin mas sii guovtti artiikkalis diedihit Finnmárkku boazodoalu 1999:s birra ahte «Boazodoallu gurre Finnmárkkuduoddara valljodagaid» ja ahte «Meahccebiillat ja badjelmeari guhtun buktá guhtunguorbadeami» (Ness 1999a, 1999b). Finnmárkku Luonddugáhttenlihtti čuoččuha ahte čovddusin «eallitragediijai duoddaris» lea jogo «hálddahasdoaibma mas leat ránggástanvejolašvuođat daidda dolliide geat eai lágit eallosturrodaga guhtuneatnamiid ektui njuovvandeaddoovdáneami vuodul, dahje ollásii privatiserejupmi árbevirolaš guhtuneatnamiid» (Altaposten 4. b.juovlamánu 2010). Norgga Birasgáhttenlihttu sivahallá bealistis boazodoalu leat áittan alcesis go bilida guhtumiid ja go «goarida Finnmárkkuduoddara mas šaddet stuora váikkuhusat visot ekovuogádahkii jus boazolohku ii geahpeduvvo sakka» (Nordlys 25.b.guovvamánu 2009).
- ² Ovdamearkka dihte sivahallá Dyrebeskyttelsen Norge boazodoalu mas dego vuohkin lea «elliidillasteapmi» (Nordlys 6. b.juovlamánu 2010).
- ³ Dás ferte lasihuvvot ahte vuolláičálli lea leamaš moaitevaš dán gaskkusteapmái ja oassálastán digaštallamiin dáid dutkiiguin earret eará dán kanálain: Nordnorsk debatt, Altaposten, Dagens Næringsliv, Klassekampen ja forskersonen.no.

siterejuvvon Altaposten 16. b. njukčamánnu 2010), ja ahte rievssatlohku Finnmarkkus lea njiedjan danin go ealut leat guorbadan guohtumiid (Rolf Anker Ims siterejuvvon Altaposten 18. b. Njukčamánnu 2010).

Dán lágan mediacealkámušat leat váikkuhan mearkkašahtti olu dasa legitimeret stáhta politihka «boazologuheiveheapmái», namalassii unnidit boazologu ja boazodolliid logu.

Eai leat váilon negatiivva preassačállosat boazodoalu birra maŋemus logiid jagiid. Dábálaš bajilčállagat medias leat leamaš «Boazodoallu áitá Finnmarkku luonddu», «Duottar guođohuvvo sáttomeahccin», «Jápmu duoddaris» ja «Ealut billistit duoddariid»

Lassin leat maid fáddán adnon boazodoalu siskkáldas riiddut ja riiddut boazodoalu ja eará eanangeavaheami gaskkas. Analysas mas guorahalai miellaguottuid sápmelaččaid ja sámii diliid ektui dárui aviissain áigodagas 1996-2000 konkluderii Berg dan bohtosii ahte

Boazodoallu namuhuvvo mearkkašahtti negatiivan buot aviissain mat ledje guorahallamis mielde. Earenoamážit gusto dát boazodollii Finnmarkkuduoddaris, ja go lohka muhtin aviissaid, de oažžu dan ipmárdusa ahte dat stivrejuvvo mafiasullasaš metodaiguin. Dás leat olu ovdamearkkat mo aviissat moaittekeahhtá geardduhit čuoččuhusaid maid nubbi áššebealli ovddida siskkáldas riiddus, ja buktá ovdan dáid dieđuid dego dat livččii objektiivvalaš duohtavuohka. Dábálaš aviisareportáša báikkálaš aviissain lea muđui boanddaid birra geaid eatnamiidda leat bohccot boahtán guohtut, ja dat besset vuostesáni haga iežaset váidalusaid buktit ovdan – almmá ahte nubbi áššebealli lea jerrojuvvon.

Dán lágan oasálaččaid sáhkavuorut areálariiduin dávjá bohtet giehtalaga dajaldagaiguin ahte menddo alla boazolohku dahká ahte guohtoneatnamat billašuvvet. Balddáhushistorjját medias ledje earenoamáš valjit katastrofadálvvi 1997, go lei olu muohta ja jieknaskárta gearddit mii dagai ahte gidđaeatnamiid alde jápme olu bohccot. Vaikko stuora boazojápmu dán jagi lei dan dihte go guohtoneatnamat ledje lássahuvvan muohttaga ja jieknuma dihte, dan sadjái go váilevaš guohtoneatnamat, de almmatge ealáskii historjá ahte guorbadit ealut duoddariid.

Sámi boazodoallu mii lea Finnmarkkus davvin gitta Rossenii / Rørosii lulde, adnojuvvo olu aktevrraid oainnu mielde áittan ja iige fal riggodahkan norgalaš kultureanadahkii.

Birasgáhttejeaddjit, biologat, stáhtavirgáduvvon agronomat ja buot bellodagaid politihkkarat leat leamaš earenoamáš doaimmalaččat moaitit ealáhusa maŋemus logiid jagiid. Dát moaitta lea maiddá čadnojuvvon gáibádussii ahte boazodoallu ferte moderniserejuvot (Benjaminsen, Gaup Eira ja Sara 2016).

Dán artihkkalis jearan leago dát ráđđejeaddji norgga narratiiva sámi boazodoalu birra maŋemus jagiid álgán rievdat norgga servodagas eanet posiitiiva oainnu guvlui ealáhusa hárrái. Dán lágan rievdan galgá leat dáhpáhuvvan Ruotas 15-20 jagi dás ovdal. Bernes et al. (2015: 4) válddaha molsašumi ná:

In Sweden, public opinion on how reindeer grazing affects mountain vegetation has shifted during the last few decades. In the 1990s, several well-published records of grazing-related vegetation degradation helped to form a widespread perception that some mountain areas were overutilized, and a concern that Swedish reindeer husbandry was not sustainable. ... More recently, however, the impact of reindeer grazing on mountain vegetation was subject to re-evaluation in Sweden. Analyses of available data on reindeer numbers and grazing effects indicated that the fears of overgrazing were based on local damage around a few enclosures and fences. Some of the effects were due to trampling on lichen-dominated vegetation, while others involved vegetation dominated by vascular plants, but no evidence of large-scale overutilization of reindeer ranges in the Swedish mountains could be found. The present-day consensus is that overgrazing of Swedish reindeer ranges has been temporary and local, and that it rarely has caused permanent damage.⁴

Nu maiddá, dál 20 jagi dás ovdal guorahalaiga Moen ja Danell (2003) dáláš boazoguohtundutkamiid Ruotas ja eaba gávdnan mearkkaid dasa ahte livččii «large-scale vegetation degradation or erosion by reindeer husbandry in the Swedish mountains». Almmatge ledje garra oaivilat «badjelmearálaš guohtuneatnamiidguorbadeapmái» maiddá ruottelaš servodagas ja ruođa politihkkariid gaskkas dan áigge. Dát oainnut orrot leame rievdan Ruotas dasgo dál bohccuid guohtun maiddá digaštallojuvvo vejolaš ávkin kultureanadagaid dikšumis ja biologalaš mánggabealatvuodas (geahča ovdamearkka dihte Axelsson Linkowski ja Lennartsson 2011).

⁴ Bernes et al. (2015: 4) lasiha maiddá ahte «Recent evidence from Finnmark's winter rangelands points to the same conclusion.»

Ruotabeale oainnut leat vuostálasvuohhta Norggabeale dillái mas politihkas lea sáhka unnidit boazologu mii adnojuvvo leat áittan aiddo fal biologalaš mánggabealatvuhtii. Muhto jus bajitdásis lea norgga narratiiva rievdamme, de gažaldat lea goas ja guđe ládje dát váikkuha politihkkii.

4.2 Norgga narratiiva sámi boazodoalu birra: Boazolohku, guohtoneatnamiid guorbadeapmi ja njuovvandeattut

Norgga politihka ođasmahttit ja beavttálmahttit sámi boazodoalu álggii hápmášuvvat 1970-logu loahpas. Dát politihka dagai ahte nu daddjon Rossenmodealla dađistaga bođii geavahussii. Modealla vuodđu lea idea ahte dálveguohtumat leat hearckes unnimusmearri boazodoalu jahkesyklusis. Danin ferte unnidit guohtundeattu dálvet nu olu go vejolaš ja vuovdit misiid ja maid unnidit varrásiid logu ealus. Modealla lei dutkamiid vuodul Rossenguovllus ja dan rájes lea geavahuvvon vuodđoprinsihppan Norgga boazodoallohálddašeamis. Prinsihppa lea vuosttažettiin ahte njingelasat galget olu ealus vai miesit šaddet maid njuovvá čakčat ja ahte dálveguohtumiidda mearridit “alimus boazologu” maid ii leat lohpi rihkkut. Ákkastallan lei ahte jus boazodoallit geavahit modealla, de šaddet bohccuin losit njuovvandeattut, go modealla eaktuda lagas ja jorggu gorrálas oktavuoda boazologu ja ovttaskas bohcco deattu gaskkas⁵.

Modealla ulbmil lea optimaliseretja effektiviseretbiERGobuvttadeami. Dasa lassin lea dáhttu gáržžidit dálveguohtoneatnamiid guorbama, dasgo dát adnojuvvojit juo guorban (Benjaminsen, Eira ja Sara 2016).

Narratiiva guohtumiid guorbadeamis ja alla boazolohku Finnmarkkuduoddaris lea váldosaččat vuodđuduvvon analysaide mas leat geahčadan šaddogearddi satelihttagovaid vuodul, erenoamážit jeageleatnamiid, iešguđet jagiin (Johansen ja Karlsen 1998, Johansen ja Karlsen 2005). Satelihttagovat čájehit ahte leat unnon dat areálat main lei jeagil 1980- ja 90-loguin. Johansen ja Karlsen (2005) geavaheigga satelihttagovaid 1973, 1980, 1987, 1996 ja 2000. Dalle gávnnavuvvui ahte jeagil govččai goalmádasoasi areálain guokte vuosttaš jagi, muhto jagis 2000 dušše 6 % mas dađistaga leat unnon jeageleatnamat. Seammá áigodagas lassánedje eará šaddotiippat. Jeagelmearri unnu ja seammá áiggis lassánii boazolohku 1970-logu rájes gitta birrasii 1990. Vaikko boazolohku fas geahppánii 1990-logus, de oallut dutkit oavvildit ahte boazolohku lea váldosisvva

jeahkála geahppáneapmái mii lea áicojuvvon⁶.

Lassin satelihttagovaid analysaide lea Norsk Institutt for Naturforskning (NINA) čađahan mihtidemiid njuolga šaddogearddis olu fealttain davvi-lulli-ávssis Finnmarkkuduoddaris jagiin 1998, 2005, 2010, 2013 og 2018.

NINA jeagelguorahallama buohtastahttimiin jagiin 1998–2005 čájehuvvui sakka lassáneapmi áigodagas 1998 - 2005 gaskameari rájes mii lei 8,3 % gitta 27,6 % (Gaare et al. 2006). Dasa lassin lei jeagelassodat asson gaskameari 22 mm rájes gitta 28 mm rádjai seammá áigodagas. Dát dáhpáhuvai seammá áigodagas go boazolohku maid lassánii áigodagas 2001 - 2005.

Buohtastahttin jagiin 2005–2010 dadjá maiddái ahte lea unna njiedjamaš jeagelgokčasis 27,1 %:s gitta 24,5 %:ii ja rievdan gaskamearálaš jeagelgokčasis, lei vuoss 29 mm ja šattai 23 mm (Tømmervik et al. 2011). Dán seammá áigodagas lassánii ain boazolohku. Oppalaččat áigodagas 1998 – 2010 lassánii almmatge jeagil mearkkašatti veara sihke assodaga ja viidodaga dáfus.

Jagii 2013 ja 2018 guorahalle sii unnit meari fealttaid go dat 52 álgoálgosašfealtta. Dáid jagiid bohtosat suorgásit iešguđet guvlui ja leat stuora variašuvvnat dain fealttain, muhtin sajiin lea lassáneapmi ja muhtin sajiin lea jeagil unnon. Oppalaččat dát dáhtat eai atte empiralaš doarjaga dan narratiivii ahte lea oppalaš guohtunguorbadeapmi duoddara dálveguohtoneatnamiin (Benjaminsen, Reinert, Sjaastad ja Sara 2015; Benjaminsen, Eira ja Sara 2016).

Jearaldahkan šaddá leago dát boazologu, guohtoneatnamiidguorbadeami ja njuovvandeattuid narratiiva dál rievdamme, ja oaidnit go mii álggu dan rievdamme mii jorrá dan guvlui mii Ruotas lea leamaš, mas boazodoallu orru leame árvvus adnojuvvoime kultuvrralaš, ekologalaš ja servodatlaš buorrin.

4.3 Leago narratiiva rievdamme?

Iskan dihte leago narratiivvalaš molsašupmi boazodoalu birra Norggas, de lean ohcan mediadáhtabáas Atekst i Retriever áigodagas 1985–2022. Danne go dán áigodagas gáldut leat sakka lassánan, eandalii loahpageahčen 1990-logu go interneahhtasiiddut šadde dáhtabáasa oassin, de lean mun ráddjen ohcama báberaviissaid. Báberaviissaid lohku gáldun leat maiddái lassánan dán áigodagas. Danin ii sáhte ovttaskas jagiid juohke govvois buohtastahttit njuolga, muhto govvoisiid

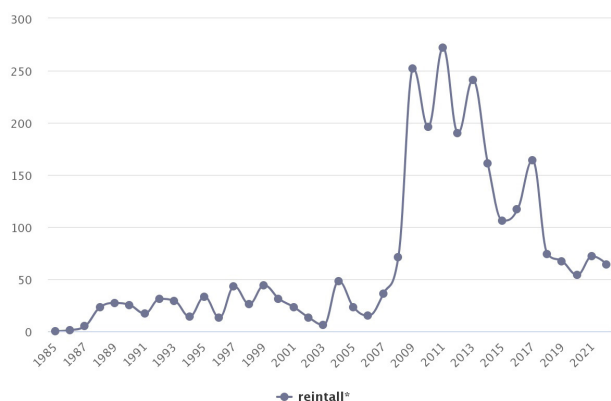
⁵ Digaštallan dán oktavuoda hárrái, geahča Marin et al. (2020), Stien et al. (2021) ja Marin et al. (fargga almmuhuvvo).

⁶ Dáid satelihttagovaid analysa ja vuohki movt dat geavahuvvo politihkalaččat lea maid cuiggoduvvon, geahča Benjaminsen, Gaup Eira ja Sara (2016) ja Benjaminsen (2021). Dálkkádatrievdamat, mat suohkudit vumiid ja duoddariid visot vuovdiluvvet, jáhkkimis lea mihá stuorat sivvan go ahte boazolohku galggašii sivvan jeagelgokčasa unnumii man áicet satelihttagovaid mielde. Dasa lassin lea metodalaš gažaldat man bures satelihttagovat heivejit mihtidit jeahkáliid mat šaddet seamma sajis go skirrit ja siedggat.

sáhtta almmatge siskkáldasat buohtastahttit ja treanddat oidnojit čielgasit.

Mun dahken ohcama dasa lassin mas fáttmástin buot gállduid, maiddá neahttasiidduid ja rádio/TV. Dát ohcamat čájehedje oppalaččat seammá treandda go dat mii lea govvoisin 1-7.

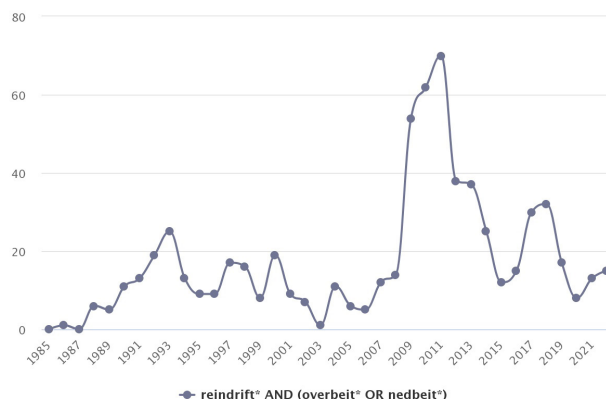
Álggos mun ohcen iešguđet lágan kombinašuvnnaid sánis «boazolohku» (go čállen *reintall** ohcansajis Atekstas). Dán ohcama bohtosat leat oaidnimis Govus 1:s vuolábealde.

Govus 1: Aviisačállosat mat sisttisdoalle sáni «reintall» (boazolohku), 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttasiiddut iige TV/rádio. Gáldu: Retriever.

Govus čujuha dan guvlui ahte aviissain lassána čállosat boazologu birra mii álggii birra 20 jagi dás ovdal, mas sáгат ledje eanemusat jagis 2011, ja das maŋas njiedjagodii. Manin sáгат ledje eanemus dalle, soaitá sáhttit čilget fuomášumiin maid Riikarevišuvnna raporta jagis 2012 almmuhii, mas ovddalgihtii ja maŋŋil lei olu fuomášupmi boazolohkui ja guohtoneatnamiidguorbadeapmái. Dasa lassin leat čállosat jagis 2017 eanemusat maiddá mediaberoštumis Alimusrievtti duomu hárrái Jovsset Ánte Sara vuostá. Mediačállosat leat maid jagis 2009 hui badjin ja dat čatnasit boazolohkamiidda mat ledje dan jagi. Ledje maid fuomášumiin areálariidduide ja siskkáldas riidduide boazodoalus mas čilgehus lei ilá alla boazolohku, ja almmuhuvvui maid doavttirgráda nákkosgirji Romssa universitehtas, mas boadus lei ahte dálkkádatrievdamat miellidibuktet ahte šaddá váddásit boazodollui doalahit alla boazologuid (Bårdsen 2009). Muhtin aktevrat geavahedje dán dutkamuša ággan unnidit boazologu. Govus čájeha čielgasit unnit mediaberoštumi boazologu hárrái maŋŋil Alimusrievtti duomu Sarai.

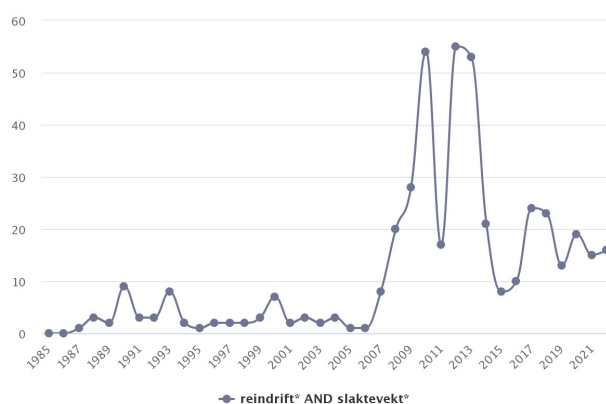
Nubbi ohcan lei mediaberoštumis mii čadni guohtoneatnamiidguorbadeapmái boazodoalus. Bohtosat čájehuvvot vuolábealde, Govus 2.

Govus 2: Aviisačállosat mat sisttisdoalle kombinašuvnna «reindrift, overbeitt dahje nedbeitt», «guohtoneatnamiidguorbadeapmi» dahje «guorban», «boazodoallu» ja «guohtoneatnamiidguorbadeapmi» dahje «guorban», 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttasiiddut iige TV/rádio. Gáldu: Retriever.

Fas oaidnit váikkuhusa Riikarevišuvnna raporttas 2012. Seammá ládje go boazolohkofuomášumiin, de oaidnit njiedjama maŋemus 10-12 jagi aviisačálloisin gohtunguorbadeami ja guorbama birra mii čadno boazodollui. Berre maid lasihit ahte muhtin čállosat maŋemus logijagis leat maiddá leamaš moaitagat dan ideai ahte boazodoallu guorbada guohtumiid, mat bohtet boazodollui alddiineaset ja dutkiin Dávvgas-prošeavttas⁷.

Dasto mun ohcen aviisačállošiid njuovvandeattuid birra boazodoalus. Govus 3 čájeha ohcama bohtosiid.

Govus 3: Aviisačállosat mat sisttisdoalle kombinašuvnna «reindrift» og «slaktevekt», «boazodoallu» ja «njuovvandeattut», 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttasiiddut iige TV/rádio. Gáldu: Retriever.

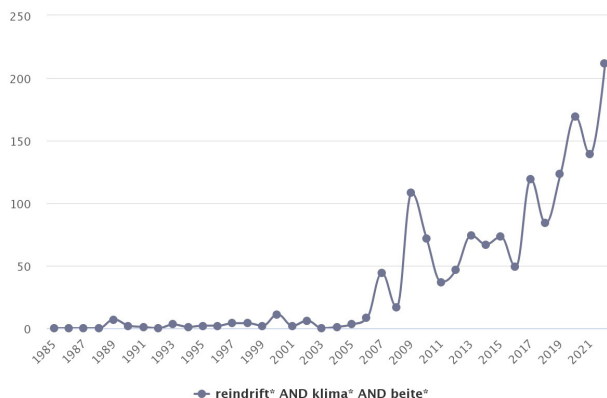
⁷ Dávvgas-prošeakta lei dutkanprošeakta mas ovtasbarga čuovvovaš ášahusaid dutkkat: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet (NMBU) ja Internationála Boazodoalloguovddáš (ICR) ja ruhtadeapmi bođii Norgga dutkanráđis áigodagas 2012-2016. Boadus lei mánggat almmuhusat ja aviisaartihkkalat mat moite ráđđejeaddji mitalusa boazodoalu birra, earret eará girji «Samisk reindrift, norske myter» (Benjaminsen, Gaup Eira ja Sara 2016).

Fas oaidnit váikkuhusa Riikkarevišuvna raporttas 2012. Dát govus čájeha sullasaš tendeanssa go ovddit alimus sáhkameriin birrasii 10 jagi dás ovdal ja dasto njiedjá.

Daid boahhtevaš ohcamiid dahken gávdnan dihte leatgo eará narratiiva bealit mat mediačállosiin leat viidánan ja lassánan. Go dovddan áigeguovdilis digaštallamiid sámi boazodoalu birra, de välljejin ohcansátnin dálkkádat-rievdamat, árbevirolaš máhttu ja kolonialisma.

4.4 Dálkkádaterviedamat

Danin go mediaságat dálkkádaterviedamiid birra oppalaččat leat lassánan, de ii leat nu imaš ahte maiddá leat lassánan digaštallamat boazodoalu birra. Mu ohcansátnit eai lean dušše «boazodoallu» ja «dálkkádat», muhto maiddá «guohtun» – vai ohcan šaddá eambbo spesifihkka. Govus 4 čájeha nu mo vurdojuvvon, hui roahtá čáluslassáneapmi mu ohcamis go geavahin dán kombinašuvna.

Govus 4: Aviisačállosat mat sisttisdolle kombinašuvna «reindrift», «klíma» og «beite», «boazodoallu», «dálkkádat» ja «guohtun», 1985-2022. Duššefal báber-gáldut, eai neahttsiidduid iige TV/rádio. Gáldu: Retriever.

Dán fáttá birra lea lassáneapmi leamaš, nu go mii oaidnit, mañemus 10-12 jagi. Alimus čálusmearri jagis 2009 čatnasa dasa go almmuhuvvui nákkosgirji mii dajai ahte dálkkádaterviedamat mieldeisbuktet ahte boazodollui šaddá váttisin bisuhit alla boazologu (Bårdsen 2009). Váikkuhusat boazodollui dáid dieđuid vuodul digaštallojuvvui mealgat medias dan jagi.

Dat roahtá lassáneapmi mediaságain mañemus jagiid dáidá leat danin go Finnmárkku boazodoalus ledje earenoamáš hástaleaddji guohtundilit mañemus áiggiid danin go lei olu muohta ja jiekŋa guohtoneatnama alde. Dán váikkuhus lea ahte bohccot eai nagot goavut bodnái dálvet nu go dat dáibálaččat dahket. 2017 rájes lea boazodoallu vásihan guohtunkriisa unnimusat golmma geardde (Johnsen, Eira, Oskal ja Mathiesen 2023). Dáid jagiid gohčodit *goavvejahkin* davvisámegilli.

Bivvalis dálvvit ja bodneskártat eatnamis lea maiddá namuhuvvon ON dálkkádatpanela

(IPCC) raporttas maid bargojovku 2 dan 6:át váldoraporttas almmuhii 2022 giđa. Raportta 13. kapihttalislea čáluš sámi boazodoalu birra Ruotas mas daddjo ahte dálkkádaterviedamat váikkuhit dasa ahte guohtoneatnamat eambbo ja dávjiit jikŋot. Dát dáhpáhus navdimis lassána ja dáhpáhuuvá dávjiibut boahhte áiggis (Bednar-Friedl et. 2022).

1990-logu loahpageahčen ledje moadde dálvvi go guohtoneatnamat lassahuvve ja Finnmárkku lei goavvi. Lei dattege unnán fokus ahte dálkkádaterviedamat ledje sivvan dasa. Dan sadjái čilgejuvvui kriisa danin go boazolohku lea ilá badjin. Daláš boazodoallohoavda celkkii Nordllys-aviisii cuoŋománu 21.beaivvi 1999 artihkkalis mas lei namma «Dødt av sult» (nealgái jápmán) mas lei gažaldat sáhtta go stáhta veahkehit ja addit boazodolliide lassibiebmandoarjaga: «Mii eat sáhte alla boazologu dustet doaimmaiguin mat doalahit alla boazologu. Leat ilá olu bohccot guohtoneatnamiid ektui. Oktavuohta dás lea áibbas čielggas».

Odne lea arvat váddásit doalahit dákkár posišuvna, daningo máhttu dálkkádaterviedamiid birra lea mihá buoret go 1999:s ja váikkuhusat leat čielgaseappot. Almmatge ii ábut leat nu vissis dasa ahte guohtoneatnamiid guorbadeapmi lea stuora váttisvuohtan boazodoalus. Stáhta leage juolludan stuora doarjaga lassibiebmanii mañemus goavvejagiid. Ja medias lea lassáneaddji digaštallan mo dálkkádaterviedamat váikkuhit dasa ahte guohtoneatnamat lassahuvvot iige šat seammá ládje deattuhuvvo boazolohku sivvan dasa go bohccot nelgot, nu go 1990-loguin.

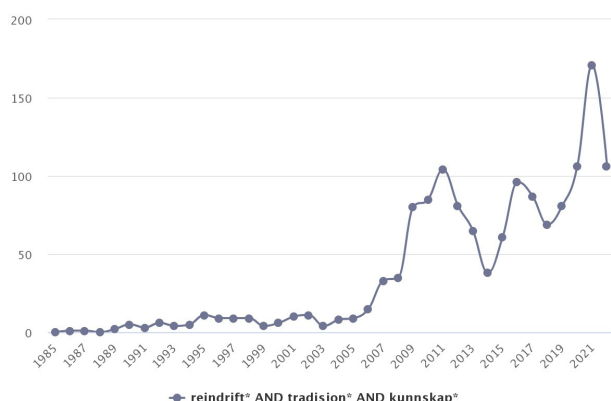
4.5 Boazodoalu árbevirolaš máhttu

Internationála digaštallamat biologalaš mánggabealatvuodas ja dálkkádaterviedamiin leat mañemus jagiid reflekteren lassáneaddji dihtomielalašvuođa das man dehálaš lea vuhtii váldit álgoálbmogiid árbevirolaš máhttu ja báikkálaš máhttu. Dát vuhtto earret eará ON' biologalaš mánggabealatvuodá panelas (IPBES) ja ON dálkkádat-panelas (IPCC). Mañemus IPBES ja IPCC raporttat fátmastit olu materiála vásáhusvuodot máhttu birra ja guđe ládje dat sáhtta leat mielde dieđalaš máhttu čiekŋudahttit. Dát vuhtto maid go lea lassáneaddji fokus «dohkkeheapmái» (*recognition*) go digaštallojuvvu birasvuoiggalašvuohta (*environmental justice*) (Coolsaet ja Néron 2020) ja dálkkádatvuoiggalašvuohta (*climate justice*) (Benjaminsen, Svarstad ja Shaw of Tordarroch 2022). Seammá ládje leat mañemus jagiid digaštallamat dekoloniseret máhttoresiimmaid koloniserejuvvon guovlluin fátmastan Sámi ja váikkuhan diskursalaš rievadussii (Ween og Lien 2012; Ravna 2020; Normann 2021; Olsen ja Evju 2022; Kaldager, Kramvig ja Pirak Sikku 2023; Tønnesen 2023).

Maiddá leat dutkan- ja gaskkustanprošeavttat, ovdamearkka dihte Sámi allaskuvlla Rievdan-

prošeakta, váikkuhan lassáneaddji áddejupmái servodagas boazodoalu árbevirolaš máhtu hárrái. Dát prošeakta lea ovttrasádiid boazoeaiggiiguin guorahallan guđe ládje stáhta hálldašeapmi váikkuha, dahje geavadis headušta boazodoalu vejolašvuođaid geavahit árbevirolaš máhtu gieđahallan dihte váttis guohtundili (Johnsen, Eira, Oskal ja Mathiesen 2023).

Dán fáttás mun dahken golmmalágan ohcama – reindrift + tradisjon + kunnskap (boazodoallu + árbevierru + máhttu); reindrift + kunnskap + bærekraft (boazodoallu + máhttu + bistevašvuohta); ja reindrift + tradisjon + bærekraft (boazodoallu + árbevierru + bistevašvuohta). Dát golbma govvosa dain ohcamiin čájehit roahtá sáhkallassáneami maŋemus 10-20 jagiid. Govus 5 čájeha dan vuosttaš kombinašuvnna dán golmma ohcamis.

Govus 5: Aviisačállosat mat sisttisdolle kombinašuvnna «reindrift», «tradisjon», «kunnskap» («boazodoallu», «árbevierru» ja «máhttu»), 1985–2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttsiidduid iige TV/radio. Gáldu: Retriever.

Govus čájeha nappo lassánan ságaid ja fuomášumi boazodoalu árbevirolaš máhttui. Boazodoalu čalmmiin lea dát positiivlaš, ja nuppi bealis lea njiedjan sáhka boazologus, guohtoneatnamiid-guorbadeamis ja njuovvandeattuinn.

4.6 Norgga ođđakolonialisma

Jagis 2015 Cape Town universitehta studeanttat besse jávkadit dan mielahis stuora bácci mii čájeha brihttalaš imperiehuksejeadu Cecil Rhodes mii lea ceggejuvvon Cape Towna buoremus sadijái ja geahččá universitehta ja gávpoga. Dát lei álgu internasionála ođđa digaštallamii koloniáiggis ja kolonialismma mearkkašumis earenoamážit akademiijas, muhto lei maiddái dábálaš ipmárdussii servodagas oppalaččat.

Dát ii leat duššefal stuora ja viiddis digaštallan, muhto das leat ruohttasat maŋas 1950-, 60-, ja 70-loguide teoretikkariidda Franz Fanon, Aimé Césaire, Samir Amin ja Edward Said. Digaštallama čuvvodeaddjit dekoloniserema hárrái oaivvildit ahte dát ovddida guovddáš akademalaš árvvuidda friddja

ja sorjjaskeahkes jurddašeamis ja maiddái addá stuorit mánggabealatvuođa, muhto nuppi bealis kritihkkarat fas oaivvildit dat doalvu dan guvlui ahte šaddá eambo anti-dieđalaš ideologiija ja relativisma, nappo idea ahte ii gávdno duohta máhttu.

2018 geasi joavddai «dekoloniseren-» digaštallan maiddái Norgii. Guovddáš gažaldat leat: Guđe lágan máilmmioaidnu lea ráđđejeaddji dutkamis ja oahpahusas? Gean árvvut gaskkustuvvojit? Guđe ládje sáhttet álgoálbmogiid ja koloniserejuvvon álbmogiid geahččanbealit váldojuvvot mielde dutkamii ja oahpahussii? Ja mii mearkkašumiid das lea dasa guđe ládje hálldašuvvojit biras, luondduresurssat ja areálat?

Álgosaš dekoloniseren-digaštallamis mii álggahuvvui 1950-logus, lei sáhka oazžut máhcahuvvot stivrejumi eatnamiidda ja luondduresurssaide mat ledje koloniserejuvvon ieš guđet ládje, ja fas ođđa digaštallan dekoloniseremis berošta eanas das mo oarjemáilmmi dieđa lea váikkuhan dasa ahte legitimeret kolonialismma ja maŋŋil ođđakolonialismma, ja maiddái guđe ládje molssaevtolaš perspektiivvat leat marginaliserejuvvon.

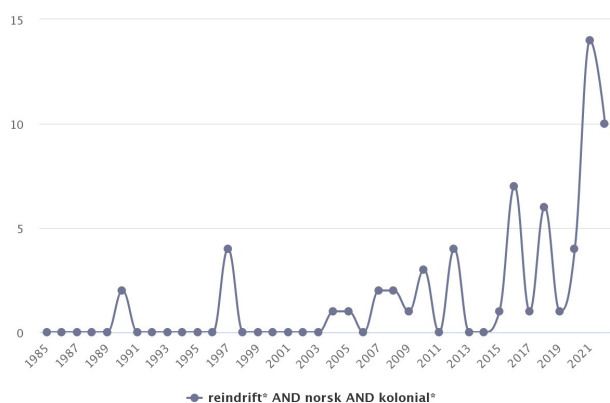
Dekoloniserendigaštallama kritihkkarat leat čuoččuhan ahte dat ovddasta ideaid mat leat vižžojuvvon olgoriikkas ja leat unnán áigeguovdilát Norggas. Vástádussan dása lea čujuhuvvon ahte norgalaččat oassálaste šlávagávppašeamis ja dan hálldašeamis, vaikko ledje smávva, dánska-norgga kolonijat dánskaáiggis (Løken 2020), ahte norgga stáhta ja norgga ealáhusat dávjá meannudit Globalaš Lulde vugiin mii sáhtta leat «ođđakoloniála» (Benjaminsen ja Svarstad 2018; Bergius, Benjaminsen ja Widgren 2018), ja ii unnimusat dat ahte dávjá dáruga digaštallamis vajálduvvá ahte Sápmi sáhtta adnojuvvo leat koloniserejuvvon guovlun ja norgga ođđakolonialisma joatká ain sámi guovlluin «ruoná koloniserema namas», nu lea ovddeš sámediggepresideanta Aili Keskitalo dadjan ja čujuhii bieggaturbiinnaide (NRK Sápmi, čakčamánu 22. b. 2017) dahje dego norgga «ođđakoloniála» boazodoallohálldašeapmi (Benjaminsen, Svarstad ja Eira 2018).

Seamma ládje geardduhedje Fosen-aktionistat ahte bieggaturbiinnat ovddastit muhtin lágan ruoná kolonialismma dan sadijái go dálkkádatvuoiggalašvuođa (Nettavisen, guovvamánu 28. b. 2023), ja fas Greta Thunberg celkkii iežas ávžžuheaddji sártnis ahte koloniseren Sámis ferte heaittihuvvot (E24, guovvamánu 27. b. 2023).

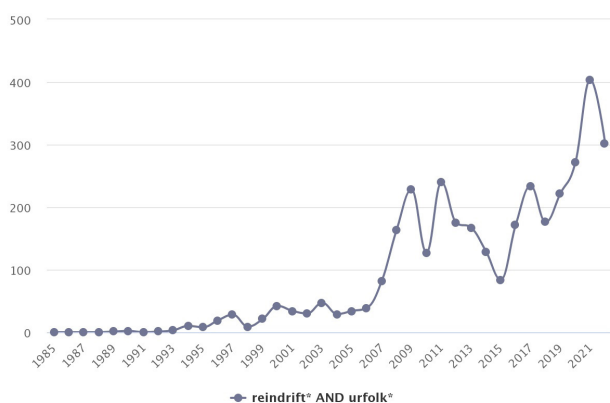
Sámi boazoeaiggiid gaskkas ja dan birrasis, lea oahpis dat oaidnu ahte stáhta bealis norgga boazodoallohálldašeapmi čuovvu bajágeahčen-vulos-málla ja lahkonit dasa vugiin ahte sii dat dihtet buoremusat. Muhto dál leat smávva mearkkat dasa ahte dát lea vuodjugohtan osiide norgga stuoraservodagas, dan geažuha Govus 6 vuolábealde. Leat ain sáhka oalle uhccán mediačállosiin.

Dát sáhtttá mearkkašit ahte «odđakolonialisma» ja «dekoloniseren» Sámis, ja earenoamážit boazodoalu hárrái, ain leat láttakeahtes ideat norgga álbmogis, vaikko mediagovvideapmi lea veahá lihkada rievddama guvlui. Dáhtonis 23.01.2023 dieđihii Klassekampen ahte «Finnmárku lea leamaš kolonijja» referánssein historihkkárii Steinar Pedersen. Dát lea odđa elemeanta norgga historjámuitalemis, muhto mii rievtti mielde ain oidno hárvve mediagovas.

Jurdda sápmelaččaid birra, ja earenoamážit boazosápmelaččaid birra álgoálbmogin, lea almmatge mihá nannoseappot darvában norgga álbmoga oaiviliidda. Dát oaivil lea maid nannejuvvon maŋemus 20 jagi, nu go oaidnit Govus 7:s mas leat birrasii 400 gávdnosa go ohcen kombinašuvvna boazodoallu-álgoálbmot 2021:s norgga aviissain ja badjel 1000 go buot gállduid válden mielde. Danne sáhtttá navdit ahte dat lea bures cieggan álbmoga jurdagiidda, vaikko muhtin mediaartihkkalat maiddái divvot gažaldaga álgoálbmotdoahpaga geavaheamis Sámis.

Govus 6: Avisačállosat mat sisttisdoalle kombinašuvvna «reindrift», «norsk» ja «kolonial» («boazodoallu», «norgga» ja «koloniála»), 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttsiidduid iige TV/rádio. Gáldu: Retriever.

Govus 7: Avisačállosat mat sisttisdoalle kombinašuvvna «reindrift» ja «urfolk» («boazodoallu» ja «álgoálbmot»), 1985-2022. Duššefal bábergáldut, eai neahttsiidduid iige TV/rádio. Gáldu: Retriever.

4.7 Loahpahus

Dát mediaanalysisa čájeha dan guvlui ahte dat dábbalaš norgga narratiiva sámi boazodoalu birra lea rievddame. Norgga mediain lea guhká leamaš negatiiva fokus boazodollui. Lea čuoččuhuvvon ahte ealáhusas ii leat ekologalaš iige ekonomalaš bistevašvašvuohta, ja dat dahká vuostálasvuodaid eará ja eanet produktiivvalaš areálageavaheami ektui, ja danin dat lea hehttehussan oppalaš servodatovdáneapmái. Orru čujuheame dan guvlui ahte dát narratiiva lea dadistaga nohkame, ja fas ihtá odđa ja mihá eanet positiivvalaš oaidnu servodagas boazodollui. Dát oaidnu laktá boazodoalu oktavuhtii árbevirolaš máhtuin mas lea sáhka luonddu geavahit bistevaš vugiin ja maiddái ahte boazoeaiggádat dohkkehuvvojit álgoálbmotovddasteaddjin. Ja seammá áiggi oidnojuvvojit váttisvuodát boazodoalus dan láhkái ahte dat leat boahán dálkkádatrievddamiin ja norgga odđakolonialismmas eambo go das ahte boazoeaiggádiin leat ilá stuora ealut.

Dát nuppástus leat vuosttažettiin oassin internationála treanddas mas buorebut dohkkehuvvo mánggabealatvuohta ja iešguđet lágan máhttu – earret eará lea maid váldon mielde maŋemus raporttain maid ON dálkkádatpanela (IPCC) ja biologalaš mánggabealatvuohta (IPBES) leat almmuhan. Internationála ja norgga digaštallamat dekoloniseremis leat árvideames maiddái leamaš dettolaš rollas go dál lea narratiiva nuppástus boahime. Diskursalaš rievddamat Norggas čuvvot globálalaš molsašumi das mii guoská mo gehččojuvvo pastoralisma.

McGahey et al. (2014) čuoččuha ovdamearkka dihte ahte pastoralisma lea okta planehta eanemus bistevaš vuogádagain biebmobuvttadeapmái, mii heive bures sirdašumis «ruoná ekonomijai».

Álttá-Guovdageaineanu buodđuma riidu birrasiid 1980 ovttaštati biraslihkadusa, sámemopolitihkalaš lihkadusa ja boazodoalu. Muhto das maŋŋil sierranedje birasberoštus ja boazodoallu – dahje riektá lea dadjat ahte birasgáhttejeaddjit šadde dadistaga eambo kritihkalaččat boazodollui buohtalaga čuoččuhusain ahte boazodoallu lea sivvan birashedjoneapmái ja ahte heajos elliidgáhtten lassánii. Earret eará miellačájehameit Fovsen-bieggaturbiinnaide ja plánejuvvon veaikeruvkii Fálesnuoris leat fas ovttaštátán dál muhtin oasi biraslihkadusas ja boazodoalus oktasaš beroštupmái.

Ii leat dušše boazodoallu mii dán láhkái lea eambo fuomášuvvon ja dohkkehuvvon norgga servodagas, muhto maiddái sámevuohta oppalaččat, ovdamearkka dihte lea fokus sámi musihkkii ja govvađaidagii, leat nationála sárgat sámi álbmotbeaivvi guovvamánu 6.b birra (mii muhtin jagiid dás ovdal ii oba gullonge norgga nationála dihtomielalašvuodas), ja olu sárgat nationála TV:s sámi diliin ja sámegiella maid geavahuvvo eambo. Dát nuppástus gullet dieđusge maid oktii guhkit sámi kultuvrralaš ja

gielalaš gohccámis ja nannemis mii álggii 1970-logus. Seammá áiggi lea sámevašši maid ealas, vašši boazodolliide ja rasisma eallá ain norgga servodagas.

Loahpas deattuhan ahte dán artihkkala konklusuvnnat leat tentatiivvat ja čujuhit ahte vejolaš treanda lea álgodásis mas sámi boazodoalu lea dohkkehuvvome ja árvvus adnojuvvome norgga almmolašvuodas. Boahtte áiggis sáhhtá viidát dutkan nannet dahje duššindahkat dan ahte dát treanda lea joatkán ja vaikko vel nannejuvvon, dahje jávká go treanda fas.

4.8 Neavvagat

- Olu čujuha dan guvlui ahte seammá diskurssalaš rievdan mii lei Ruotas 15-20 jagi áigi maiddá lea Norggas álgojuvvon. Norgga eiseválddit berrejit dál, nu mo Ruotas, oaidnit boazoguohtoneatnamiid kultureanadahkan mat seailluhit biologalaš mánggabealatvuodá ja eaige adnot áittan mánggabealatvuolta.
- Politihkka berre unnidit fokusa boazolohkui ja eallostruktuvrii ja eambbo duodas dohkkehit árbevirolaš máhtu. Dát sisttisdoallá ahte eiseválddit fertejit unnidit buorebutdiehti-vuogi ja unnit geavahit oahpahanmiellaguottu sámi boazodoalu ektui. Dán lágan árvvusatnin ja dohkkeheapmi berre maiddá mielddisbuktit ahte boazodoallu galgá árrat beassat searvá go ođđa prošeavttat plánejuvvojit vai garvá riidduid nu mo Fovsenis.

Referánssat

Altaposten, 16. mars 2010. Tygger grus og sand.

Altaposten, 18. mars 2010. Mye rein gir få ryper.

Altaposten, 4. desember 2010. Dyretragedien på vidda.

Axelsson Linkowski, W. og T. Lenartsson. 2011. Renbete och biologisk mångfald i fjällen – vad vet vi?
I Almstedt Jansson, M., T. Ebenhard og J. De Jong (red.) *Naturvårdskedjan – för en effektiv naturvård*. Uppsala: Sveriges lantbruksuniversitet, Centrum för biologisk mångfald, 307-317.

Bednar-Friedl, B., R. Biesbroek, D.N. Schmidt, P. Alexander, K.Y. Børsheim, J. Carnicer, E. Georgopoulou, M. Haasnoot, G. Le Cozannet, P. Lionello, O. Lipka, C. Möllmann, V. Muccione, T. Mustonen, D. Piepenburg, and L. Whitmarsh, 2022: Europe. In: *Climate Change 2022: Impacts, Adaptation and Vulnerability. Contribution of Working Group II to the Sixth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change* [H.-O. Pörtner, D.C. Roberts, M. Tignor, E.S. Poloczanska, K. Mintenbeck, A. Alegria, M. Craig, S. Langsdorf, S. Löschke, V. Möller, A. Okem, B. Rama (eds.)]. Cambridge University Press, Cambridge, UK and New York, NY, USA, pp. 1817–1927, doi:10.1017/9781009325844.015.

Benjaminsen, T. A. 2021. Depicting Decline: Images and Myths in Environmental Discourse Analysis. *Landscape Research* 46 (2): 211-225.

Benjaminsen, T. A. og H. Svarstad. 2018. REDD og norsk nykolonialisme i Tanzania. *Internasjonal Politikk* 76 (1): 24-46.

Benjaminsen, T. A., H. Svarstad og I. M. Gaup Eira. 2018. Nykolonialisme på norsk. *Klassekampen* 29.08.2018.

Benjaminsen, T. A., H. Reinert, E. Sjaastad og M. N. Sara. 2015. Misreading the Arctic landscape: A political ecology of reindeer, carrying capacities, and overstocking in Finnmark, Norway. *Norwegian Journal of Geography* 69 (4): 219–229. doi:10.1080/00291951.2015.1031274.

Benjaminsen, T. A., I. M. Gaup Eira og M. N. Sara (red). 2016. *Samisk reindrift, norske myter*. Bergen: Fagbokforlaget.

Benjaminsen, T. A., H. Svarstad og I Shaw of Tordarroch. 2022. Recognising recognition in climate justice. *IDS Bulletin* 53 (4), <https://bulletin.ids.ac.uk/index.php/idsbo/article/view/3179>

Bergius, M., T. A. Benjaminsen og M. Widgren. 2018. Green economy, Scandinavian investments and agricultural modernization in Tanzania. *Journal of Peasant Studies* 45 (4): 825-852.

Berg, B. A. 2001. *Holdninger til samer og samiske forhold, 1996-2000. En undersøkelse av avisene Aftenposten, Nordlys, Finnmark Dagblad, Altaposten og Finnmarken for perioden 1.1.1996-31.12.1999*. Universitetet i Tromsø, Senter for samiske studier.

Bernes, C., K. A. Bråthen, B. C. Forbes, J. D. M. Speed og J. Moen. 2015. What are the impacts of reindeer/caribou (*Rangifer tarandus* L.) on arctic and alpine vegetation? A systematic review. *Environmental Evidence* 4:4.

Bårdsen, B.J. 2009. *Risk sensitive reproductive strategies: the effect of environmental unpredictability*. PhD-avhandling. Universitetet i Tromsø.

Coolsaet, B. og P. Y. Néron. 2020. Recognition and environmental justice. In Coolsaet, B. (red) *Environmental Justice. Key Issue*. London: Routledge. <https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9780429029585-6/recognition-environmental-justice-brendan-coolsaet-pierre-yves-néron>

Dagbladet, 6. Desember 2014. *Helt på viddene*.

E24, 27. februar 2023. *Støtter rivning av Fosen-vindkraft: – En ny Alta-kamp*. <https://e24.no/energi-og-klima/i/kEdKxL/stoetter-rivning-av-fosen-vindkraft-en-ny-alta-kamp>

Forskning.no. 11. februar 2010. *For mange rein*. <https://forskning.no/norges-forskningsrad-naturressursforvaltning-miljoovervakning/for-mange-rein/868520>

Gaare, E., H. Tømmervik, J. W. Bjerke og D. Thannheiser. 2006. *Overvåking av vinterbeiter i Vest-Finnmark og Karasjok: Ny beskrivelse av fastrutene*. Norsk Institutt for Naturforskning, NINA Rapport 204.

Hansen, K. F. 2022. "Decolonizing academia" in Norway after #RhodesMustFall. *Archipélies*, 13. <https://uis.brage.unit.no/uis-xmlui/bitstream/handle/11250/3058438/Decolonizing%20academiaInNorwayafter-Archipélies.pdf?sequence=4&isAllowed=y>

Johansen, B. og S. R. Karlsen, 1998. *Endringer i lavdekket på Finnmarksvidda basert på Landsat 5/TM data*. NORUT IT Rapport (IT475/1-98).

Johansen, B. og S. R. Karlsen. 2005. Monitoring vegetation changes on Finnmarksvidda, Northern Norway, using Landsat MSS and Landsat TM/ETM+ satellite images. *Phytocoenologia* 35 (4): 969-984.

- Johnsen, K., I. M. Gaup Eira, A. Oskal og S. D. Mathiesen. 2023. Reindriften må tilpasse seg klimaendringer, men det er vanskelig med dagens forvaltning. *Forskersonen.no* 16.01.2023. <https://forskersonen.no/klimatilpasning-kronikk-meninger/reindriften-ma-tilpasse-seg-klimaendringer-men-det-er-vanskelig-med-dagens-forvaltning/2140145?fbclid=IwAR3mUfcyLqdmWPHnE-uVtgQidmVwBvdmac541PVoh-14cYxTAvPR7X12WSQ>
- Kaldager, M., B. Kramvig og K. Pirak Sikku. 2023. Samiske spor i arkivet. *Nytt Norsk Tidsskrift* 40 (1): 18-29.
- Klassekampen, 23. januar 2023. *Finnmark var en koloni*. <https://klassekampen.no/utgave/2023-01-23/finnmark-var-en-koloni>
- Løken, R. 2020. *De dansk-norske tropekoloniene. Sukker, krydder, slaver og misjon*. Oslo: Solum Forlag.
- McGahey, D. Davies, J. Hagelberg, N. og Ouedraogo, R. 2014. *Pastoralism and the Green Economy – a natural nexus?* Nairobi: IUCN and UNEP. x + 58p
- Moen, J. og Ö. Danell. 2003. Reindeer in the Swedish mountains: An assessment of grazing impacts. *Ambio* 32 (6): 397-402.
- Marin, A., E. Sjaastad, T. A. Benjaminsen, M. N. Sara og J. Borgenvik. 2020. Productivity beyond density: A critique of management models for reindeer pastoralism in Norway. *Pastoralism* 10 (9) <https://doi.org/10.1186/s13570-020-00164-3>.
- Marin, A., E. Sjaastad, T. A. Benjaminsen og M. N. Sara. Under publisering. Moving beyond 'claims' about reindeer pastoralism in Finnmark, Norway: A rejoinder. *Pastoralism*.
- Nationen, 24. desember 2010. *Reineiere anklages for juks med rovdyrerstatninger*.
- Ness, T. E. 1999a. Reindriften tømmer Finnmarksvidda for ressurser. *Bellona Magasin*, 19.11.1999.
- Ness, T. E. 1999b. Terrengebiler og overbeite fører til utarming. *Bellona Magasin*, 23.11.1999.
- Nettavisen, 28. februar 2023. *Dette er ikke klimarettferdighet. Dette er grønn kolonialisme*. <https://www.nettavisen.no/norsk-debatt/dette-er-ikke-klimarettferdighet-dette-er-gronn-kolonialisme/o/5-95-943843>
- Nordlys, 21. april 1999. *Død av sult*.
- Nordlys, 25. februar 2009. *Vi krever rovdyrjakta stanset*.
- Nordlys, 6. desember 2010. *Menneskeskapt tragedie på Finnmarksvidda*.
- Nordlys, 24. juli 2012. *Rovdyrtatt rein ville uansett omkommet*.
- Normann, S. 2021. *"Wake up humanity; there is no more time": Lived experiences and meaning-making of green colonialism in three Indigenous contexts. A decolonial approach*. PhD-avhandling, Psykologisk institutt, Universitetet i Oslo.
- NRK Sápmi, 22. september 2017. *Påtroppende sametingspresident om vindpark: – Grønn kolonisering*. <https://www.nrk.no/sapmi/kaller-vindparkplaner-for-gronn-kolonisering-1.13701272>
- Olsen, T. A. og K. Evju. 2022. Urfolk og nasjonale minoriteter som tema i samfunnsfag. I Børhaug K, O. R. Hunnes og Å. Samnøy. *Nye spadestikk i samfunnsfagdidaktikken*. Fagbokforlaget, s. 267-286.
- Ravna, Ø. 2020. Restitusjon og gjenoppretting i norsk urfolksrett. *Lov og Rett* 59 (9): 566-579.
- Stien, A., T. Tveraa, R. A. Ims, J. Stien og N. G. Yoccoz. 2021. Unfounded claims about productivity beyond density for reindeer pastoralism systems. *Pastoralism* 11 (20) <https://doi.org/10.1186/s13570-021-00209-1>.
- Tømmervik, H., B. Johansen, J. Å. Riseth, S. R. Karlsen, B. Solberg og K. A. Høgda. 2009. Above ground biomass changes in the mountain birch forest and mountain heath of Finnmarksvidda, northern Norway, in the period 1957-2006. *Forest Ecology and Management* 257: 244-257.
- Tønnesen, A. 2023. Avkolonisering av masterfortellinger som utfordring for forskning og teologi. *Kirke og Kultur* 128 (1): 61-66.
- Ween, G. og M. Lien. 2012. Decolonisation in the Arctic? Nature practices and land rights in Sub-arctic Norway. *Journal of Rural and Community Development* 7 (1): 93-109.

5 Bohccot mat jávke. Gáskkihat leat leamaš dehálaččat sámi johttisámi boazodollui, muhto eai váldon mielde almmolaš boazodoallostatistihkii

Svein Disch Mathiesen

UArctic EALÁT Instituhtta,
Riikkaidgaskasaš boazodoallo-
guovddášis, Guovdageaidnu, Norge,
ja Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu.

Eli R Skum ja Lars Moe

Companion Animal clinical
science, NMBU, Ås.

Čoahkkáigeassu

Almmolaš boazodoallostatistihkka lea hui mávssolaš gáldu sámi boazodoalu hálddašeapmái Norggas, muhto hálddašanindikáhtorat nugo eallostruktuva ja iešguđetlágan buvttadanparamehterat gárgeduvvojedje easkka 1970-logu loahpageahčen. Ovdal dan boazodoalu statistihkii Norggas gulai jahkásaš čálalaš raporta regionálalaš sámeálldiiguin juohke regiovna boazologu birra ja čilgejeaddji čilgehus guohtundilálašvuodaid birra. Nugo buot almmolaš statistihkain, de leat boazodoallostatistihkas muhtin dulkonmeattáhusat dan vuodul movt dieđut leat čohkkejuvvon ja ovdanbuktojuvvon. Dan botta go sámi boazodoalu hálddašeapmi deattuhii ollislaš boazologu, de leat boazosápmelaččat árbevirolaččat atnán dehálaš ealu girjái vuoda, earret eará agi, sohka beali, sturrodaga, guolga ja bohcco luonddu.

Dákkár bajilgovain sáhtte boazosápmelaččat geahpedit riskka massimis bohccuid boahhtevaš jagiin go leat heajos dálkkit ja guohtumat. Dán artihkkalis čilget mii historjjálaččat lea dáhpáhuvaš gáskkihiiguin njenetsa boazodoalus Sovjetlihtus ja buhtastahttit movt muhtun bohccošlájat ealus guđđojuvvoje eret modearna boazodoallostatistihkas Norggas. Gáskkihat sáhtte leat 25% ealus 1980-logus, muhto gáskkihat eai goassege váldon mielde stáhta boazodoallostatistihkii eai ovdal ge go gáldengiielddus bođii 2010:s. Boazodoalu iežas árbevierrodieduid vulos vuoruheapmi Norgga statistihkas sáhtta leat váikkuhan dasa ahte oassi dákkár máhtus lea jávkan ja dieinna lágiin dagahan ealáhusa earenoamáš raššii dálkkádatrievdamiidda ja areálageavaheapmái doaibmaguovlluin.

5.1 Álggaheapmi

Boazosápmelaččat leat árbevirolaččat doalahan ealuin alla geno- ja fenotiippalaš girjáivuoda agi, sohka beali, sturrodaga, guolga ja bohcco luonddu dáfus. Sámi boazoeaiggádat čilgejit funktionála ealu "čáppa" eallun (Oskal, 2000) ja dát doaba lea sisdoalu dáfus juste nuppe ládje go eanandoalu ovttalágan eallu, mii lea šaddan dainna ahte válljejit oažžut alla buvttadeami (Tyler *earáiguin*, 2007). Vel ealu "ii buvttadeaddji" ealliin nai leat earenoamáš doaimmat mat dagahit ahte eallu ollislaččat leat bistevas. Bohccuid gáskin lea boares praksis mii lea leamaš hui mávssolaš boazodoallokultuvrraide sirkumpolára davvin, sihke dál ja ovdal. Jáhkkmis áigá juo gáske bohccuid Fennoskandia boazodoalus, ja daid geavahedje heargin ja niesteboazun, ja dat lei okta oassi ealu doaimmaheamis (Soppela *earáiguin* 2022). Sámi boazodoalu moderniseren nuppástuhtii ealuid sakka 1970-logus, go gáskkihat eai šat namuhuvvon almmolaš statistihkas ja sarvái lohku njiejai hui vulos.

Sámi boazodoallu ovddasta birgenlági ja eallinvuogi masa vuodđun leat praksisat ja máhtut mat leat ovdánan guhkes áiggi vásáhusaid bokte eallit garra ja hui molsašuddi dilálašvuodain Árktaš birrasis. Danne boazodolliid árbevirolaš máhttu, kultuvra ja giella addá guovddáš vuodu fas hukset návccaid birget ja joatkit (resiliens) báikkálaččat go deaividit olgguldas šohkat ja birasrievdadeamit Stáhtalaš ja regionála stivren, servodaga ekonomalaš dilálašvuodát ja iešguđet muddendoaimmat váikkuhit boazodoallokultuvrraide ja árbevirolaš máhttui ja ja iešguđet regulatoralaš doaibmabijuide (Turi, E 2016; Eira, I., 2012, Eira; R., 2012).

Boazodoallu lea sirkumpolára álgoálbmotealáhus mas bohcco funkšuvdna boazodoalloekonomiijas ii ráddjejuvvo biergobuvttadeapmái, miessebuvtadeapmái ja heargefievrin. Leat ollu eará funktionála bohccokategoriijat maid almmolaš statistihkka ii leat váldán mielde ovdamearkka dihte Sovjetlihtus (Istomin *earáiguin*, 2022). Neneca-boazoeaiggádat Ruoššas, háliidedje árbevirolaččat doalahit sierra boazokategoriija man gohčodedje *menorui* (belohahkii gáskon boazu) nenecagillii. Dáid ealliid gáske nu ahte dát eai galgan geahpput ragatáigge ja galge leat buorit dálvvi badjel. Dát bohccot eai goassege geavahuvvon heargin, muhto liikká doalahedje daid ealus (Istomin *earáiguin*, 2022). Dábálaččat válljejuvvojedje ealu stuorimus, losimus ja gievrramus varrásat *menoruin*. Dát nagodedje goaivut garra muohttaga čađa maid eanas njiŋnelasat eai nagot, ja nu sáhtte guodoheaddjit geavahit guohtuneatnamiid maid muđui eai livčče sáhttán geavahit muohtadilálašvuodaid geažil. Maiddái Norggas leat gáskkihiid rolla leamaš dehálaš ealuide, nugo goaivut suvnnjiid maiddái njiŋnelasaide dálvet. Boadus šaddá ahte sarvát mat leat njiŋnelasaiguin dálvet hedjonit ja váibet giđđat go buohtastahttá daid mat leat luovasealus. Vaikko muohtadilit leat heittohat leamaš Sovjetlihtus, de giđđat menoruit buoridedje

guohtunvejolašvuodaid njiŋnelasaide ja maid dasa ahte miesit cevze buorebut (Istomin *earáiguin*, 2022).

Dát artihkal fuomášuhtá "bohccuid mat jávke" statistihkain Davviguovlluid perspektiivvas maiddái vuodustuvvon dieđuid Nenetca boazodoalus, Ruoššas (Istomin *earáiguin*, 2022). Mii digaštallat earenoamážiid iešguđet šlájaid bohccuin, bohccuid ahke- ja sohka bealkategoriijaid maid stáda geavaha kvalitehta árvvoštallamii boazodoalu hálddašeamis, muhto mat unnán ovddastit boazodoalu iežas máhttovuodu. Norgga boazodoallostatistihkka speadjalasttii máilmmi numot stáhta háliidii dan oaidnit, vaikko dat čielgasit ii ollásit soahpan oktii árbevirolaš doaibmavugiin iige boazosápmelaččaid ipmárdusain das mot čáppa eallu galgga leat. Norgga boazodoallostatistihkka speadjalastá boazodoalu nu movt stáda háliidivččii dan, vaikko dat ii heive duohta máilbmái. Lea čielggas ahte ii heive árbevirolaš boazosápmelaččaid siiddastallamii ja ipmárdussii makkár čáppa eallu galgá leat boazodoalu iežas máhttovuodu ja árvovuodu mielde.

5.2 Eallostruktuva

Finnmárkku ealuin 1960-logus ledje dábálaččat gaskal 25 ja 50 % rávis varrásat, ja soittii bealli dain gitta guovtte goalmádasoassái gáskon (Paine, 1994). Dárbbášuvvojedje ollu stuora gáskkihat dápmot heargin, vai ealu doalaha čoahkisin ja vai njiŋnelasaide oppalaš aktivitehtadási doallat vuollin. Gáskkihiid givrodas dagahii ahte sii dasa lassin nagodedje čuollat čađa muohttaga ja jiekŋagerddiid, suvnnjiid ráhkadit vai besset guohtut šattuide muohttaga vuolde, alcceseaset ávkin, muhto maiddái njiŋnelasaide ja misiide (Tyler *earáiguin* 2007). Ruošša boazodutki guovttos Vostryakov & Mezhtskiy (1988) guorahalaiga ealuid čoahkkádusa Norggas 1960-logus ja gávnnaheigga ahte ealuin ledje 50 % njiŋnelasat (Mathiesen *earáiguin* 2024), ja ahte njuvve boares njiŋnelasaide ja varihid. Norgga eanandoallohálldahusa bargit árvvoštalle (60-70-logus) ahte sarvát leat dakkárat mat eai buvttat maidege ja dál leat Finnmarkkus unnán ealut main leat eanet go 5 % stuorra varis bohccot (Villmo 1967; Lenvik 1988; Nilsen 1998; Boazodoallohálldahus, 2021). Holanda (2006) oainnu mielde lei odđa eallostruktuva čielgasit dakkár lágan ahte dálvealus galge leat eanemus lági mielde njiŋnelasat. Njiŋnelasat jahkásaččat ožžo misiid ja áimmahušše daid vai eanemus lági mielde cevze ja ledje buori vuommis vuosttaš čavčča. Rahkki sarvái lohku doalahuvvo unnimusmearis, muhto doarvái badjinsihkkarastit dievas čoavjuma. Njuovvanstrategiija galgga heivehuvvot dán eallostruktuvarii dainna go njuvve eanas misiid; dušše buoremusat šaddet ealihanboazun dahje ragahansarvvisin (Holand 2006). Dát lei oahpes metoda Stalina Sovjetlihtus ja geavahuvvui lasihit boazologu (Mathiesen *earáiguin*, 2024). Ollu njiŋnelasat ealus sáhttá dagahit ahte bievlaeatnamis eanet duolmmastuvvá ja dálvet fas šalkejit, ja dát fas

dagaha jus eallu muosehuvvá, de šaddá širasin. Jagi 2016:s ledje Neneca ja Yamala guovlluin Ruoššas juogo 6,6 % ja 25,1% gáldejuvvon sarvát ealus, ja 18,2 og 28,9% ledje sarvvisin, mii mearkkaša 75,2 % ja 46 % ledje njiñnelasat iešguđet agis. Lohku rievddade ealuid dárbbuid mielde, nugo omd. guhkes johtingeainnuid dihte. Priváhta ealuin Yamalas orrot leamen eambbo gáldejuvvon sarvát go stáhta kollektiivva eaiggáduvvon ealuin Ruoššas. Nu lei eksperimentála eallostruktureren mas njiñnelasaid oassi lei stuorit ja miessenjuovvamat álggahuvvojedje Stalina Sovjetlihtus 1930-logus (Mathiesen *earáiguin*, 2024).

	Oarje Finnmárku, Norga n = 78 000	Neneca AO, Ruošša n =175 000	Yamal , Priváhta Ruošša n = 765 000 n= 225 457	Yamal MOP Ruošša
Sarvát	6.0 %	18.2 %	28.9 %	11.3 %
Gáldejuvvon varrásat	0 %	11.0 %	25.1 %	6.6.

Tabealla 1. Illustrašuvdna olles ealu, iešguđet regiovnnaid sarváiid oasis ja gáldejuvvon bohccuid proseantaoasis 2016 ollislaš ealus, dás maiddái fárus priváhta ja kollektiiva-eaiggáduvvon boazodoallit Finnmarkkus, Neneca Autonoma Regiovnnaa (NAO), ja Yamalas (MOP = Municipal Production Unit).

Gálden lea okta vuohki maid boazodoallit leat geavahan váikkuhit makkár ealu háliidedje nu ahte ožžo kontrolla ealuide ja biergobuvttadeapmái ja vel nannet boazodoalu sosiála-ekologalaš birgennávccaid (resilience) ja heivehannávcca rievdi dálkkádatdílálašvuodaide ja areálahálddašemiide guohtunguovlluin sihke Norggas ja muđui Davviguovlluin (Tonkopeva *earáiguin*, 2024). Ovdamearkka dihte lea gáskima vuodđometoda varakeahtes gáskinmetoda, mas gáske bálluidd bániiguin ja cuvkeje sisdoalu nu ahte eai billistan náhki (Skjenneberg & Slagsvold, 1968). Gáskkihiin lea ollu biergu ja leat buori vuommis miehtá jagi. Danne sáhttet njuovvat gáskkiha vaikko goas jagis ja nie sihkkarastit sihkkaris biepmu. Gáskkihat maid váikkuhit ealuid buori elliidčálgu. (Skum *earáiguin*, 2016).

Boazosápmelaš Árdnen-Niillasa Gáren Ánná (Karen Anna Logje Gaup), riegádan 1938:s, muitalii movt ovdalaš áigge gáske: ...“ovdalaš áigge go mii gáskkiimet, de measta álohii šadde čal’oaivin (gáldejuvvon sarvát main eai leat námmečoarvvit)... dál go geavahit gáldendoanggaid, de šaddet dat dávjá námmeoaivin (gáldejuvvon sarvát, main leat námmečoarvvit) ja stohkkenámme-oaivi (gáldejuvvon sarvát main álo leat námmečoarvvit, dat eai goassege čala)...” (Oskal *earáiguin*, 2009). Boazosápmelaččain lea leamaš máhttu iešguđet gáskinmetodain ovdal 1700-logus. Leem (1767:231) čilge čal’oaivvegáskkihiid ná: “Et Rensdyr, hviss horn den lodne Hud, som omgav dem/ er assalden, Zhialle Oaawe af Zhialam og Oaawe, Hoved. Et Horn der haves i den Tome, som mand

binder Rensdyr.” Čal’oaivspáillihit leat “geahppasit gáskon” ja dáin šaddet garra čoarvvit main eai leat námit, ja eaige láhpe čorvviid dálvviid badjel. Dákkár “gáskima”oaččui go manipulerii bálluidd anatomii ja funkšuvnna nu ahte eai šat buvttat sagahanseallaid, muhto bisuhit jáhkkinis veahá testosteronbuvttadeami. Dát varrásat šaddet “duoddara body builderat ja gentlemen” danne go dáidda šaddet stuora deahkit ja šaddet gievrrat. Dát varrásat šaddet stuorrát, eai goasse raga ja leat steriillat.

BOX: Knut Leem, 1767, čilgii movt Finnmarkku boazosápmelaččat gáldejedje sarváiid:

“Naar field-lapperne gilde sine rensdyr, skjære de ikke huden opp og tage steenene ud, men uden at aabne huden klemmer dem i sønder imellem tænderne. En gildet rensdyr-okses navn forandres efter dens alder: naar den er to aar gammel, heder den: vaarek; er det tre aar gammel, kaldes den voveers; en som er fire aar gammel, bliver kaldet: goddoda; naar den er fem aar gammel, kaldes den Kuoiftus-hærgi; havende oppaaet 6.aars alder, heder den: makan; naar den haver oppnaaet en alder av 7.aar, bliver den kaldet: namma-lapak, hvilket på dansk betyder: navntaberen; thi siden faar den ei flere navne”
(Leem, K., 1767:152)

Čal’oaivspáilliha seammaláhkásaš dahje vástideaddji lea *menorui*, gáldejuvvon varrásat Neneca boazodoalus Ruošša bealde. Sovjetlihtus dákkár gáldejuvvon varrásiid klassifiserejedje *dárbbasmeahtun* boazun ja eanandoalu doaibmaolbmuid galge daid njuovvat jus dakkáriid gávdne kollektiivvalaš ealuin, čállá Istomin *earáiguin earáiguin* (2022). Sovjetlihtus *menoruiat* ealus gohčoduvvui kulak *dakkárat mat láhtteje dego* bajitgeardi, maid bargánis boazodoallit eai galgan čuovvut (Istomin *earáiguin*, 2022).

5.3 Oanehaččat lágaid birra

Bohccuid gáskin nuppástuvai Norggas 2001:s go boazoeaiggádat ožžo gáldengildosa (Skum *earáiguin*, 2016). Historjjálaš dáhpuhusat dagahedje ahte boazoeaiggádiid árbevirolaš gáskinmáhttu measta oalát jávkkai. 1956:s juo bodii sierra láhkaásahus fápmui bohccuid gáskima birra 1935-lága 5:át § vuodul. Láhkaásahus gildii boazoeaiggádiid geavaheames sámi árbevirolaš *gáskinvuogi*, ja rihkkumat šadde ránggástusa vuložat. Láhkaásahusa 1.§ geatnegahtta boazoeaiggádiid, geat dárbbasit gáldet bohccuid, geavahit gáldenreaidduid lagabui almmuhuvvon vuogi mielde nugo lea čállojuvvon johtočállošis maid šibitdoavtterdirektevra almmuhii (Skum *earáiguin*, 2016). Gálden lea lobálaš go lea

dárbbaslaš elliid buorredili geažil dahje eará erenoamáš sivaidd geažil. Bohccuid mat galget adnot heargin, sáhtta maiddá gáldet vai šaddet oadjebasabun elliide ja olbmuide (Nesje 2014). Eará motiivvat gáldemiin, nugo njuovvat bohccuid manjit dálvet, eai leat dohkkehuvvon lágas (Stenevik & Mejdell 2011). Bohccuid gáldennjuolggadusat leat nappo čavgejuvvon sakka manimus jagiid (Nesje 2014).

Ođđajagimánu 1. b. 2010 bođii elliidsuodjalanláhka fápmui¹. Lága § 9 siskkilda gáldema; “Olmmoš ii galgga čuohppat dahje gorutosiid váldit eret jus fal ii leat dohkálaš siva elliid dearvvašvuoda vuhtiiváldima geažil. Gálden lea lobálaš go lea dárbbaslaš elliid buorredili geažil dahje eará erenoamáš sivaidd geažil”.

Dál lea dábálaš gielddus gáldet buot elliid, muhto šibitdoavttir sáhtta erenoamáš geavahanákkaid vuodul čađahit čuohpadeami.. Lea dušše šibitdoavttir gii sáhtta gáldet ja gáibiduvvo galgá geavahit jámiheami ja bávččasgieđahallama. Miellagiddevaš rievdadus 2001 rájes 2009 rádjái lea ahte ealu elliidčálgu vuhtiiváldimii lea gáldenágga doarvái. Sarváiid oazžu gáldet go dat lea buoremussan olles ealu čálgu.

5.4 Boazodoallostatistihkka

Almmolaš boazodoallostatistihkka lea hui mávssolaš diehtogáldu sámi boazodoalu birra Norggas. Dás oazžut earret eará ipmárdusa dasa maid stáhta háliida registreret, ee. ealuid ja daidd čoahtkádusa ja geográfalaš juogu birra. Dát lea fas addán almmolaš hálddašeapmái ipmárdusa Norgga boazodollui ja lea leamašan stivrenreaidun hálddašandoaimmabijuide ovddasgavlui.

Statistihkka álggahuvvui vuohččan 1970-logu loahpageahčen, mannel go boazodoallošiehtadus áhahuvvui gaskal Norgga stáda ja Norgga Boazosápmelaččaid Riikkasearvvi (NBR) 1976:s. Mis danin váilu luohtehahti statistihkka ealuid geográfalaš ja ahke- ja nijnjelas-/varisbohccuid čoahtkádusas ovdal dan áigge. Boazodoallu oadčui sierra hálddašanhálldahusa 1978:s (Boazodoallohálldahusa). Hálldahus fokuserii dađistaga registreret juohke orohaga ollislaš boazologu (beroškeahhtá nijnjelas-/varisbohccos ja agis) ja dárbbasii stivrenindikáhtoriid dan ođđa hálddašeamis. Ovdal dan boazodoalu statistihkkii gulai jahkásaš čálalaš raporta regionálalaš sáme fálddiin juohke regiovna boazologu birra ja obbalaš čilgehusa das movt guohtundilálašvuodat ledje leamašan manemus dálvvi. Muhto nugo buot almmolaš statistihkain, de lea maiddá boazodoallostatistihkka dulkon dihtoládjje mii čatnasa dasa movt dieđut ledje čohkkejuvvon ja movt logut ovdanbuktojuvvojit ja dulkokuovvojit Sovjetlihtus (Istomin earáiguin, 2022).

1960-logus norgga boazodoalu hálddašeaddjit váldde Sovjetlihtu boazodoalu strukturrationaliserema ja industrialiserema motivašuvdnan mannel go sis lei viiddis ovttasbargu rájiid rastá (Mathiesen earáiguin 2024). Norgga hálddašeddiide orui buot dát nu ođas ja mávssolaš Sovjetlihtu boazodollui go gallede dáidd, nu go plánenekonomiija, rehketdoalloprinsihpat ja ođđa vuogádat movt organiseret guođoheddiid. Norgga hálddašeaddjit dutke dán dárkilit, ja lohke ahte sii áigot geahččalit fievrridit Neneca boazodolliid vásáhusaid Norgii. Dán raporterejedje Sovjet doaimmaheaddjit mannel go Norgga sáttagoddi galledii Neneca 1965:s (Ledkov-Malozemelskiy, 1965; Mathiesen earáiguin 2024).

Juo 1930 logus ráhkadedje Sovjetlihtu boazodoallohálddašeaddjit dárkilis rehketdoallo-vuogádagaidd boazodollui. Hui álkidahtton statistihkka makkár eallu lei, mas leat varisbohccot, nijnjelasat ja miesit iešguđet boazodoalloguovlluin Norggas ráhkaduvvui mannel 1978.

REINBEITEOMRÅDE	FLOKKSAMMENSETNING			REINTALL
	Okserain	Simlerain	Kalv	
				<i>pr. 31.03.18</i>
ØST-FINNMARK	5 %	79 %	16 %	69 229
Polmak/Varanger	4 %	80 %	16 %	24 072
Karasjok østre sone	5 %	77 %	18 %	20 894
Karasjok vestre sone	6 %	79 %	15 %	24 263
VEST-FINNMARK	6 %	80 %	14 %	77 370
Kautokeino østre sone	7 %	79 %	14 %	22 858
Kautokeino midtre sone	6 %	80 %	14 %	31 588
Kautokeino vestre sone	5 %	81 %	14 %	22 924
TROMS	8 %	74 %	18 %	11 773
NORDLAND	9 %	73 %	18 %	13 790
NORD-TRØNDELAG	4 %	78 %	19 %	13 972
SØR-TRØND./HEDM.	4 %	78 %	19 %	13 965
TAMREINLAGENE	5 %	73 %	22 %	12 913
HELE REINDRIFTEN	6 %	78 %	16 %	213 012
Landbruksdirektoratet 2018				

Govus 1: Ealut Norggas doallojagi 2017/18 loahpas. (Landbruksdirektoratet 2018)

Ovdamearkan Sovjetaáiggis stáhta maid vuogádatlaččat geahččalii rievdadit boazodoalu vai dat buorebut heivehit duohtavuoda ja almmolaš statistihkaid. Dat guhkes ángiruššan Sovjetlihtus mielddisbuvttii ahte boazodollui áhahuvvui dakkár hábmejuvvon boazodoallomálla, mii dušše doaimmai sosialisttalaš ekonomalaš dilálašvuodain, doppe gos stáhta juolludii ollu ruđaid dan doarjumii (Klovov, 2020; Golovnev, 2013).

Sovjetlihtus ii heiven menorui almmolaš boazodoallomodellii, ja nu Sovjeta virgeolbmot álggahedje kampánja dán vuostá, mii lei bággonjuovvan ja ahte dákkár šlájat bohccot galge njuovjuvovt. Kampánja bisttii olles kollektiviseren-áigodaga. Menorui gáldejuvvon bohccot meroštallojuvvojedje dárbbasmeahttumin ja fáhttin, ja virgeolbmuide bagaduvvui ahte galge njuovvat daidd jus daidd gávdne kollektiivva ealuin. Lea miellagiddevaš ahte

¹ Láhka 2009-06-19 nr 97 elliid buorredili birra.

dán kampánja ii sáhte čilget dainna ahte Sovjeta ámmátolbmui eai diehtán menorui mávssolašvuoda birra ealuide (Istomin *earáiguin* 2022), danne go sii dihte makkár rolla dákkár bohccuin lea ealus. Sii liikká ákkastalle ahte buorit boazodoallit galge máhtte gávdnat buriid guohtoneatnamiid nu ahte olahit ahte miesit cevzet bures vaikko ealuin eai leat “beallegáldejuvvon” varrásat. Sivvan kampánjii menorui gáldejuvvon bohccuid vuostá lei eará sániiguin ahte dát bohccot eai heiven ámmátolbmuid ideologalaš govvi das mii buorre boazodoallu lea (Istomin *earáiguin* 2022). Ámmátolbmot dakkár vuogádagas, man vuoddu lea politihkalaš ideologijja eai ipmirdan makkár váikkuhusaid dat mielddisbuvttášii biergobuvttadeapmái.

Norggas eai váldán mielde gáldejuvvon bohccuid, eai *čal’oaivspáillihii* ja gáskkiiid almmolaš stáhtalaš statistihkas maŋŋel 1970-logu ođastusaid (Skum *earáiguin*, 2016). Ággan lei addit vejolašvuoda lasihit njiŋnelasaid logu ja eanaš vuoruhit miessešaddadeami ealuin.

5.5 Gáskkiiid mávssolašvuohta

Lea váttis duodaštit vissásit ahte dihte go boazodoallohálddašeaddjit makkár váikkuhusat šadde go ángirušai dušše miessebiorgobuvttadeami. Váikkuhusat das go eiseválddit álggahedje stimuleret miessebuvtadeami ja go eai leat gáldejuvvon varrásiid haga ealus, dagahii ahte ovttaskas boazosápmelaš fertii lasihit njiŋnelasaid logu, jus biorgobuvttadeapmi galgai bisuhuvvot.

Mii diehtit odne ahte jos miesit galget oažžut ávkki iežaset ahtanuššanvejolašvuodain, de dárbbášit buriid guohtoneatnamiid ja guhtundiliid. Miessi oažžu álddu mielkki bokte biepmu, muhto go mielkebuvtadeapmi unnu ja miessi šaddá smirezasti, de miesi ahtanuššanvejolašvuodát unnat. Easkka nuppe geasi go misiid čovvi lea ollislaččat ovdánan, de nagodit šattuid ahtanuššanvejolašvuodaid ávkkástallat. Gáskkihat sáhttet maid heajubut šaddat dálvvis, muhto daiguin sáhtta vejolaččat bierggu buvtadit maŋŋel nuppi geasi. Ovdal moderniserema de láveje njuovvat eanet boares njiŋnelasaid ja varihiid (Mathiesen *earáiguin*. 2024).

5.5.1 Teorehtalaš ovdamearka

Jus juohke njiŋnelas oažžu ovttá miesi jagis, de buvtada njiŋnelas sullii 18-19 kg bohccobiorggu, fuođargoluid ektui, mii vástida 360 beaivvi mas ovdamearkka dihte leat 2 fuođarovttadaga beaivái. Jus buot njiŋnelasain lea okta miessi jagis, de soaitá duohta biorgobuvttadeapmi juohke njiŋnelasas šaddat dušše 13,3 kg (go lea 70 % miessebuvtadeapmi). Jus čorragis mas leat 10 bohcco leat guokte gáldejuvvon varrása, ja seamma eavttuid mielde, de šaddá rehketbihtá ná.

Jahkášaš biorgobuvttadeapmi gáldejuvvon varrásiiguin ja daid haga

Gáldejuvvon varrásiid haga:

10 álddu – 7 miesi x 18,5 kg = 129,5 kg
biorgobuvttadeapmi

Gáldejuvvon varrásiiguin:

10 álddu
5 miesi x 18,5 kg = 92,5 kg
2 gáldejuvvon varrása x 50 kg = 100 kg
= 192,5 kg
biorgobuvttadeapmi

Mii oaidnit ovdamuni go leat 10 njiŋnelasa de lea vuoitu sullii 50% badjelis go leat vel gáskkihat ealus. Jus 70 % varis bohccuin gálde, de šaddá buvtadeapmi maŋŋel 2. jagi measta 100 % eanet dan sadjái go dan maid njiŋnelas dárbbáša biepmu ektui.

Go mii dahkat dákkár rehketbihtá, de oaidnit čielgasit ahte boazoeaiggát sáhtta bisuhit iežas biorgobuvttadeami ollu unnit njiŋnelasaiguin dálveguohtuneatnamiin go leat 2 gáskkiha dálvvi badjel. Soaitá ahte njiŋnelasaid logu sáhtta geahpedit 30- 40 % ja ahte teorehtalaččat guohtunvejolašvuodát buorránit ealihanbohccuide?

Diekkár dieđuid eat leat gávdnan almmuhuvvon hálddašedjiin dahje boazodutkiin, geat leat beroštan guohtundeattus ja guohtoneatnamiid guorbamis Finnmárkkuduoddaris. Dát muitala ahte sii geat galggašedje diehtit, eai leat oppalaččat ipmirdan man mávssolaš lea ahte ealus leat gáldejuvvon bohccot. Min mielas lea áigi ahte Norgga eiseválddit čadahit boazodutkosiid, mas geavahit boahkuheami dahje diekkár metodaidda sáhtta atnit vai garvá kirurgalaš čuohtademiid gáskkimiid oktavuodas.

5.6 Čoahkkáigeassu

Gáskkihat leat leamaš dehálaččat johttisápmelaččaid boazodollui, danne go dákkár bohccot sáhtte dahkat olles 25 % ealuin, muhto dáid bohccuid birra eai váldán mielde almmolaš boazodoallostatistihkkii. Mii eat sáhte árvádallat manne gáskkiiid eai váldán mielde moderna hálddašanstatistihkkii. Álkimus čilgehus sáhtta leat boazodoallu rievddai motoriserenservodahkan, eará gis sáhtta leat struktuvrarášunáliseren. Boazodoallostatistihka sáhttet ráhkadan dakkár boazošlájaiguin mat álkidahttet duohtavuoda ja mat leat biddjon hálddahuslaš juohkimiiguin, muhto eat leat gal boazodoalu árbevirolaš máhtu atnán vuoddu.

Olbmuid, bohcco ja guohtumiid gaskavuoha duodašta nanu olmmoščadnon ekovuogádaga sámi boazodoalus. Gáskkihat sáhttet earenoamáš vugiin váikkuhan ahte dákkár gaskavuoha lea olbmuid ja luonddu gaska. Eallostruktuvrra moderniseren sáhtta

iešalddis váikkuhan ahte boazolohku lassána, seammás leat gáskinvejolašvuodát áibbas gáržžiduvvon. Boazologu debáhtas mas stáda mearrida boazologuid unnidemiid, ja unnida olbmuid boazoealáhusas, eai leat suokkardallan makkár boazošlájat boazoeaiggádiin leat dahje ledje leamaš, muhto leat dušše geahččan man ollu bohccot leat. Dáid Norgga reguleremiid dihte, mat eai soaba olmmoš-čadnon-ekosystema prinsihppii, sáhttet unnán varrásat ja go eai leat gáskkihat dahkat boazodoalu bistevašvuoda hearkin.

Boazodoalu iežas máhttovuodđu ealu struktuvrra, guohtungeavaheami ja ceavzima birra lea sakka rievdan ja dagahan ealáhusa rašibun olgguldas váikkuhusaid vuostá. Maŋŋel 1978- boazodoallolága ja go sisafievrrededje miessenjuovvama, lea máhttu das movt varrásat ja gáskkihat váikkuhit dasa ahte eallu ceavzá, biergobuvttádeapmi ja guohtoneatnamiid ávkkástallan hedjonan. Dán máhtu birra eai oro eiseválddit diehtime, sii geat regulerejit boazoealáhusa Norggas dál.

5.7 Rávvagat

- Berre álggahuvvot máhttoprogámma man fokus lea gáskkihiid doaibma boahtteáiggi bistevaš boazodoalu ovdáneamis, man oktavuodas berre ovddidit ođđa gáldenmetodaid maid vuodđun leat ođđa máhttu šibitdoavttermedisiinnas ja boazodoalu árbedieđu máhttu elliid čálgu birra.
- Mii rávvat ahte ráhkaduvvo kursa movt ovdánahttit indokahtoriid maid vuodđu lea árbevirolaš máhttu hálldašanstatistihkas. Konkrehta berrejit dákkár indikahtorat váldot mielde «modearna» boazodoallastatistihkkii nu ahte statistihka buorebut adnot bistevaš ovdáneamis.
- Buot máhttu mii lea olámuttos ferte geavahuvvot boahtteáiggi boazodoallohálldašeamis, ja gáskkihat berrejit fas váldojuvvot atnui sámi boazodollui ja vuodđudit dán árbedieđu ja ođđaáigásaš veterinearmedisiinnalaš teknologijja ja diehtaga vuodul
- Bistevaš ealus ferte boahtteáiggis leat balanserejuvvon eallostruktuvra.

Referánssat

- Eira, I.M.G (2012). *The Silent Language of Snow. Sámi traditional knowledge of snow in times of climate change*. Phd Thesis UIT The Arctic University of Norway <https://munin.uit.no/bitstream/handle/10037/9843/thesis.pdf?sequence=6&isAllowed=y>
- Eira., R.B.M (2012). *Using Traditional Knowledge in Unpredictable Critical Events in Reindeer Husbandry. The case of Sami reindeer husbandry in Western Finnmark, Norway and Nenets reindeer husbandry on Yamal peninsula, Yamal-Nenets AO, Russia*. MS thesis, University of Tromsø, Norway.
- Golovnev A V (2013). *Peoples and borders in the north of Eurasia Ethnographic Bureau Electronic Materials* Available from: http://ethnobs.ru/library/237/_aview_b18268 [Accessed 12 February 2020]
- Holand, Ø. (2006). Flokkstruktur og slaktestrategi i reindrifta – et historisk perspektiv. *Rangifer* Report No. 12 (2007): 21-33 Vantaa, Finland, 20 - 22. mars 2006
- Istomin, K.V. , R.I. Laptander and J.O.Habeck (2022). Reindeer herding statistics in Russia: issues of reliability, interpretation, and political effect. *Journal of Pastoralism: Research, Policy and Practice* (2022) 12:19 <https://doi.org/10.1186/s13570-022-00233-9>
- Klokov, Konstantin B. (2020). Raznonapravlennost' trendov v traditsionnom olenevodstve narodov Sibiri i Arktiki [Divergence of trends in traditional reindeer herding of the peoples of Siberia and the Arctic]. In *Energiia Arktiki i Sibiri: Ispol'zovanie resursov v kontekste sotsial'no-ekonomicheskikh izmenenii*, ed. Vladimir N. Davydov, 49–86. Moscow: Izdatel'stvo vostochnoi literatury.
- Landbruksdirektoratet 2018. *Ressursregnskapet for reindriftsnæringen For reindriftsåret 1. april 2017 – 31. mars 2018*
- Landbruksdirektoratet 2022. *Ressursregnskapet for reindriftsnæringen For reindriftsåret 1. april 2021 – 31. mars 2022*
- Leem, K (1767). *Beskrivelse over Finmarkens Lapper, deres Tungemaal, Levemaade og forrige Afgudsdyrkelse*, København 1767 (tysk utg. Leipzig 1771)
- В. Ледков – Малоземельский Газета «Нярьяна Вындер» No 251, 22.12.1965 г. *Господин Алстат: У вас хорошо пост авлены дела* (Malozemelsky Avis "Naryana Vynder" nr. 251, 22.12.1965 Mr. Alstat: Du har gjort en god jobb.). In Russian.
- Lenvik, D. (1988). *Utvalgsstrategi i reinflokken*. Dr. agric.avhandling, Norges landbrukshøgskole, Ås.
- Mathiesen, D.M, P.Aikio, A.Degteva, T.Romanenko and M.Tonkopeaeva (2024). Historical Aspects of Cross-Border Cooperation between Nordic and Soviet Experts. in *Reindeer Husbandry. Resilience to Arctic Change. Springer Polar Series* Chapter 4. In press.
- Nesje M. (2014). Rettsvern for tamrein. *Norsk veterinærtidsskrift* nr. 2/2014.
- Nilsen, Ø., (1998). Flokkstrukturen i Varanger-reindrifta på slutten av 1800-tallet og i dag. *Varanger årbok 1998*. pp. 107-115. ISBN:82-90417-18-7
- Oskal, N., (2000). On nature and reindeer luck. *Rangifer* 2-3, 175–180.
- Oskal, A, Turi, J.M., Mathiesen, S.D., Burgess, P., 2009: "EALÁT Reindeer Herders' Voice: Reindeer Herding, Traditional Knowledge and Adaptation to Climate Change and Changed Use of the Arctic." In Oskal, A., Turi, J.M., Mathiesen, S.D., Burgess, P., (eds.): *EALÁT reindeer herders' voice: Reindeer herding, traditional knowledge and adaptation to climate change and loss of grazing land. Report 2:2009*. International Centre for Reindeer Husbandry. Fagtrykk idé as, Alta.
- Soppela, Päivi, M. van den Berg, S-M Kynkäänniemi, and H. Wallén (2022). Castration as Part of Reindeer Herd Management 65. Anna Kaisa Salmi Edt. *Domestication in Action Past and Present Human-Reindeer Interaction in Northern Fennoscandia* https://doi.org/10.1007/978-3-030-98643-8_p_65-94
- Reindrifftsforvaltningen, (2022).
- Paine R., (1994). *Herds of the Tundra*. London: Smithsonian Institution Press.
- Tonkopeva, M., Skum, ER, Sundset, MA., Krarup-Hansen, K., Romanenko T., Griffiths., D. and Mathiesen, SD. (2024) Resilience thinking in reindeer husbandry *Springer Polar Series, Reindeer Husbandry Resilience in Arctic Change*, (eds Mathiesen, Eira,Turi, Oskal, Pogodaev, Tonkopeva. In press.
- Tyler, N.J.C., Sundset, M.A., Strøm-Bull, K., Sara, M.N., Reinert, E., Oskal, N., Nellesmann, C., McCarthy, J.J., Mathiesen, S.D., Martello, M.L., Magga, O.H., Hovelsrud, G.K., Hanssen-Bauer, I., Eira, N.I., Eira, I.M.G., Corell, R.W, (2007). Sámi reindeer pastoralism under climate change: Applying a generalized framework for vulnerability studies to a sub-arctic social-ecological system. *ScienceDirect: Global Environmental Change* 17 (2007) 191-206
- Turi, El. (2016). *State Steering and Traditional Ecological Knowledge in Reindeer- Herding Governance: Cases from western Finnmark, Norway and Yamal, Russia*. (PhD), Umeå University, Umeå, Sweden.

- Stenevik IH og Mejdell CM. (2011). *Dyrevelferdsloven*. Kommentarutgave. Oslo: Universitetsforlaget 2011.
- Skum, E. R., Turi, J. M., Lars M., Eira, I. M. G. & Mathiesen, S. D. (2016). Reinoksens og kastratens rolle i reinflokken. In T. A. Benjaminsen, I. M G. Eira, and M. N. Sara (Eds.) *Samisk Reindrift, Norske Myter*. Fagbokforlaget, Bergen, Norway.
- Vostryakov P.N. and Mezhetsky (1968). *Olenevodstvo v Norvegii* [Reindeer Husbandry in Norway]. 50 pp. Востряков П.Н, Межецкий А.А. Оленеводство в Норвегии. М. 1968.-50 с.
- Villmo, L.1967: "Endring av reinhjordens sammensetning.", *Reindriftnytt*, 1:8-11

6 Sámi logut – fásta tabeallat - SSB

Anders Sønstebo

Seniorráððeaddi, Statistihkalaš
guovddášdoaimmahat (SGD/SSB)

6.1 Álggahus

Dán kapihttalas presenterejuvvojit muhtin guovddáš tabeallat Statistihkalaš guovddáš-doaimmahaga (SGD) sámi statistihkain mat addet gova otná deatalaš sámi servodat-dilálašvuodain Norggas. Dát leat fásta tabeallat mat leat juohke publikašuvnnas, ja mat nappo addet gova das movt iešguđet dilálašvuodát rivdet áigges áigái. Dán háve leat kapihttalas 16 tabealla ja vihtta govvosa čieža fágasuorggis mat buohkat čuvgejit deatalaš fáttáid sámi servodagas. Ovdáneami áiggi mielde gávdná go buohtastahtta dán publikašuvnna tabeallaid daiguin mat leat ovddit Sámi logut mitalit publikašuvnnain. Sámi guovddášguovlluid dilálašvuodát leat eanemus lági mielde buohtastahttojuvvon daid eará guovlluiguin davábealde Sáltoduoddara, ja Norgga ektui oppalaččat. Statistihkka lea geográfalaččat vuodđuvuvvon, ja sámi guovddášguovllut leat dán oktavuodas suohkanat ja oasit suohkaniin mat gullet Sámedikki ealáhusdoarjjaortnegiid doaibmaguvlui (sámegillii SED-guovlu/dárogillii STN-omrádet).

Vuosttaš temá lea álbmot, mas lea deattuhuvvon čájehit movt olmmošlogut rivdet, ja makkár dilálašvuodát olmmošloguide váikkuhit, namalassii galle riegádit ja jápmet, ja sisafárren ja eretfárren. Álbmoga čoahkkádus agi ja sohka beali dáfus čájuhuvvo, ja dilli čuvgejuvvo iešguđetlágan geográfalaš dásiin: olles SED-guovllus, iešguđetge suohkaniin ja riikkas oppalaččat.

Nubbi temá lea oahppu. Statistihkka čájeha loguid bokte oahppodási gos SED-guovlu buohtastahttojuvvo eará guovlluiguin davábealde

Sáltoduoddara ja Norggain oppalaččat. Dás čájuhuvvo maid tabealla mas oaidná heaitimiid joatkkaskuvllas. Sámegiela geavaheapmi skuvllas ja mánáidgárddis lea goalmát temá. Dasa leat golbma tabealla mat mitalit movt sámegiela ovdána mánáidgárddis, vuodđoskuvllas ja joatkkaskuvllas.

Sisaboahu ja barggahus leat njealját ja viđát temát ja dat čuvge-juvvojit guovtti tabealla bokte, main oaidná olbmuid gaskamearalaš dietnasiid ja vearuid, ja olbmuid barggahusa sohka beali ja ealáhusaid mielde. Guđát temá lea ealáhusovdáneapmi. Das leat guokte ealáhus tabealla, main nubbi čájeha fitnodagaid ealáhussurggiid mielde, ja nubbi fas boazodoalu.

Čihččet ja mañemus temá lea sámediggeválgga. Dasa leat guokte tabealla mañemus válggaid vuodul (2021), mas oaidná dohkkehuvvon jienaid bellodagaid/válgalisttuid mielde ja Sámediggái válljejuvvon áirasiid, bellodagaid/válgalisttuid, sohka beali ja válgabiirriid mielde.

Dát Sámi logut mitalit -publikašuvdna lea nubbi geardi go logut leat ráhkaduvvon ođđa suohkanstruktuvrra vuodul, muhto tabeallain main leat mánaga jahkodaga, bohtet sihke ođđa ja boares suohkanat ja fylkkat ovdan. Dat lea dahkkojuvvon danin vai lea álkut buohtastahttit loguid áiggi mielde. Boares regionaliseren nugo omd. Nuorta-Finnmárku ja Oarje-Finnmárku, ja vástideaddji juogut Romsa, Nordlándi ja Trøndelága leat bisuhuvvon.

6.2 Soames kommentárat tabeallaide

6.2.1 Álbmot – olmmošlogu sturrodát, čoahkkádus ja ovdáneapmi/rievdan

SED-guovllus orro ođđajagemánu 1. beaivvi 2023 52 872, mii lea 316 unnit go ovddit jagi (tabealla 6.1). Guđa jagi áigodaga sadjái 2011 rájes, goas ledje stabiila olmmošlogut, bodii 2017 rájes stabiila maŋosmannan birrasiid 1 proseantta, dahje badjelaš 500 olbmo, juohke jagi. Dán perspektiivvas lea «dušše» 0,6 proseantta maŋosmannan 2022 rájes 2023 rádjái buorráneapmi duon negatiiva treandda ektui. Olmmošlogu njiedjan jagis 2022 lea vuolimus 2017 rájes. Lea maiddái deatalaš muitit ahte mis lea leamaš pandemiija goas oppalaš olmmošlohkolassáneapmi lei unnit go guhkes áigái, erenoamážit unnit sisafárrema geažil.

SED-guovllus lea leamaš bistevaš riegádusvuolláibáza juo jahkeduhátmolsašumi rájes, namalassii ahte leat leamaš eanet jápmimat go riegádeamit. Oppalaččat lei Norggas 2021:s veahá vuorddekeahtes riegáduslassáneapmi, man maŋis dasto fas bodii ođđa ja stuorát vuolláibáza. SED-guovllus lei dušše veahá goazasteapmi 2021:s, go 2022:s fas lei áibbas ođđa vuolimus olahus go dušše 271 máná riegádedje. Ovttas lassánan jápminloguin koronadávdda ja boarásmuvvi álbmoga olis bodii 2022:s áiggiid čađa stuorámus riegádusvuolláibáza -452.

Áigodagas 2011-2016 buhttii netto sisafárren riegádusvuolláibáhčaga, muhto 2018:s jorggihii dilli fas dan negatiiva trendii man mii oinniimet áigodagas 1990-2010 (govus 6.1). Dan golmma jagis 2019-2021 fárrejedje 1000 eanet olggos go sisa SED-guvlui. Dás ferte maiddái deattuhuvvot ahte pandemiijajagiid oppalaččat lei sihke sakka unnit sisafárren ja unnit mobilitehta álbmogis go dábálaččat. Netto sisafárren 127 olbmo 2022:s lei duogášin dasa go olmmošlogu unnun lei buot vuolimus 2017 rájes. Ja lassánan sisafárren, namalassii sisafárren olgoriikkain lea čilgehus dasa. Eanemus jáhkehahti čilgehus sisafárrenloguide lea báhtareddjiid rávdnji Ukrainas lassin dasa go bargosisafárren fas bodii muhtin muddui ruovttoluotta maŋnel pandemiija.

2022:s lei oppalaš sisriikkalaš netto olggosfárren SED-guovllus 579 olbmo. Dás manne 305 olbmo eará guovlluide davábealde Sáltoduoddara ja 274 olbmo muđui riikii. Maŋemus jagiid ektui oaidnit dan bodnjaseami ahte «suodđan» lea eanet daid eará guovlluide riikkaosis go Lulli-Norgii. Olgoriikkas lei netto sisafárren SED-guvlui 796 olbmo (tabealla 6.5 ja govus 6.4).

SED-guovllus orrot eambbo dievddut go nissonat. 52 proseantta leat dievddut ja 48 proseantta leat nissonat, ja erohus lea 2 140 olbmo. Leat maid veahá eanebuš dievddut oppalaččat Norggas, muhto nissoniid ja dievdduid logu erohus lea mihá unnit Norggas oppalaččat go SED-guovllus. Sohkaelliid lohkoerohus

lassánii smávvat áigodagas 2010 rájes 2018 rádjái, muhto dál orro dovdoma buorráneapmi dan dáfus ja dat lea unnon 0,3 proseantačuoggáin maŋemus 3 jagi.

Ahkečoahkkádus SED-guovllus lea sakka rievdan 1990 rájes (govus 6.2). 33 proseantta ássiin lei 60 jagi ja badjel ođđajagemánu 1. beaivvi 2023, ja dien ahkejoavkku lohku lei 13 proseantačuoggá vuollelis 1990:s. Vuollel 30 jahkásaččaid oassi lea unnon 43 proseanttas 1990:s 30 prosentii jagis 2023. Dál leat eanebut geat leat 60 jagi ja badjel, go vuollel 30 jagi. Ahkečoahkkádus lea rievdan maiddái muđui Norggas, muhto SED-guovllus leat rievdamat sakka stuorábut.

Fárremat maŋemus jagiid leat nannen boarrásiid lassáneami, muhto jagis 2022 lei buorebuš boadus go lassáneapmi lei badjel čuođi máná vuollel 16 jagi, mii lea eanebuš go dat 16-44 jahkásaččat geat fárrejedje eret. Netto sisafárren eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara lei dušše ahkejoavkkus 45-69 jagi.

Leat stuora regionála erohusat SED-guovllu siskkobeaide (tabealla 6.4). Sihke Nuorta- ja Oarje-Finnmárkkus lea positiiva olmmošlohkoovdáneapmi, go fas eará guovlluin manná njuolla vulos guvlui (govus 6.3). Olmmošlogu oassin lea mannolat duodaleamos Davit Nordlándas go njiedjan lea olles 1,4 proseantta 2022:s, dan ektui go Sis-Finnmárkkus lei 1,1 proseantta ja Lulli-/Gaska-Romssas fas 1,0 proseantta.

Ráisa ovdalaš Romssa fylkkas lea áidna SED-suohkan gos olmmošlohku lea lassánan 1990 rájes, ja dasa lassin lei 26 olbmo lassáneapmi (0,5 proseantta) 2022:s (tabealla 6.3). Duodaleamos lea mannolat leamas Láhpis, gos olmmošlohku lea goasii beliin unnon maŋemus 33 jagis, muhto maiddái Gáivuonas, Rivttágiin ja Návuoas lea olmmošlohku unnon badjel 25 proseanttain dán áigodagas. Kárášjogas ja Guovdageainnus unnui olmmošlohku nappo 41 ja 30 olbmuin maŋemus jagis, go fas Unjárga, Loabát ja Rivtták jur manne plussa beallái. Deatnu massii seamma áiggis 17 olbmo (0,6 proseantta), ja Návuoas manai eanemus maŋos go olmmošlohku unnui 3,5 proseantta. Veahá somá lea ahte Omasvuonas lei 2023:s juste seamma olmmošlohku go sihke 1990:s ja 2022:s.

6.2.2 Oahppu

2022:s lei olles 42,1 proseantta álbmogis SED-guovllus čađahan joatkkaskuvlla (tabealla 6.6). Dađistaga eanebut háhket lohkan- dahje fidnofágagelbbolašvuoda joatkkaskuvllas nappo 5 dahje 6 jagis. Čađahandássi lea dábálaččat vuollelis SED-guovllus go muđui riikkas. Sis geat álge joatkkaskuvlla 1. ceahkkái 2016:s, lei 71,8 proseanta olahan juogo lohkaelbbolašvuoda 2021:s, dahje fidnofágagelbbolašvuoda 2022 čavčča (tabealla 6.7 ja govus 6.5). Vástideaddji logut eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara ledje 77,9 proseanta ja 81,0 proseanta olles Norggas. SED-guovllu dáfus lei dát 0,8 proseantačuoggá

maŋosmannan, ja dain eará guovlluin lei 0,7 proseantta ovdáneapmi davábealde Sáltoduoddara ja 0,6 proseantačuoggá ovdáneapmi olles riikkas.

6.2.3 Sámegiella mánáidgárddis ja skuvllas

2022:s ledje oktiibuot 54 mánáidgárddi main lei sámegielfálaldat (tabealla 6.8). Lea leamaš veahá lassáneapmi 2021 rájes, muhto maŋosmannan 2010 rájes goas 67 mánáidgárddis lei sámegielfálaldat. Oktiibuot 893 máná ledje 2022:s mánáidgárddis gos lea sámegielfálaldat. Mánáid lohku geain lea sámegielfálaldat lea lassánan 2015 rájes, muhto lei vuollelis 2022:s go 2005:s goas lohku lei 925.

Mánáidgárddit main lea sámegielfálaldat leat guovttelágánat, nuppit leat sámi mánáidgárddit ja sámi mánáidgárdeossodagat dáčča mánáidgárddiin, ja nuppit fas dáčča mánáidgárddit gos lea earálágan sámegielfálaldat. 2022:s ledje 33 sámi mánáidgárddi ja sámi mánáidgárdeossodaga dáčča mánáidgárddiin, ja 754 máná ledje dákkár mánáidgárddiin. Dát lea maŋosmannan alimus jagi 2010 rájes goas ledje 46 sámi mánáidgárddi ja sámi mánáidgárdeossodaga dáčča mánáidgárddiin, ja 882 máná ledje dákkár mánáidgárddiin.

2022:s lei dušše 21 dáčča mánáidgárddis eará sámi fálaldat, ja 139 máná ledje dákkár mánáidgárddis. Mánáidgárddiid lohku mat addet dákkár fálaldaga lea lassánan maŋemus moadde jagi, muhto lohku lea maŋosmannan alimus jagi 2010 rájes gos 30 dáčča mánáidgárddis lei eará sámi fálaldat. Mánáid lohku lei 2022:s badjel 80 proseantta alit go 2021:s, muhto vuollelis go alimus jagis 2018 goas 167 máná ledje dákkár mánáidgárddis.

949 oahppis lei 2022:s davvisámegiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas (tabealla 6.9). Leat leamaš sullii ovttá meari oahppit maŋemus golbma jagi, ja ohppiid lohku lea seamma dásis go ovdal 2010. Dasa lassin lei 1378 oahppis davvisámegiella nubbingiellan. Dat lea veahá eanet go ovddit jagi ja alimus lohku 2008 rájes. Oktiibuot lei sullii 1000 oahppis muhtin sámegiella vuosttašgiellan ja 550 eambbo geain lei muhtin sámegiella nubbingiellan. Ohppiid lohku geain lea sámegiella vuosttaš- dahje nubbingiellan 2022:s lea buot alimus 2006 rájes.

Joatkkaskuvllas ledje skuvlajagi 2022/2023 goalmmat geardde maŋŋalaga badjel 500 oahppi geain lei sámegiella vuosttaš- dahje nubbingiellan (tabealla 6.10). Maŋemus jagiid lea nubbingiella ohppiidlohku lassánan, muhto dál oaidnit čielgasit ahte sámegiella vuosttašgiellan lassána.

6.2.4 Ealáhusovdáneapmi

Ealáhusstruktuvra SED-guovllus ealáhusaid barggahusoassin ii leat sakka rievdan 2009 rájes.

Vuodđoealáhusat leat ain deatalaččat, vaikko dušše unnit go juohke logát bargoolmmoš dál bargá eanandoalus, vuovdedoalus dahje guolásteamis (tabealla 6.11). Vuodđoealáhusaid bargiid oassi lea 2009 rájes njiedjan 1,3 proseantačuoggáin, ja 0,2 maŋemus jagi mielde. Lea mearkkašan veara ahte industriijabargiid oassi lea lassánan 5,7 proseanttas 7,7 prosentii 2009 rájes. Muđui Norggas davábealde Sáltoduoddara lea dát oassi njiedjan 6,2 proseanttas 5,5 prosentii seamma áigodagas. Huksen- ja ráhkadusdoaimmas leat stuorát barggahuslogut SED-guovllus go muđui davábealde Sáltoduoddara. SED-guovllus lea earret vuodđoealáhusaid maiddá stuora oassi smávvadoaimmat main leat 1-4 bargi (tabealla 6.13).

Eanandoallodirektoráhta logut boazodoalu dáfus čájeht boazologu gidđaealus, oktiibuot ja orohagaid mielde (tabealla 6.14). Boazodoallojagi 2021/2022 ledje 217 809 bohcco gidđaealuin. Dat lea unnit go 2004/2005 goas lohku lei 234 608.

6.2.5 Sisaboahu ja barggahus

Brutto sisaboahut ledje 2021:s mihá vuollelis SED-guovllus go muđui riikkaoasis, ja erohus lei vel stuorát riikka gaskameari ektui (tabealla 6.12). Jagis 2021 lei erohus 93 500 kruvnno riikka gaskameari ektui ja 60 300 kruvnno eará guovlluid ektui davábealde Sáltoduoddara. 2020 rájes lassánedje erohusat olles 24 100 kruvnnuin riikka gaskameari ektui ja 11 800 muđui riikkaoasi ektui. Vuollegit brutto dienas lea áibbas dábálaš guovlluin gos oallugat barget vuodđoealáhusain. Go ealáhussisaboahut gaskamearalaččat leat birrasiid 15 000 kruvnno badjelis, de lea dasa muhtin muđui seamma čilgehus go dat mii guoská vuollegit sisaboahutdássái SED-guovllus. Penšuvdnaboahu leat maid badjelis SED-guovllus. Earálágan sisaboahut leat vuollelis.

6.2.6 Sámediggeválggat 2021

Sámediggeválggain 2021 ledje oktiibuot 13 834 dohkkehuvvon jiena olles riikkas ja ollislaš válgaoassálastin lei 68,6 preseanta. Dát lea 1,7 proseantačuoggá unnit go ovddit válggas ja 8,6 proseantačuoggá unnit go dan jagi stuoradiggeválggas. Ovddit válggaid ektui (2017) lea mearkkašahtti oaidnit ahte listtuid lohku 2021 sámediggeválggain lei meastta beliin unnon (19 rájes 11 rádjái) (tabealla 6.15). Eará tendeansa lea ahte guovtti maŋemus válggas lea nissonáirasiid lohku njiedjan, 2017:s ledje 17, 2021:s 16, oktiibuot 39 áirasis (tabealla 6.16). Go dan golmma ovddit válggas lei baicca nu dássalaga go vejolaš go áirasiid lohku lea gorrelohku, nappo okta nisu eanet go dievddut 2005:s ja okta dievdu eanet go nissonat 2009:s ja 2013:s, de ledje 2017:s vihtta eanet dievddu ja 2021:s guhtta eanet. De leat otná Sámedikkis dušše 41 proseantta nissonolbmot. Lea erenoamážit Bargiidbellodat mii rahčá olahit nissonáirasiid, go dál lea dušše okta nissonolmmoš čieža áirasis.

6.3 Tabeallat ja govvosat

SED-guovlu (dárogiillii STN-omrádet) mearkkaša
Sámedikki ealáhusdoarjjaortnegiid doaibmaguovlu.
Dás atnit vuodđun suohkaniid ja suohkanosiid
mat gullet SED-guvlui per 1.1.2012.

Tabealla 6.1 Olmmošlohku per ođđajagemánu 1. beaivvi, jápmán ja fárremat. SED-guovlu oktiibuot											
	Olmmošlohku ođđajagemánu 1. beaivvi			Eallin riegádan*	Jápmán	Riegádus- badjebáza	Sisafárremat**	Olggosfárremat**	Netto sisafárren	Olmmošlogu lassáneapmi***	
	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat							Oktiibuot	Proseanta
1990	65 147	33 955	31 192	918	764	154	2 218	2 583	-365	-343	-0,5
1995	63 850	33 160	30 690	862	732	130	2 090	2 819	-729	-718	-1,1
2000	59 972	31 101	28 871	749	680	69	2 591	3 005	-414	-308	-0,5
2001	59 664	30 919	28 745	642	659	-17	2 493	2 741	-248	-484	-0,8
2002	59 180	30 665	28 515	625	692	-67	2 292	2 590	-298	-283	-0,5
2003	58 897	30 531	28 366	553	676	-123	2 129	2 422	-293	-617	-1,0
2004	58 280	30 188	28 092	575	638	-63	2 146	2 399	-253	-413	-0,7
2005	57 867	29 987	27 880	569	583	-14	2 109	2 427	-318	-354	-0,6
2006	57 513	29 771	27 742	603	627	-24	2 054	2 671	-617	-598	-1,0
2007	56 915	29 507	27 408	565	666	-101	2 236	2 559	-323	-395	-0,7
2008	56 520	29 284	27 236	527	593	-66	2 111	2 303	-192	-378	-0,7
2009	56 142	29 045	27 097	546	627	-81	Ea	2 281	-56	-208	-0,4
2010	55 934	28 951	26 983	507	608	-101	2 302	2 434	-132	-299	-0,5
2011	55 819	28 962	26 857	493	623	-130	2 535	2 375	160	-22	0,0
2012	55 797	28 958	26 839	444	621	-177	2 572	2 302	270	19	0,0
2013	55 816	29 016	26 800	474	640	-166	2 597	2 353	244	-39	-0,1
2014	55 777	28 995	26 782	481	600	-119	2 581	2 445	136	-43	-0,1
2015	55 734	28 985	26 749	469	610	-141	2 764	2 560	204	14	0,0
2016	55 748	29 056	26 692	449	597	-148	2 800	2 608	192	-40	-0,1
2017	55 708	29 120	26 588	407	633	-226	2 477	2 386	91	-236	-0,4
2018	55 472	29 023	26 449	395	603	-208	2 262	2 444	-182	-495	-0,9
2019	54 977	28 757	26 220	425	594	-169	2 309	2 601	-292	-504	-0,9
2020	54 453	28 484	25 969	369	610	-241	2 176	2 468	-292	-572	-1,1
2021	53 881	28 163	25 718	388	683	-295	2 346	2 751	-405	-693	-1,3
2022	53 188	27 758	25 430	271	723	-452	2 838	2 711	127	-316	-0,6
2023	52 872	27 506	25 366								

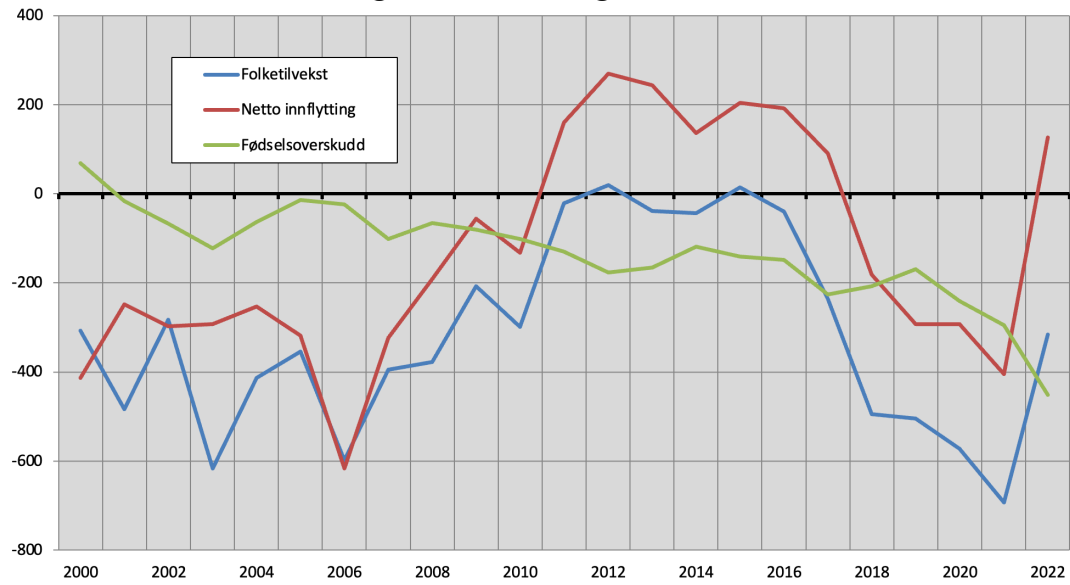
* Eallin riegádan rehkenastojuvvojit riegádan mánát/ogit geain lea heagga go riegádit.

** Fárren sisa ja olggos eará báikkiiide/báikkiin Norggas ja eará riikkain.

*** Olmmošlogu lassáneapmin rehkenasto erohus ođđajagemánu 1. beaivvis guoskevaš jagi ja ođđajagemánu 1. beaivái čuovvovaš jagi. Registrerenrutiinnaid ja fárrendieđuid kvalitehtaerohusaid geažil soames suohkaniin čájehit riegádan-jápmán+sisafárren-eretfárren eará loguid go dás. Suohkaniin oppalaččat leat dát erohusat unnit, muhto dat sáhttet leat mearkkašahhtit muhtin suohkaniid osiin, nugo SED-guovlluid statistihkas.

Gáldu: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Olmmošloguid rievdan SED-guollus, 2000-2022

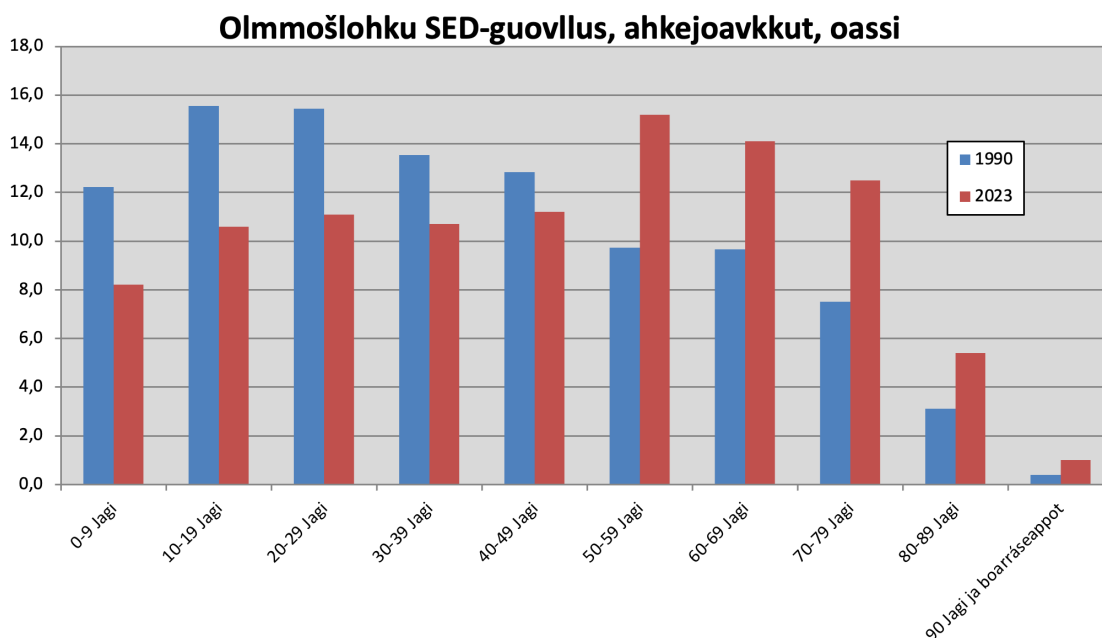
Tabealla 6.2 Olmmošlohku SED-guovllus, sohkabeali ja agi mielde per oddajagemánu 1. beaivvi

Sohkabealli Ahki	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2023 proseantan
Oktiibuot	65 147	63 850	59 972	57 867	55 934	55 734	54 453	53 881	53 188	52 872	100,0
0-9 Jagi	7 969	8 255	7 706	6 756	5 852	5 380	4 720	4 539	4 405	4 335	8,2
10-19 Jagi	10 133	8 178	7 573	7 688	7 594	6 708	6 039	5 806	5 679	5 594	10,6
20-29 Jagi	10 055	10 356	7 821	6 375	5 810	6 524	6 442	6 227	5 980	5 844	11,1
30-39 Jagi	8 814	8 268	7 964	7 735	6 273	5 535	5 530	5 589	5 644	5 677	10,7
40-49 Jagi	8 357	8 938	8 120	7 617	7 715	7 770	6 662	6 448	6 082	5 937	11,2
50-59 Jagi	6 343	6 729	7 898	8 447	7 841	7 699	7 970	7 998	8 017	8 021	15,2
60-69 Jagi	6 299	5 796	5 709	6 198	7 486	8 052	7 576	7 479	7 473	7 460	14,1
70-79 Jagi	4 894	4 838	4 573	4 358	4 593	5 159	6 358	6 565	6 645	6 622	12,5
80-89 Jagi	2 027	2 203	2 273	2 305	2 342	2 394	2 658	2 707	2 728	2 845	5,4
90 Jagi ja boarráseappot	256	289	335	388	428	513	498	523	535	537	1,0
0-5 Jagi	4 807	5 124	4 556	3 748	3 370	3 039	2 674	2 539	2 478	2 398	4,5
6-15 Jagi	8 542	7 849	7 701	7 719	6 998	6 089	5 564	5 468	5 313	5 228	9,9
16-66 Jagi	42 756	41 785	38 902	37 722	36 361	36 104	34 432	33 901	33 285	33 042	62,5
67 Jagi ja boarráseappot	9 042	9 092	8 813	8 678	9 205	10 502	11 783	11 973	12 112	12 204	23,1
Dievddut	33 955	33 160	31 101	29 987	28 951	28 985	28 484	28 163	27 758	27 506	100,0
0-9 Jagi	4 118	4 233	4 012	3 442	2 935	2 674	2 383	2 318	2 232	2 202	8,0
10-19 Jagi	5 162	4 221	3 911	4 027	3 987	3 481	3 116	2 980	2 901	2 862	10,4
20-29 Jagi	5 556	5 625	4 219	3 462	3 087	3 520	3 566	3 446	3 312	3 192	11,6
30-39 Jagi	4 781	4 442	4 311	4 130	3 325	2 982	2 950	2 985	2 997	3 023	11,0
40-49 Jagi	4 609	4 918	4 383	4 031	4 100	4 109	3 545	3 402	3 224	3 119	11,3
50-59 Jagi	3 429	3 618	4 271	4 592	4 214	4 121	4 248	4 246	4 269	4 252	15,5
60-69 Jagi	3 179	3 017	2 994	3 259	3 982	4 297	4 054	4 009	3 963	3 960	14,4
70-79 Jagi	2 208	2 156	2 088	2 102	2 278	2 633	3 254	3 383	3 448	3 411	12,4
80-89 Jagi	822	820	828	838	932	1 012	1 207	1 236	1 240	1 313	4,8
90 Jagi ja boarráseappot	91	110	84	104	111	156	161	158	172	172	0,6
0-5 Jagi	2 481	2 635	2 368	1 875	1 699	1 490	1 377	1 332	1 255	1 223	4,4
6-15 Jagi	4 399	4 050	3 981	4 044	3 609	3 096	2 795	2 739	2 693	2 642	9,6
16-66 Jagi	23 059	22 494	20 892	20 202	19 349	19 324	18 485	18 151	17 775	17 596	64,0
67 Jagi ja boarráseappot	4 016	3 981	3 860	3 866	4 294	5 075	5 827	5 941	6 035	6 045	22,0

Joatka boahhte siiddus →

Tabealla 6.2 Olmmošlohku SED-guovllus, sohkaabeali ja agi mielde per oddajagemánu 1. beaivvi

Sohkaabealli Ahki	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021	2022	2023	2023 proseantan
Nissonat	31 192	30 690	28 871	27 880	26 983	26 749	25 969	25 718	25 430	25 366	100,0
0-9 Jagi	3 851	4 022	3 694	3 314	2 917	2 706	2 337	2 221	2 173	2 133	8,4
10-19 Jagi	4 971	3 957	3 662	3 661	3 607	3 227	2 923	2 826	2 778	2 732	10,8
20-29 Jagi	4 499	4 731	3 602	2 913	2 723	3 004	2 876	2 781	2 668	2 652	10,5
30-39 Jagi	4 033	3 826	3 653	3 605	2 948	2 553	2 580	2 604	2 647	2 654	10,5
40-49 Jagi	3 748	4 020	3 737	3 586	3 615	3 661	3 117	3 046	2 858	2 818	11,1
50-59 Jagi	2 914	3 111	3 627	3 855	3 627	3 578	3 722	3 752	3 748	3 769	14,9
60-69 Jagi	3 120	2 779	2 715	2 939	3 504	3 755	3 522	3 470	3 510	3 500	13,8
70-79 Jagi	2 686	2 682	2 485	2 256	2 315	2 526	3 104	3 182	3 197	3 211	12,7
80-89 Jagi	1 205	1 383	1 445	1 467	1 410	1 382	1 451	1 471	1 488	1 532	6,0
90 Jagi ja boarráseappot	165	179	251	284	317	357	337	365	363	365	1,4
0-5 Jagi	2 326	2 489	2 188	1 873	1 671	1 549	1 297	1 207	1 223	1 175	4,6
6-15 Jagi	4 143	3 799	3 720	3 675	3 389	2 993	2 769	2 729	2 620	2 586	10,2
16-66 Jagi	19 697	19 291	18 010	17 520	17 012	16 780	15 947	15 750	15 510	15 446	60,9
67 Jagi ja boarráseappot	5 026	5 111	4 953	4 812	4 911	5 427	5 956	6 032	6 077	6 159	24,3

* SED-guovlu per 1.1.2012 lea biddjon vuodđun

Tabealla 6.3 Olmmošlohku oddajagemánu 1. beavvi, suohkaniin mat ollásit dahje muhtin muddui leat meroštallojuvvon SED-guovlun							
Suohkan/Gielda	1990	2000	2010	2015	2020	2022	2023
SED-guovlu oktiibuot	65 147	59 972	55 934	55 734	54 453	53 188	52 872
5444 Máttá-Várjjat/Sør-Varanger, SED	1 869	1 517	1 602	1 505	1 383	1 338	1 342
5444 Máttá-Várjjat/Sør-Varanger, eará guovllut	7 772	8 015	8 136	8 716	8 775	8 587	8 508
5442 Unjárga/Nesseby	1 037	965	884	934	926	854	864
5441 Deatnu/Tana	3 195	3 074	2 912	2 909	2 918	2 821	2 804
5439 Gámgaviika/Gamvik	1 424	1 288	1 009	1 116	1 132	1 057	1 054
5438 Davvsiida/Lebesby, SED	501	390	341	325	319	305	317
5438 Davvsiida/Lebesby, eará guovllut	1 253	1 073	1 001	1 018	971	916	909
5437 Kárásjohka/Karasjok	2 652	2 901	2 789	2 708	2 628	2 584	2 543
5436 Porsárgu/Porsanger	4 475	4 451	3 991	3 925	3 998	3 904	3 863
5435 Davvenjárga/Nordkapp, SED	757	667	595	745	709	683	664
5435 Davvenjárga/Nordkapp, eará guovllut	3 218	2 850	2 590	2 533	2 453	2 264	2 268
5434 Muosát/Måsøy, SED	399	248	170	177	154	159	151
5434 Muosát/Måsøy, eará guovllut	1 440	1 229	1 097	1 064	1 071	1 003	968
5406 Hámmerfeasta/Hammerfest, SED (ovdalaš 2017 Fálesnuorri/Kvalsund)	1 394	1 106	1 026	1 049	971	945	1002
5406 Hámmerfeasta/Hammerfest, eará guovllut					10 477	10 329	10 308
5432 Láhppi/Loppa	1 687	1 426	1 087	989	888	859	862
5403 Áltá/Alta, SED	1 625	1 245	1 013	906	862	832	829
5403 Áltá/Alta, eará guovllut	13 232	15 592	17 667	18 992	19 927	20 312	20 488
5430 Guovdageaidnu/Kautokeino	2 953	3 068	2 949	2 914	2 910	2 877	2 847
5429 Návuoatna/Kvænangen	1 615	1 435	1 316	1 226	1 191	1 159	1 118
5428 Ráisa/Nordreisa	4 697	4 821	4 757	4 882	4 861	4 746	4 772
5427 Skiervá/Skjervøy	3 082	2 934	2 881	2 895	2 927	2 804	2 790
5426 Gáivuotna/Kåfjord	2 819	2 369	2 207	2 182	2 071	2 012	2 000
5425 Omasvuotna/Storfjord	1 836	1 872	1 888	1 898	1 829	1 836	1 836
5424 Ivgu/Lyngen	3 595	3 225	3 152	2 922	2 794	2 729	2 714
5423 Gálsá/Karlsøy	2 774	2 496	2 371	2 289	2 200	2 179	2 171
5422 Báhcavuotna/Balsfjord	6 378	5 749	5 515	5 720	5 559	5 576	5 517
5419 Orješ-Ráisa/Sørreisa, STN	711	626	609	607	603	572	529
5419 Orješ-Ráisa/Sørreisa, eará guovllut	2 727	2 668	2 757	2 844	2 861	2 842	2 899
5417 Siellat/Salangen	2 586	2 346	2 211	2 219	2 146	2 087	2 048
5415 Loabát/Lavangen	1 149	1 052	1 012	1 008	1 034	970	983
5414 Rivttak/Gratangen	1 483	1 345	1 150	1 137	1 091	1 070	1 079
5412 Dielddanuorri/Tjeldsund, SED (ovdalaš 1913 Skániit/Skånland)	3 409	3 109	2 855	2 988	2 963	2 948	2 962
5412 Dielddanuorri/Tjeldsund, eará guovllut					1 253	1 253	1 244
5401 Romsa/Tromsø, SED	1 416	1 039	845	796	731	706	671
5401 Romsa/Tromsø, eará guovllut	49 132	58 106	66 460	71 885	76 243	76 838	77 321

Joatka boahhte siiddus →

Tabealla 6.3 Olmmošlohku ođđajagemánu 1. beavvi, suohkaniin mat ollásit dahje muhtin muddui leat meroštallojuvvon SED-guovlun							
Suohkan/Gielda	1990	2000	2010	2015	2020	2022	2023
1853 Evenášši/Evenes, SED	236	295	256	249	236	234	236
1853 Evenášši/Evenes, eará guovllut	1 494	1 228	1 101	1 136	1 112	1 100	1 074
1850 Divtasvuodna/Tysfjord	2 622	2 302	2 007	1 996			
1875 Hábmer/Hamarøy (oasit ovdalaš 1850 Divtasvuodna/Tysfjord)	317	277	219	229	1 256	1 220	1 208
1875 Hábmer/Hamarøy, eará guovllut (oasit ovdalaš 1850 Divtasvuodna/Tysfjord)	1 995	1 731	1 533	1 582	1 510	1 488	1 474
1806 Áhkánjárga/Narvik, SED (oasit ovdalaš 1850 Divtasvuodna/Tysfjord)	454	334	315	289	1 163	1 122	1 096
1806 Áhkánjárga/Narvik, eará guovllut, (oasit ovdalaš 1850 Divtasvuodna/Tysfjord)	18 143	18 266	18 087	18 564	20 682	20 408	20 419

Tabealla 6.4 Olmmošlohku ođđajagemánu 1. beaivvi 2023 ja rievdadusat 2022, Norggas davábealde Sáltoduoddara

	Olmmoš-lohku 1.1.2022	Eallin riegádan*	Jápmán	Riegádus- badjebáza	Sisafárren**		Olggosfárren		Netto sisafárren	Lassáneapmi***		Olmmoš- lohku 1.1.2023
					Oktiibuot	Dáin olgo- riikkas	Oktiibuot	Sis olgo- riikkas		Oktiibuot	Proseanta	
Norga davábealde Sáltoduoddara oktiibuot	404 692	3 529	3 842	-313	24 714	7 724	22 893	2 096	1 821	1 492	0,4	406 184
SED-guovlu oktiibuot	53 188	271	723	-452	3 212	949	3 085	243	127	-316	-0,6	52 872
Eará guovllut**** oktiibuot	351 504	3 258	3 119	139	21 502	6 775	19 808	1 853	1 694	1 808	0,5	353 312
Nuorta-Finnmárku	23 593	169	265	-96	1 505	482	1 459	190	46	-48	-0,2	23 545
SED	3 554	9	40	-31	248	76	206	48	42	23	0,6	3 577
Eará guovllut	20 039	160	225	-65	1 257	406	1 253	142	4	-71	-0,4	19 968
Sis-Finnmárku	12 186	88	154	-66	589	95	650	37	-61	-129	-1,1	12 057
SED	12 186	88	154	-66	589	95	650	37	-61	-129	-1,1	12 057
Oarje-Finnmárku	38 350	371	354	17	2 416	771	2 270	234	146	160	0,4	38 510
SED	3 478	2	63	-61	380	213	298	30	82	30	0,9	3 508
Eará guovllut	34 872	369	291	78	2 036	558	1 972	204	64	130	0,4	35 002
Davvi-Romsa	17 465	109	243	-134	1 082	368	1 009	54	73	-64	-0,4	17 401
SED	17 465	109	243	-134	1 082	368	1 009	54	73	-64	-0,4	17 401
Lulli-/Gaska-Romsa	150 142	1 398	1 234	164	9 534	2 816	8 896	908	638	797	0,5	150 939
SED	13 929	63	182	-119	796	166	793	60	3	-140	-1,0	13 789
Eará guovllut	136 213	1 335	1 052	283	8 738	2 650	8 103	848	635	937	0,7	137 150
Davvi-Nordlánda	162 956	1 394	1 592	-198	9 588	3 192	8 609	673	979	776	0,5	163 732
SED	2 576	.	41	.	117	31	129	14	-12	-36	-1,4	2 540
Eará guovllut	160 380	1 394	1 551	-157	9 471	3 161	8 480	659	991	812	0,5	161 192

* Eallin riegádan rehkenastojuvvojit mánát/ogit main lea heagga go riegádit.

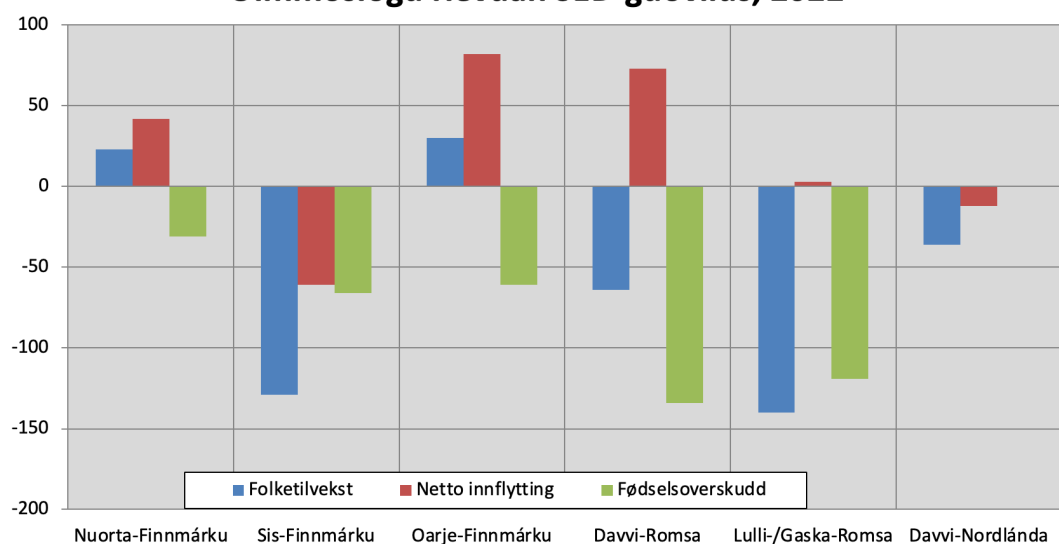
** Fárremat sisa ja olggos eará báikkiiide/báikkiin Norggas ja eará riikkain.

*** Olmmošlogu lassáneapmin rehkenasto erohus ođđajagemánu 1. beaivvis guoskevaš jagi ja ođđajagemánu 1. beaivái čuovvovaš jagi. Registrerenrutiinnaid ja fárrendieđuid kvalitehta spiehkastagaid geažil soames suohkaniid guodđobiirrin de čájehit riegádan-jápmán+sisafárret-erETFárren eará loguid. Suohkandásis leat dát erohusat unnit, muhto sáhttet leat mearkkašahttit muhtin suohkaniid osiin, nugo SED-guovlluid statistihkas.

**** Guovlu davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikki ealáhusdoarjagiid doaibmaguovllu (SED).

Gáldu: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Olmmošlogu rievdan SED-guovllus, 2022

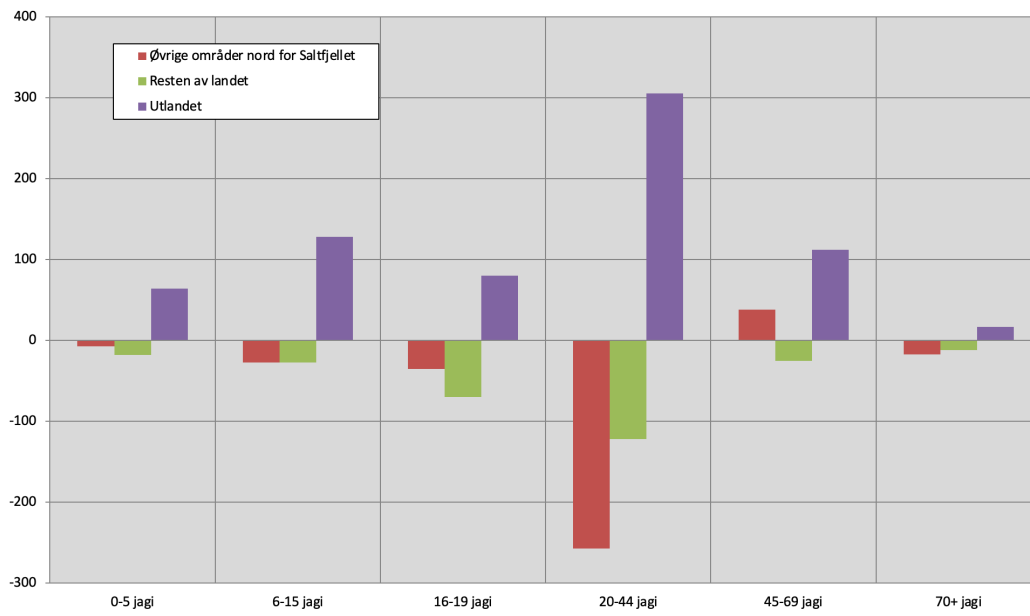
Tabealla 6.5 Sisafárren ja olggosfárren SED-guvlui/guovllus, sohka beali ja agi mielde 2022

	Norga oktiibuot			Eará guovllut davábealde Sáltoduoddara*			Mudui riika			Olgoriikka		
	Oktii	Dievddut	Nissonat	Oktii	Dievddut	Nissonat	Oktii	Dievddut	Nissonat	Oktii	Dievddut	Nissonat
Sisafárren oktiibuot	1 889	976	913	1 045	541	504	844	435	409	949	467	482
0-5 jagi	110	64	46	73	43	30	37	21	16	73	41	32
6-15 jagi	155	77	78	88	50	38	67	27	40	146	90	56
16-19 jagi	82	27	55	51	17	34	31	10	21	87	58	29
20-44 jagi	1 045	554	491	550	281	269	495	273	222	456	208	248
45-69 jagi	432	221	211	247	130	117	185	91	94	169	68	101
70+ jagi	65	33	32	36	20	16	29	13	16	18	2	16
Olggosfárren oktiibuot	2 468	1 300	1 168	1 350	708	642	1 118	592	526	243	138	105
0-5 jagi	135	67	68	80	40	40	55	27	28	9	5	4
6-15 jagi	209	123	86	115	67	48	94	56	38	18	8	10
16-19 jagi	187	94	93	86	36	50	101	58	43	7	2	5
20-44 jagi	1 424	760	664	807	434	373	617	326	291	151	85	66
45-69 jagi	419	218	201	209	109	100	210	109	101	57	37	20
70+ jagi	94	38	56	53	22	31	41	16	25	1	1	0
Nettofárren oktiibuot	-579	-324	-255	-305	-167	-138	-274	-157	-117	706	329	377
0-5 jagi	-25	-3	-22	-7	3	-10	-18	-6	-12	64	36	28
6-15 jagi	-54	-46	-8	-27	-17	-10	-27	-29	2	128	82	46
16-19 jagi	-105	-67	-38	-35	-19	-16	-70	-48	-22	80	56	24
20-44 jagi	-379	-206	-173	-257	-153	-104	-122	-53	-69	305	123	182
45-69 jagi	13	3	10	38	21	17	-25	-18	-7	112	31	81
70+ jagi	-29	-5	-24	-17	-2	-15	-12	-3	-9	17	1	16

* Guovlu davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikki ealáhusdoarjagiid doaibmaguovllu.

Gáldu: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Nettosisafárren SED-guvlui ja guovllus, 2022

Tabealla 6.6 Oibmot 16 jagi ja badjel, alimus čadahuvvon oahpu mield*. Suohkanat mat ollásit dahje muhtin muddui leat definerejuvvon SED/STN-guov- lun, golgogtmánu 1. beaivvi 2022. Proseanta**.

Suohkan/gielda	Oktiibuot	Vuoddoskuvladássi	Joatkkaskuvladássi ***	Universitehta- ja allaskuvla- dássi, oanehis****	Universitetehta- ja allaskuvladássi, guhkes*****
SED-guovlu oktiibuot	100,0	33,2	42,1	19,2	4,8
Eará guovllut***** oktiibuot	100,0	25,8	40,1	23,9	9,8
5444 Máttá-Várjjat, SED	100,0	35,7	42,1	16,5	5,4
5444 Máttá-Várjjat, eará guovllut	100,0	26,4	41,1	24,2	7,8
5442 Unjárga/Nesseby	100,0	32,5	41,0	20,2	5,8
5441 Deatnu/Tana	100,0	34,7	39,4	19,9	5,2
5439 Gárgaviika/Gamvik	100,0	42,1	40,0	13,9	3,3
5438 Davvisiida/Lebesby, SED	100,0	33,9	51,3	11,6	2,5
5438 Lebesby, eará guovllut	100,0	39,4	35,4	19,0	5,2
5437 Kárašjohka/Karasjok	100,0	32,3	34,2	26,6	6,3
5436 Porsángu/Porsanger	100,0	29,8	43,4	21,6	4,6
5435 Davvenjárga/Nordkapp, SED	100,0	47,9	36,4	11,9	2,8
5435 Davvenjárga/Nordkapp, eará guovllut	100,0	34,8	40,4	19,0	5,2
5434 Muosát/Måsøy, SED	100,0	52,1	33,6	9,3	5,0
5434 Muosát/Måsøy, eará guovllut	100,0	39,1	41,5	14,2	4,1
5432 Láhppi/Loppa	100,0	42,6	35,1	17,2	4,1
5403 Áita/Alta, SED	100,0	35,0	44,5	17,0	2,9
5403 Áita/Alta, eará guovllut	100,0	28,7	38,0	25,9	6,9
5430 Guovdageaidnu/Kautokeino	100,0	36,3	32,0	23,4	7,1
5406 Hámmerfeasta/Hammerfest, SED	100,0	38,8	41,3	15,1	3,8
5406 Hámmerfeasta/Hammerfest, eará guovllut	100,0	29,4	39,1	23,5	7,3
5429 Návuoatna/Kvænangen	100,0	33,6	45,8	16,6	3,5
5428 Ráisa/Nordreisa	100,0	29,4	42,6	22,1	5,4
5427 Skiervá/Skjervøy	100,0	34,9	42,2	18,0	3,9
5426 Gáivuotna/Kåfjord	100,0	38,0	40,3	16,9	4,3
5425 Omasvuotna/Storfjord	100,0	31,6	44,7	19,5	3,9
5424 Ivgu/Lyngen	100,0	35,2	41,9	17,8	4,5
5423 Gálsá/Karlsøy	100,0	39,9	40,0	15,4	4,1
5422 Báhcavuotna/Balsfjord	100,0	34,5	45,5	15,8	3,8
5419 Orješ-Ráisa/Sørreisa, SED	100,0	32,5	46,0	18,1	3,4

Joatka boahhte siiddus →

Tabealla 6.6 Olbmot 16 jagi ja badjel, alimus čadahuvvon oahpu mielde*. Suohkanat mat ollásit dahje muhtin muddui leat definerejuvvon SED/STN-guovlun, golggotmánu 1. beaivvi 2022. Proseanta.**

Suohkan/gielda	Oktiibuot	Vuoddoskuvládási	Joatkkaskuvládási ***	Universitehta- ja allaskuvládási, oanehis****	Universitetehta- ja allaskuvládási, guhkes*****
5419 Orješ/Ráisa/Sørreisa, eará guovllut	100,0	25,6	46,5	22,2	5,5
5417 Siellat/Salangen	100,0	27,0	45,3	21,2	6,0
5415 Loabát/Lavangen	100,0	34,1	43,3	18,5	3,7
5414 Rivttak/Gratangen	100,0	33,1	45,1	17,5	3,7
5412 Dielddanuorri/Tjeldsund, SED	100,0	27,7	45,6	21,8	4,5
5412 Dielddanuorri/Tjeldsund, eará guovllut	100,0	28,0	50,6	18,1	3,1
5401 Romsa, SED	100,0	43,0	40,9	13,1	2,3
5401Romsa, eará guovllut	100,0	20,5	33,8	27,4	17,9
1853 Evenes, STN	100,0	26,4	47,6	18,9	7,1
1853 Evenes, øvrige områder	100,0	27,4	48,0	19,5	4,8
1875 Hamarøy, STN	100,0	35,5	38,8	18,5	6,3
1875 Hamarøy, øvrige områder	100,0	26,4	42,9	22,0	8,2
1806 Narvik, STN	100,0	30,3	49,2	16,7	3,3
1806 Narvik, øvrige områder	100,0	23,8	44,3	23,6	7,9
Øvrige kommuner nord for Saltfjellet	100,0	27,5	42,0	22,6	7,5

* Daid iešguđet oahppodásiid definišuvdna mii adno statistikkas álbmoga oahppodási birra, rievdaduvvui 2006:s.

** Dás eai leat mielde olbmot geat eai leat diedihán oahpu dahje geat eai leat čadahan oahpu.

*** Mielde lea dássi "Lasáhus joatkkaskuvlii" mii fáttmasta oahpuid mat huksejuvvojit joatkkaskuvlla ala, muhto mat eai leat dohkkehuvvon alit oahppun.

**** Universitehta- ja allaskuvládási, oanehis, lea alit oahppu gitta 4 jagi.

***** Universitehta- ja allaskuvládási, guhkes, leat badjel 4 jagi oahput, ja dutkanoahput.

***** Guovllut davábealde Sáltoduoddara, mat eai leat definerejuvvon Sámedikki ealáhusovddideami doarjjaortnegiid doaibmaguovllun.

Gáldu: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

6.7 Oahppit geat álge joatkkaskuvlla 1. ceahkkái vuosttaš geardde 2016 čavčča, dan mielde movt čadahedje joatkkaoahpu vida/guđa jagis, oahppoprográmma ja sohkabeale mielde. Proseanta.

Oahppoprográmma joatkkaskuvladási 1 ceahkis ja sohkabealli	Oahppit oktiibuot	Čadahan lohkan- dahje fidnofága- gelbbolašvuodain*		Čadahan plánejuvvon vuoddogelbbolaš- vuodain 6 jagis	li olahan lohkan- dahje fidnofága- gelbbolašvuoda		
		Čadahan normere- juvvon áiggis	Čadahan guhkit áiggis go normerejuvvon		Joatkán joatka-oahpuin maŋŋel 5/6 jagi	Čadahan Joa3 dahje fága- geahččaleami, ii ceavzán	Heitán oahpus
SED/STN-guovlu oktiibuot	690	54,6	17,2	1,6	5,2	6,1	15,2
Studerenráhkkanahhti oahppoprográmma	307	74,3	11,1	0,7	3,9	6,8	3,3
¬Dievddut	112	63,4	17,9	0,9	6,3	8,0	3,6
¬Nissonat	195	80,5	7,2	0,5	2,6	6,2	3,1
Oahppospesialiseren	239	76,6	10,0	0,8	2,9	6,3	3,3
Valášallanfága	35	57,1	22,9	0,0	5,7	11,4	2,9
Musihkka, dánsa ja drámá	15	80,0	6,7	0,0	0,0	6,7	6,7
Dáidda, design ja arkitektuvra	5	80,0	0,0	0,0	20,0	0,0	0,0
Mediat ja kommunikašuvdna	13	69,2	7,7	0,0	15,4	7,7	0,0
Fidnofágalaš oahpposuorggit	383	38,9	22,2	2,3	6,3	5,5	24,8
¬Dievddut	240	37,5	22,5	3,3	5,4	5,4	25,8
¬Nissonat	143	41,3	21,7	0,7	7,7	5,6	23,1
Huksen- ja ráhkadusteknihkka	36	36,1	38,9	0,0	2,8	16,7	5,6
Design- ja duodji	17	35,3	11,8	11,8	0,0	5,9	35,3
Elektrofága	55	41,8	23,6	0,0	7,3	5,5	21,8
Dearvvašvuoda- ja bajásáddanfága	105	39,0	23,8	1,0	8,6	7,6	20,0
Luondudoallu	48	35,4	18,8	8,3	6,3	0,0	31,3
Restauránta- ja biebmofága	21	28,6	14,3	0,0	9,5	0,0	47,6
Service ja johtolat	13	53,8	7,7	7,7	0,0	7,7	23,1
Teknihkka ja industriála buvttadeapmi	88	40,9	20,5	1,1	5,7	2,3	29,5
Eará guovllut davábealde Sáltoduoddara	4 373	63,7	14,2	1,4	3,7	5,1	12,0
Studerenráhkkanahhti oahppoprográmma	2 334	79,9	8,2	0,7	2,0	5,3	3,9
¬Dievddut	953	76,8	8,5	1,0	2,4	7,3	3,9
¬Nissonat	1 381	82,0	8,0	0,4	1,7	3,8	4,0
Oahppospesialiseren	1 643	81,3	7,5	0,6	2,1	5,0	3,5
Valášallanfága	367	78,7	9,8	0,0	2,2	7,1	2,2
Musihkka, dánsa ja drámá	144	72,9	11,8	2,8	2,1	4,2	6,3
Dáidda, design ja arkitektuvra	46	73,9	6,5	0,0	0,0	6,5	13,0
Mediat ja kommunikašuvdna	134	74,6	9,0	1,5	1,5	4,5	9,0

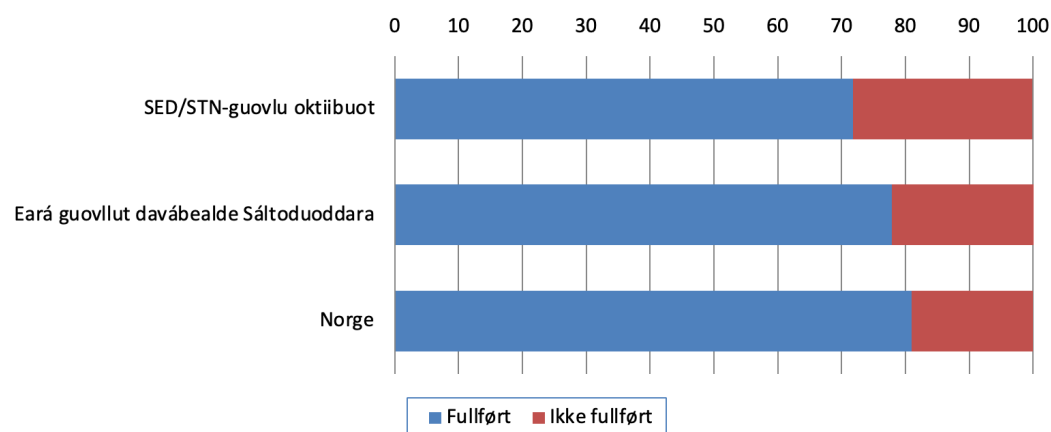
Joatka boahhte siiddus →

6.7 Oahppit geat álge joatkkaskuvlla 1. ceahkkái vuosttaš geardde 2016 čavčča, dan mielde movt čadahedje joatkkaoahpu viđa/guda jagis, oahppoprográmma ja sohkabeale mielde. Proseanta.

Oahppoprográmma joatkkaskuvladási 1 ceahkis ja sohkabealli	Oahppit oktiibuot	Čadahán lohkan- dahje fidnofága- gelbbolašvuodain*		Čadahán plánejuvvon vuoddogelbbolaš- vuodain 6 jagis	li olahan lohkan- dahje fidnofága- gelbbolašvuoda		
		Čadahán normere- juvvon áiggis	Čadahán guhkit áiggis go normerejuvvon		Joatkán joatkká-oahpuin marjnel 5/6 jagi	Čadahán Joa3 dahje fága- geahččaleami, ii ceavzán	Heaitán oahpus
Fidnofágalaš oahpposuorggit	2039	45,1	20,9	2,3	5,5	4,9	21,2
~Divddut	1230	43,1	21,3	2,8	5,7	5,4	21,7
~Nissonat	809	48,2	20,4	1,6	5,3	4,1	20,4
Huksen- ja ráhkadusteknihkka	202	34,7	26,2	5,4	3,0	4,5	26,2
Design- ja duodji	134	28,4	27,6	4,5	10,4	6,0	23,1
Elektrofága	412	57,3	19,4	0,5	5,6	5,1	12,1
Dearvvašvuoda- ja bajásšaddanfága	536	50,9	19,4	2,2	3,2	4,1	20,1
Luondudoallu	106	48,1	16,0	2,8	6,6	6,6	19,8
Restauránta- ja biebmofága	138	37,0	17,4	5,1	6,5	3,6	30,4
Service ja johtolat	116	38,8	25,0	0,9	8,6	5,2	21,6
Teknihkka ja industriála buvttadeapmi	395	39,5	21,0	1,3	6,8	5,6	25,8

* Čadahán oahpu mearkkaša ahte oahppi/oahpahalli lea ceavzán buot jahkecehkiid joatkkaoahpus mii addá oahppoduođaštusa dahje fága-/sváinnasreivve.

Oahppodási joksama stáhtus - oahppit geat álge joatkkaskuvlii 2016 čavčča

Tabealla 6.8 Mánáidgárddit main lea sámegielfálaldat ja galle máná ožžo sámegielfálaldaga mánáidgárddis 2005-2022								
	2005	2010	2015	2018	2019	2020	2021	2022
Mánáidgárddit main sámegielfálaldat oktiibuot	64	67	60	59	56	52	50	54
Galle máná	925	817	783	853	850	799	778	893
Sámi mánáidgárddit ja sámi mánáid-gárdeossodagat dáčča mánáidgárddiin	46	37	31	32	31	32	32	33
Galle máná	882	758	668	686	740	711	702	754
Dáčča mánáidgárddit main eará sámegielfálaldat	18	30	29	27	25	20	18	21
Galle máná	43	59	115	167	110	88	76	139

Gáldu: Sámediggi.

Tabealla 6.9 Ohppiid lohku main lea sámegiella 1. dahje 2. giellan. Vuodđoskuvillas per golggománu 1. beaivvi. Olles riikka. 2006-2022, válljeuvvon jagit						
	2006	2010	2015	2020	2021	2022
Oahppit oktiibuot*	619 038	614 020	623 755	635 497	634 095	636 934
Oahppit geain sámegiella oahpahusgiellan** oktiibuot	991	893	833	874	878	876
Oahppit geain davvisámegiella vuosttašgiellan	971	928	833	943	951	949
Oahppit geain davvisámegiella nubbingiellan***	1 508	1 145	1 102	1 365	1 326	1 378
Oahppit geain julevsámegiella vuosttašgiellan	31	29	28	33	33	30
Oahppit geain julevsámegiella nubbingiellan***	46	68	85	80	76	84
Oahppit geain lullisámegiella vuosttašgiellan	18	18	21	35	25	15
Oahppit geain lullisámegiella nubbingiellan***	98	72	95	66	81	90

* Skuvlajagi 2011/2012 ja dan rájes leat spesials kuvllat ja dá bálaš kuvllat časkon oktii vuodđoskuvlastatistihkas.

** Oahppit geain lea sámegiella oahpahusgiellan, ožžot buot oahpahusa sámegillii. Dát guoská ohppiide dain suohkaniin mat gullet sámegiella hálddašanguvlui.

*** Sámegiella nubbingiellan sisttisdoallá ohppiid geat čađahit dási 1-4 ja dási 1-7 sámi oahppoplána mielde.

Gáldu: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabealla 6.10 Ohppiid lohku geain lea sámegiella fágan joatkkaskuvllas, fylkkaid mielde. 2009/2010-2022/2023, välljejuvvon skuvlajagiid

	Skuvlajagi 2009/2010			Skuvlajagi 2014/2015			Skuvlajagi 2019/2020			Skuvlajagi 2022/2023		
	Vuosttaš- giella	Nubbin- giella	Oktii- buot	Vuosttaš- giella	Nubbin- giella	Oktii- buot	Vuosttaš- giella	Nubbin- giella	Oktii- buot	Vuosttaš- giella	Nubbin- giella	Oktii- buot
Olles riika	215	154	369	203	243	446	178	264	442	218	293	511
Finnmárku	180	103	283	177	177	354	170**	231**	401**	201**	255**	456**
Romsa	10	30	40	18	30	48						
Nordlánda	21	7	28	4	20	24	0	24	24	1	20	21
Trøndelága	-	-	-	4	13	11	4	6	10	13	14	27
Muđui	4*	14*	18*	0	3	9	4	3	7	3	10	13

* Muđui riika sisttidoallá maid Trøndelága.

** Finnmark og Troms er sammenslått fra og med 2019/2020.

Gáldu: Utdanningsdirektoratet.

Tabealla 6.11 Oibmot barggus agis 15-74 jagi, sohkaheali ja ealahusid mielde. SED-guovlu ja eará guovllut davábealde Sáltoduoddara. 4. kvartála 2022

	2009	2022			2009	2022		
	Oktiibuot	Oktiibuot	Dievddut	Nissonat	Oktiibuot %	Oktiibuot %	Dievddut %	Nissonat %
SED-guovlu oktiibuot	27 088	25 535	13 862	11 673	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	2 956	2 443	2 032	411	10,9	9,6	14,7	3,5
05-09 Báktedoaima ja roggan	337	378	347	31	1,2	1,5	2,5	0,3
10-33 Industriija	1 544	1 968	1 518	450	5,7	7,7	11,0	3,9
35-39 Elektrisitehta, čáhci ja renovašuvdna	403	429	376	53	1,5	1,7	2,7	0,5
41-43 Huksen- ja ráhkadusdoaima	2 377	2 476	2 281	195	8,8	9,7	16,5	1,7
45-56 Gálvogávppeapmi, transporta, hotealla- ja restaurántadoaima	5 259	4 415	2 754	1 661	19,4	17,3	19,9	14,2
58-63 Informašuvdna ja kommunikašuvdna	340	350	227	123	1,3	1,4	1,6	1,1
64-66 Finansieren ja dutkan	141	66	36	30	0,5	0,3	0,3	0,3
68-82 Gávppealaš bálvusdoaima, opmodatdoaima (giddodatdoaima)	1 567	1 580	877	703	5,8	6,2	6,3	6,0
84 Almmolaš hálddahuš, suodjalus ja sosaláhkádus	2 061	1 999	1 116	883	7,6	7,8	8,1	7,6
85 Oahpaheapmi	2 667	2 360	700	1 660	9,8	9,2	5,0	14,2
86-88 Dearvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	6 451	6 047	1 125	4 922	23,8	23,7	8,1	42,2
90-99 Eará sosiála ja persovnnalaš bálvalusat	811	819	349	470	3,0	3,2	2,5	4,0
li almmuhuvvon ealahus	174	205	124	81	0,6	0,8	0,9	0,7
Eará guovllut* oktiibuot	170 451	184 359	97 233	87 126	100,0	100,0	100,0	100,0
01-03 Eanandoallu, vuovdedoallu ja guolásteapmi	7 456	7 302	6 134	1 168	4,4	4,1	6,5	1,4
05-09 Báktedoaima ja roggan	1 922	2 352	2 019	333	1,1	1,3	2,1	0,4
10-33 Industriija	10 508	9 847	7 483	2 364	6,2	5,5	7,9	2,8
35-39 Elektrisitehta, čáhci ja renovašuvdna	2 304	2 693	2 179	514	1,4	1,5	2,3	0,6
41-43 Huksen- ja ráhkadusdoaima	12 841	15 928	14 560	1 368	7,5	8,9	15,4	1,6
45-56 Gálvogávppeapmi, transporta, hotealla- ja restaurántadoaima	39 998	36 859	22 613	14 246	23,5	20,6	23,9	16,9
58-63 Informašuvdna ja kommunikašuvdna	3 309	3 041	2 254	787	1,9	1,7	2,4	0,9
64-66 Finansieren ja dutkan	2 172	1 359	739	620	1,3	0,8	0,8	0,7
68-82 Gávppealaš bálvusdoaima, opmodatdoaima (giddodatdoaima)	13 546	14 521	8 616	5 905	7,9	8,1	9,1	7,0
84 Almmolaš hálddahuš, suodjalus ja sosaláhkádus	14 234	15 907	8 870	7 037	8,4	8,9	9,4	8,3
85 Oahpaheapmi	16 740	17 820	6 439	11 381	9,8	10,0	6,8	13,5
86-88 Dearvašvuoda- ja sosiálabálvalusat	39 613	44 363	9 570	34 793	23,2	24,8	10,1	41,2
90-99 Eará sosiála ja persovnnalaš bálvalusat	5 149	6 036	2 496	3 540	3,0	3,4	2,6	4,2
li almmuhuvvon ealahus	659	1 019	618	401	0,4	0,6	0,7	0,5

* Guovllut davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikkki ealahusdoarjagiid doaimmaguovllu.

Gáldu: Registervuđot barggahusstatistihkka, Statistisk sentralbyrå.

**Tabell 6.12 Gjennomsnittlig inntekt og skatt for bosatte personer 17 år og eldre.
Hele landet og Norge nord for Saltfjellet, 2021**

	Olles riikka	SED/STN-guovlu	Eará guovllut*
Bruttosisaboahu	546 400	452 900	513 200
¬Persovdaboahu báikká	363 800	284 200	349 100
¬Persovdnaboahu penšuvvnnat	22 400	24 900	18 900
¬Ealáhussisaboahu	77 700	92 300	80 200
¬Reanttut bñjkobidjamiin	2 000	1 100	1 400
¬Vuostáiváldon oasusdienas**	34 600	8 100	21 200
Sisaboahogessosat	130 800	126 100	130 600
¬Unnimusgeasus	90 200	91 100	92 600
¬Vealgereanttut	21 100	17 300	21 100
¬Ealáhusvuolláibáza, dán ja ovddit jagiid	5 700	3 500	2 800
Allavearu vuoddu	485 500	434 600	475 700
Dábálaš sisaboahu maŋŋel sierragessosiid	435 600	329 800	392 900
Summa livdnejuvvon vearru***	142 400	95 400	125 300
Dás lea***:			
¬Alladienasvearru	18 700	12 600	16 100
¬Oktasašvearru	27 900	20 200	24 700
¬Álbmotoaju miellahttudivat	37 500	32 900	36 600
¬Vearru suohkanii ja fylkii	58 000	41 900	51 300
Galle ássi 17 jagi ja boarráseappot	4 380 630	44 723	287 386

* Guovlu davábealde Sáltoduoddara olggobealde Sámedikki ealáhusovddideami doarjjaortnegiid doaibmaguovllu

** Sihke vearuvuloš ja vearrofriddja oasusdienas

*** Livdnejuvvon vearu summas (oktan opmodatvearuin) lea vearrogeasus gessojuvvon eret, muhto ovttaskas veirut leat ovdal vearrogeassosa eretgeassima.

Gáldu: Skattestatistikk for personer, Statistisk sentralbyrå.

Tabealla 6.13 Doaimmahagat ealáhussurggiid ja sturrodagaid mielde bargiid logu dáfus. SED-guovllus oktiibuot. Oddajagemánu 1. beaivvi 2023

Ealáhus	Sturrodatoavkkut bargiid logu mielde									
	Oktiibuot	Bargit oktiibuot	Eai leat bargit	1-4 bargi	5-9 bargi	10-19 bargi	20-49 bargi	50-99 bargi	100-249 bargi	250 bargi dahje eambo
SED-guovlu oktiibuot	7 672	23 917	5 024	1 459	525	348	240	64	12	-
A - Eanandoallu, vuovdedoallu ja guollebivdu	2 222	1 099	1 994	186	14	14	10	4	-	-
B - Báktedoaimma ja roggan	29	255	16	2	5	3	2	-	1	-
C - Industrijja	315	2 335	183	57	18	25	19	9	4	-
D - Elfápmo-, gássa-, lievde- ja lieggačáhce-doaimmahat	30	127	10	10	7	1	2	-	-	-
E - Čáhce-, duolvačáhce- ja renovašuvdna-doaimma	47	273	24	9	6	2	5	1	-	-
F - Huksen- ja ráhkadusdoaimma	790	2 413	452	211	62	37	24	3	1	-
G -Gálvogávppšeapmi, mohtorfievrruid divodeapmi	536	2 185	211	150	97	68	9	1	-	-
H - Transporta ja vurkkodeapmi	342	1 031	183	108	26	14	9	1	1	-
I -Idjadan- ja guossohandoaimma	280	809	147	84	28	9	12	-	-	-
J - Informašuvdna ja kommunikašuvdna	161	308	110	39	5	4	2	-	1	-
K - Finansieren- ja dáhkádusdoaimma	11	18	5	5	-	1	-	-	-	-
L - Fásta opmodaga (giddodagaid) vuovdin ja doaimmaheapmi	484	212	408	64	8	4	-	-	-	-
M - Fágalaš, diedalaš ja tehnikkalaš bálvalusat	356	448	222	96	34	3	1	-	-	-
N - Gávppálaš bálvalusdoaimmat	397	703	290	64	20	12	11	-	-	-
O - Almmolaš hálddašeapmi ja suodjalus, ja oadjortnegat almmolaš hálddašeami bokte	158	1 598	18	49	37	30	22	1	1	-
P - Oahpahus	222	2 435	77	55	26	23	26	13	2	-
Q - Dearvvašvuoda- ja sosialbálvalusat	668	6 943	243	126	93	92	82	31	1	-
R - Kultuvrralaš doaimma, guoimmuheapmi ja astoáiggedoaimmat	340	314	249	71	14	5	1	-	-	-
S - Eará bálvalusdoaimmat	204	406	107	68	25	1	3	-	-	-
T - Bálkáhuvvon bargu priváhta ruovttudoaluin	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ii diedihuvvon	80	5	75	5	-	-	-	-	-	-

Gáldu: Virksomhets- og foretaksregisteret, Statistisk sentralbyrå.

Tabealla 6.14 Boazolohku gidđaealus njukčamánu 31. beaivvi*, boazodoalloguovluin. Boazodoallogajit 2004/2005-2021/2022, muhtin jagit

Boazodoalloguovlu	2004/2005	2009/2010	2014/2015	2018/2019	2019/2020	2020/2021	2021/2022**
Olles riika	234 608	254 384	211 974	215 069	216 346	216 208	217 809
Nuorta-Finnmárku	78 332	88 868	65 947	70 176	71 400	72 371	73 125
¬Buolbmát/Várjjat	24 664	27 325	24 126	24 481	25 161	25 268	24 341
¬Karášjohka	53 668	61 543	41 821	45 695	46 239	47 103	48 784
Oarje-Finnmárku	92 714	98 548	79 333	78 944	78 729	77 846	78 491
Romsa	11 272	12 094	12 179	12 150	12 340	12 249	12 793
Nordlánda	14 142	15 667	14 491	13 960	14 079	13 977	13 694
Davvi-Trøndelága	12 377	13 281	14 398	13 921	14 173	14 078	13 990
Lulli-Trøndelága/Hedmárku	13 616	13 821	13 080	13 773	13 766	13 874	13 920
Boazosearvvit	12 155	12 105	12 546	12 145	11 859	11 813	11 796

* Njukčamánu 31. beaivi adno danne go cuoŋománu 1. beaivi lea áigemearri addit maŋemus jagi boazodoallodiedáhusa orohatstivrii.

** Korrigerekeahtes logut.

Gáldu: Eanandoalldirektoráhta.

Tabell 6.15 Sámediggeválggat 2021. Dohkkehuvvon jienat, bellodagaid/válgalisttuid ja válgabiirriid mield

Bellodat/Listu	Olles riika	Válgabiire						
		Nuortaguovlu	Ávjovári	Davveguovlu	Gáisi	Viesttarmearra	Lulli-Sápmi	Lulli-Norga
Oktiibuot	13 834	1 895	2 851	2 134	1 993	1 412	977	2 572
Bargiidbellodat	2 081	428	282	315	270	192	202	392
Ovddádusbellodat	660	70	51	208	129	49	30	123
Olgeš	596	76	88	86	61	122	48	115
Guovddášbellodat	1 326	237	331	157	190	161	79	171
Árja	738	183	182	75	109	-	-	189
Nordkalottfolket	2 529	264	498	778	341	176	93	379
Norgga Sámiid Riikkasearvi	4 414	491	712	441	749	588	525	908
Sámeálbmot Bellodat	772	79	189	74	68	67	-	295
Sámiid Álbmotlihttu Folkeforbund (ovdalaš Sámiid Válgalihttu)	200	67	-	-	76	57	-	-
Ávjovári Dáloniid Listu	189	-	189	-	-	-	-	-
Ávjovári Johttisápmelaččaid Listu	329	-	329	-	-	-	-	-

Gáldu: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Tabealla 6.16 Sámediggeválgá 2021. Válljejuvvon áirasat, bellodagaid/válgalisttuid, sohkaheali ja válgabiirre mielde.

	Olles riikka		Válgabiirre													
			Nuorta		Ávjovári		Davveguovlu		Gáisi		Viesttarmearra		Lulli-Sápmi		Lulli-Norga	
	Oktii-buot	Nissonat	Oktii-buot	Nissonat	Oktii-buot	Nissonat	Oktii-buot	Nissonat	Oktii-buot	Nissonat	Oktii-buot	Nissonat	Oktii-buot	Nissonat	Oktii-buot	Nissonat
Oktiibuot	39	16	5	2	7	3	6	3	6	2	5	2	4	2	6	2
Bargiidbellodat	7	1	1	-	1	1	1	-	1	-	1	-	1	-	1	-
Ávjovári Johtti-sápmelaččaid Listu	1	1	-	-	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ovddádus-bellodat	1	-	-	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Nordkalott-folket	9	5	1	1	2	-	3	2	1	1	1	1	-	-	1	-
Norgga Sámiid Riikkasearvi	17	7	2	-	2	1	1	1	3	1	3	1	3	2	3	1
Sámeálbmot Bellodat	1	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1	1
Guovddáš-bellodat	3	1	1	1	1	-	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-

Gáldu: Valgstatistikk, Statistisk sentralbyrå.